

В. В. Ворожбіт-Горбатюк

**ПРОБАЦІЙНІ ПРОГРАМИ
ДЛЯ ПОВНОЛІТНІХ СУБ'ЄКТІВ ПРОБАЦІЇ:
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЕКТОР
НАЦІОНАЛЬНОГО ДИСКУРСУ**

Монографія

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ
ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

*До 30-річчя Науково-дослідного
інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка
В. В. Сташиса Національної
академії правових наук України*

В. В. Ворожбіт-Горбатюк

**ПРОБАЦІЙНІ ПРОГРАМИ
ДЛЯ ПОВНОЛІТНІХ СУБ'ЄКТІВ ПРОБАЦІЇ:
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЕКТОР
НАЦІОНАЛЬНОГО ДИСКУРСУ**

Монографія

Електронне наукове видання

Харків
«Право»
2025

DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178617127>

УДК 343.4:8

B76

Рецензенти:

Б. Головін – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, декан факультету слідчої та детективної діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

О. Пащенко – доктор юридичних наук, доцент, завідувач відділу дослідження проблем кримінального права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет вченою радою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України (протокол № 9 від 29 жовтня 2025 року)

Ворожбіт-Горбатюк В. В.

B76 Пробаційні програми для повнолітніх суб'єктів пробації: євроінтеграційний вектор національного дискурсу : монографія електрон. наук. вид. / В. В. Ворожбіт-Горбатюк ; НАПрН України ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. – Харків : Право, 2025. – 226 с. – DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178617127>.

ISBN 978-617-8617-12-7

У монографії розкрито національний досвід реалізації пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації через призму європейських цінностей. Науково обґрунтовано ресоціалізуючий, кримінологічний потенціал таких програм, антикриміногенність – важливу ознаку європейських підходів до пробації. Для фахівців практичної сфери, науковців, широкого кола здобувачів вищої освіти цікавими будуть результати дослідження готовності кураторів пробаційних програм до реалізації завдань запобігання кримінальним правопорушенням, пропозиції вдосконалення фахової підготовки і програм підвищення кваліфікації фахівців і волонтерів пробації.

УДК 343.4:8

Видання в електронному вигляді розміщується у відкритому доступі на сайті НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України в розділі «Електронні джерела»

(<https://ivpz.kh.ua/uk/електронна-бібліотека/>) вкладки «Інформатримка». Для опису видання в електронному вигляді чи посилання на нього слід використовувати пряме URL-посилання або цифровий ідентифікатор об'єкта (DOI).

© Ворожбіт-Горбатюк В. В., 2025

© Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, 2025

ISBN 978-617-8617-12-7

==== Присвята

З глибокою повагою і вдячністю фахівцям Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України. Ця установа є осердям науки з високими стандартами верифікації наукових результатів, діяльною людиноцентричністю у складних процесах розробки і поширення наукового знання у сфері протидії злочинності, персоналізованими програмами підготовки наукових кадрів. Окрема вдячність Володимиру Васильовичу Голіні за підтримку і міжгалузеве бачення стратегій запобігання злочинності на основі особистісно спрямованих ресоціалізуючих заходів пробації.

Висловлюю слова вдячності фахівцям Державної установи «Центр пробації», Пенітенціарної академії України, Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, освітньої платформи AtomsHub «Підвищення кваліфікації керівних кадрів та педагогічних працівників закладів освіти» за можливість широкого наукового дискурсу і промоцію ідей пробації.

ЗМІСТ

Передмова	5
Ціннісно-орієнтована пробація	6

РОЗДІЛ 1

Теоретичні засади розроблення пробаційних програм, їх роль в ресоціалізації засуджених

Висвітлення проблеми розроблення і реалізації пробаційних програм	8
Термінологічне поле пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації в Україні	28
Компетентнісний і системний підходи в реалізації кримінологічного потенціалу пробаційних програм.....	52

РОЗДІЛ 2

Ресоціалізуючий потенціал пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації

2.1. Якісні і кількісні показники ефективності пробаційних програм	66
2.2. Характеристика пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів	81
2.3. Антикриміногенність – визначальна ознака пробаційних програм у європейських та інших країнах світу	110

РОЗДІЛ 3

Напрями роботи з кураторами пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації

3.1. Готовність куратора пробаційної програми до реалізації завдань запобігання кримінальним правопорушенням	135
3.2. Напрями удосконалення фахової підготовки і програм підвищення кваліфікації кураторів пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації	153

Післямова	186
Список використаних джерел	187
Додатки	214
Анотація та інформація про автора	224

Передмова

Ця монографія фокусує увагу на ціннісно-орієнтованій пробації. Ефективність такої пробації залежить від мудрого, вдумливого, об'єктивного критичного вивчення світового та європейського досвіду пробації, цілеспрямованої імплементації такого досвіду і науково виважених рекомендацій у національній пенітенціарній системі з урахуванням українських реалій. Авторка демонструє виважену людинонентричну позицію, що відображено практичних рекомендацій форм роботи із засудженими до пробаційного нагляду і проходження пробаційних програм. Ми сподіваємося, що спільні зусилля учених і фахівців філій Державної установи «Центр пробації» сприятимуть запобіганню злочинності серед суб'єктів пробації у воєнний час і на етапах відновлення України, допоможуть стримувати нові детермінанти злочинності шляхом підвищення ефективності виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі.

Пропонована монографія сприяє поінформованості широкого кола читачької аудиторії для діяльної співучасті представництв громади, волонтерів, організацій і установ соціальної, психологічної, андрагогічної, освітньо- професійної сфер із персоналом органів пробації для результативної підтримки усвідомленого прагнення повнолітнього суб'єкта пробації до позитивних змін.

*Головний науковий співробітник відділу
кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ
імені академіка В. В. Сташица НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України*

Володимир ГОЛІНА

Ціннісно-орієнтована пробація

Пробація і пробаційний нагляд є складником гуманізації системи виконання покарань в нашій державі. Готовність суспільства прийняти ресурсність пробації передбачає системний науковий, методологічний супровід масштабного інформування широкої цільової аудиторії про організацію, структуру, зміст, інструменти впливу на повнолітнього суб'єкта пробації.

Як відомо, проходження пробаційної програми є важливим елементом структури пробаційного нагляду. Це визначено статтею 2 Закону України «Про пробацію». Для громади, суспільства важливим є розвиток відповідної правової культури і правосвідомості, що передбачає підвищення рівня обізнаності про значущість конструктивного сприйняття правопорушників як членів громади. Важливим є залучення громади до розроблення і втілення в практику довгострокових ініціатив соціальної інтеграції таких осіб, розвиток ідеї соціального підприємництва, волонтерства в пробації. Важливо сконцентрувати увагу на тому, що суб'єкт пробації залишається в тому соціальному середовищі, в якому він вчинив кримінальне правопорушення. Цілеспрямована взаємодія із суб'єктом пробації утворює базис формування просоціального на зміну наявного у такого суб'єкта прокримінального мислення. Такий підхід – ознака поступального руху і утвердження європейських цінностей культури демократії, відповідність завданням євроатлантичної інтеграції національної пенітенціарної системи.

Для реалізації прав і свобод людини пробаційний нагляд посприятиме ціннісними дескрипторами справедливості, невідворотності покарання, дотримання прав і свобод громадянина, поваги людської гідності, диференційованого та індивідуального підходу, доцільної взаємодії з органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями та громадянами. Разом з тим ці позитивні аспекти передбачають розроблення стратегій, активізацію членів громади і усвідомлену відповідальність волонтерів пробації у пошуці дієвих форм і методів соціально-виховної роботи із засудженою особою.

Наукове обґрунтування способів імплементації позитивного зарубіжного досвіду пробації для запобігання злочинності у національному соціокультурному просторі сприятиме вирішенню завдань у межах фундаментального дослідження «Євроінтеграційний напрям формування концепції кримінально-виконавчої діяльності в Україні» (реєстраційний номер в УКРІНТЕЇ 0124U005234), що проводиться у відділі дослідження проблем кримінально-виконавчого права у Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України. Матеріали монографії зосереджують увагу на викликах, з якими стикаються куратори і суб'єкти пробації під час реалізації пробаційних програм: особливості когнітивного розвитку повнолітніх осіб на різних етапах онтогенезу, ризикорієнтований підхід і проблеми індивідуалізації соціально-виховної роботи на тлі високої вартості організації таких процесів, відсутність сталої культуровідповідності змістовного, методичного забезпечення пробаційних програм. Монографія містить інтерактивні елементи, що дозволяють читачам за запропонованими лінками опрацювати дорадчі матеріали, заглибитися в науковий дискурс.

Перспективність викладених матеріалів, обґрунтованих висновків і практичних пропозицій деталізована через використання техніки *key takeaway*¹. Ця техніка передбачає опрацювання інформації, представленої у монографії, з орієнтацією на пошук читачем відповіді на запитання: «Який ключовий висновок я зробив/-ла із опрацьованого матеріалу?», «Як змінилися мої уявлення про пробаційний нагляд і пробаційні програми для повнолітніх суб'єктів пробації? «Які маркери ефективності пробації можна використати в національній пенітенціарній системі?», «Що я можу зробити для ефективності української пробації?»».

¹ Challenger, T. (2025, September 16). *Key Takeaways. Meaning & How to Write*. Quillbot. Retrieved October 3, 2025, from <https://quillbot.com/blog/professional-writing/how-to-write-key-takeaways/>

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗРОБЛЕННЯ ПРОБАЦІЙНИХ ПРОГРАМ, ЇХ РОЛЬ В РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ

1.1. Висвітлення проблеми розроблення і реалізації пробаційних програм

Висвітлення стану наукового розроблення проблеми дасть змогу виокремити проблемні аспекти, наявні чи потенційні фронтири. Останнє поняття вжито у розумінні взаємного впливу об'єктивних та суб'єктивних чинників, що витікають з розмежування різних за своїми якостями та особливостями державоутворюючих суспільств, притаманних ним державних інституцій, ментальностей, соціально-економічних і соціокультурних станів, у яких відбувається теоретичне обґрунтування і практика використання пробаційних програм щодо запобігання кримінальним правопорушенням. Фронтири є своєрідним рубежем, межею, перехідною зоною взаємодії різних культур, представників різних галузей знань, що супроводжується одночасною появою конфліктів і нових можливостей, взаємодій. Теперішній час в роботі науковців і практичних фахівців, кураторів пробаційних програм, характеризується трансформаціями у кримінальному і кримінально-виконавчому праві, імплементацією позитивного світового та європейського досвіду пробації у національній пенітенціарній системі. Ці трансформації відбуваються попри перманентні загрози життю людей і національній безпеці нашої держави. Теоретичне, методологічне, прикладне забезпечення сприяє гуманізації системи покарань, реалізації кримінологічного виміру пробаційних програм,

отже – утверджує цінність безпеки суспільства навіть в умовах воєнного стану.

Наголосимо на тому, що у цій науковій розвідці зосереджено увагу на пробаційних програмах у роботі із повнолітніми суб'єктами пробації. Ми стоїмо на позиції необхідності більш чіткої деталізації і диверсифікації науково-теоретичних, методологічних, організаційно-методичних, практичних інструментів і засобів взаємодії із суб'єктами пробації, відповідних оцінно-аналітичних характеристик предмета дослідження для конструктивного кримінологічного дискурсу. Використання пробаційних програм для запобігання кримінальним правопорушенням неповнолітніми суб'єктами пробації має стати предметом окремих міждисциплінарних досліджень. Оскільки на кожному етапі онтогенезу людини мають місце зміни світоглядних, ціннісних орієнтацій, норми і приписи правослужняної поведінки усвідомлюються своєрідно. Так само своєрідно формується відповідний досвід соціально прийнятної поведінки особи залежно від фронтів, які особливо гостро відчуються в умовах воєнного стану. На це спрямовано увагу науковця В. Батиргарєєвої, яка наголосила у постановці проблеми в умовах «транзиту індустріального суспільства до суспільства інформаційного, з одного боку, та відсічі гібридній агресії у гострій її фазі, з другого боку, яка (гібридна агресія) до того ж відбувається на тлі повномасштабної фізичної агресії РФ проти України» [16, с. 192–200].

Тому запобіжні заходи і засоби у роботі із суб'єктами пробації, як елемент змісту пробаційних програм, істотно різняться критеріями і сферами безпосередньої взаємодії, мають урахувувати місце народження людини та становлення як особистості, місце фактичного проживання суб'єкта пробації, наявний стан сформованої ідентичності, соціокультурне оточення і реальний безпековий стан у місцевості, де проживає і проходить пробаційну програму суб'єкт пробації, ресурси та способи привернення уваги і неструктурованої взаємодії на різних етапах онтогенезу повнолітнього суб'єкта пробації.

Наголосимо тут, що для повнолітніх суб'єктів пробації, у яких сформовані світоглядні і ціннісні орієнтири, наявні певні стереотип-

ні уявлення, навіть – упередження, що визначають їхню поведінку і діяльність в соціумі, система запобігання злочинності має корелюватися із актуальними розробками андрагогіки щодо досяжності і можливості об’єктивного вивчення досягнутих результатів. Також значущим є визначення ефективності змістових, методичних і організаційних аспектів кримінологічного потенціалу пробаційних програм, об’єктивність оцінно-аналітичних засобів результативності та якості проходження пробаційних програм. Також в роботі із повнолітніми суб’єктами пробації має значення використання доказового, ресурсного і методичного інструментарію освітніх, соціальних, поведінкових, правових наук, зокрема кримінології, як безумовно синтезуючої галузі знань у зазначеній проблематиці.

У цьому дослідженні ми послуговуємося розумінням загально-соціального і спеціально-кримінологічного запобігання злочинності, презентованим у низці публікацій одного з фундаторів сучасної української кримінології – В. Голіни. Зазначимо тут, що В. Голіна спеціально-кримінологічне запобігання тлумачить таким чином: «...синтезована кримінологічна теорія і практика власної організації протидії злочинності шляхом розробки і використання спеціальних знань і методів кримінології та інших галузей знань (соціології, економіки, психології, педагогіки, антропології, статистики тощо)» [62, с. 21]. Спираючись на позицію науковця, маємо намір розкрити використання кримінологічного потенціалу пробаційних програм для повнолітніх суб’єктів пробації контекстно засад загально-соціального і спеціально-кримінологічного запобігання злочинності. Адже неабияке значення пробаційні програми мають для забезпечення безпеки суспільства і гуманізації системи виконання покарань як соціально-правового явища.

Методологією цієї наукової розвідки передбачено комплексний і системний підходи, який виразно прослідковується у дослідженні ключових дефініцій: пробаційний нагляд, пробаційна програма, кримінологічний вимір пробаційної програми, куратор пробаційної програми, індивідуалізація заходів запобігання злочинності під час реалізації пробаційних програм. Комплексний підхід, як відомо, у кримінології передбачає вивчення процесів і явищ, які породжу-

ють злочинність, тенденцій, які впливають на динаміку злочинності у конкретних суспільно-економічних, історико-культурних умовах життєдіяльності суспільства.

У розумінні комплексності ми послуговуємося позицією ученого В. Борисова [30; 31], який цю ознаку відносить до ключових у характеристиці кримінально-правової політики щодо визначення основних (матеріальних і юридичних) цілей, предмета, принципів, напрямів, рівнів, суб'єктів кримінально-правової політики, учасників, типології і комплексу завдань, вирішення яких створює передумови для успішної діяльності всієї системи боротьби зі злочинністю» [31, с. 12].

Слід звернути увагу на той факт, що Є. Бараш [12] у науковому дослідженні під час розгляду проблем управління Державною кримінально-виконавчою службою України виокремив комплексність як умову ефективності предмета дослідження [12, с. 12]. Видаються цікавими пропозиції науковця щодо застосування «об'єктивно-послідовного методу розвитку» в управлінні, системність здійснення державної політики у галузі підготовки, підвищення кваліфікації і перепідготовки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України, чіткої диференціації та визначення конкретних обов'язків і відповідальності керівників відповідних структурних підрозділів [12]. Визначені у висновках дослідження Є. Бараша заходи щодо стабілізації кадрового складу Державної кримінально-виконавчої служби України повною мірою позитивно впливають і на роботу кураторів пробаційних програм [258; 12]. Низка конструктивних пропозицій науковця у цьому ключі до цього часу є актуальними, такими, що потребують утілення в практику.

Наголосимо, пробаційний нагляд як вид покарання, досвід реалізації пробаційних програм у межах виконання покарання цього виду в Україні досить новий. У цій розвідці певним чином відображено також результати прогнозно-аналітичного характеру з опорою на міждисциплінарні аргументовані висновки і пропозиції авторитетних науковців щодо: конкретизації понять злочинності в Україні, її закономірностей, детермінації та запобігання (Ю. Баулін [17], А. Бабенко [8], А. Зелінський [91], О. Колб [108; 109], В. Оболенцев [135], інші); здійснення

правового і соціально-психологічного аналізу кримінально-виконавчої політики з реабілітації засуджених, забезпечення ефективності соціально-виховної роботи як важливого елемента ресоціалізації засудженого і відновлення чи збереження наявних позитивних соціальних зв'язків після відбування покарання (О. Бандурка [10; 11], В. Трубніков [200], А. Степанюк [194; 195; 196], О. Пащенко [151], Д. Пилипенко [157]); визначення соціально-правових і кримінологічних засад у динаміці рецидивної злочинності (В. Батиргарєєва [15]), кримінально-правових засобів (А. Блага [18], Б. Головкін, О. Лисодєд, К. Новікова, О. Новіков, інші [123]); вивчення процесуальних аспектів і результативності експертизи нормативно-правових актів у сфері запобігання злочинам (В. Василевич [33], інші), дослідження правового статусу засуджених і суб'єктності в реалізації кримінально-виконавчої політики (Ю. Кернякевич-Танасійчук [101]), регулювання кримінально-правових відносин (Н. Гуторова [71]); теорії і практики кримінологічної профілактики (В. Голіна [61; 63; 64], А. Закалюк [73; 74]); індивідуалізації покарання за кримінальні правопорушення з досвіду європейських країн (Ю. Шинкар'єв [229.1]); організації взаємодії органів та установ державної пенітенціарної служби України з державними та неурядовими інституціями (С. Гречанюк [68], В. Пивоваров [155]).

Системоутворювальними для цієї наукової розвідки стали напрацювання з теорії і практики кримінологічної профілактики (В. Голіна [61; 123]. Глибинне вивчення і встановлення криміногенних факторів у контексті індивідуального запобіжного впливу у роботі із конкретним суб'єктом пробації часто межує з втручанням у сферу приватності такого суб'єкта. Це вимагає високої моральності й усвідомленої відповідальності фахівців, які долучаються до реалізації пробаційної програми із суб'єктом пробації. Результати вивчення криміногенних факторів, за справедливим висновком В. Голіни, впливають на вибір методів ефективного запобіжного впливу. Відмітимо, що В. Голіна важливого значення надає комплексності, яка синтезується з диференціацією, коли об'єднуються зусилля організаторів і кураторів у реалізації пробаційної програми з метою найбільш точного диференційованого впливу на конкретного суб'єкта пробації і координації розвитку його особи в реальній дійсності [61].

Контекстно предмета і завдань цього дослідження так само привертають увагу висновки, зроблені Б. Головкіним, зокрема щодо тлумачення злочинності з позицій системного підходу і забезпечення відповідної системності в заходах запобігання злочинності, під час дослідження криміногенної спрямованості особистості злочинця, розробленні способів і методів впливу на поведінку особи, схильної до вчинення кримінальних правопорушень [65]. Власне саме пробаційні програми мають значний потенціал для забезпечення системності, оскільки переслідують мету зміни поведінки особи – повнолітнього суб'єкта пробації.

Розглядаючи пробаційні програми у комплексі заходів запобігання злочинності, передусім ведемо мову про індивідуальне запобігання кримінальним правопорушенням (за А. Закалюком), коли адресатом індивідуального запобігання повторному скоєнню злочинів виступає суб'єкт пробації, його світоглядні орієнтири, цінності-сенси, які виступають спонуками соціальної поведінки, рівень соціалізації такого суб'єкта і стан сформованості в нього правосвідомості [81]. Безсумнівно, цінні напрацювання щодо забезпечення індивідуальної спрямованості заходів запобігання злочинності презентовані у публікаціях кримінологів В. Голіни і М. Колодяжного [60], А. Калініної, С. Шрамко [96; 97]. У цій роботі ми послуговувалися також пропозиціями В. Голіни щодо конкретизації і способів впливу суспільства на запобігання злочинності і міжгалузевій спрямованості вивчення індивідуальних характеристик особи злочинця [62].

Керуючись міркуваннями і висновками А. Степанюка [194], В. Сокурєнка [193] про вузлові аспекти сучасної кримінологічної науки, звернемо увагу на доцільність вивчення гуманістичних концептів реалізації пробаційних програм для запобігання фронтірній злочинності, яка досить повно охарактеризована Ю. Орловим [143]. Зважаючи на запобігання фронтірній злочинності, варто особливу увагу приділити вивченню конфліктогенів, які, безумовно, впливають на криміногенні фактори, а, отже, і на методи запобіжного впливу на суб'єкта пробації у реаліях українського сьогодення. Соціальні фронтири зумовлюються різними культурними, соціально-економічними, політичними, іншими умовами життя суб'єкта пробації, які в реаліях воєнного стану поси-

люються об'єктивною загрозою життю і перманентним станом стресу усіх учасників реалізації пробаційної програми. Відсутність протягом тривалого часу системної роботи з формування ідентичності (психофізіологічної, соціальної і самоідентичності повнолітнього суб'єкта пробації) у різних інституціях може привести до формального підходу в оцінках якості використання пробаційних програм, як елемента запобігання кримінальним правопорушенням [143].

Комплексність і комплементарність виразноє визначена В. Батиргарєєвою «роль кримінологічної науки для розв'язання низки складних проблем, що виникають в умовах воєнного стану». Зокрема: розроблення проекту нової редакції КК України в умовах воєнного стану і загроз національній безпеці України, динаміка структури злочинності, викликана бойовими діями і терористичними актами з боку держави-агресора проти цивільного населення України, супроводжуюча, а часом – визначальна ознака дотримання прав людини в трансформаціях суспільно-правових відносин і прогресуванні інформаційного простору і технологій, цифровізації наукової і прикладної галузі, полеміки і правового дискурсу зростання криміногенної ситуації у зонах, наближених до ведення бойових дій, інше [16]. Кожна із визначених характеристик сучасного стану кримінології так чи інакше дотична інтересам практиків, наприклад: використання пробаційних програм для запобігання злочинності, потреба обґрунтованого висновку про вичерпність переліку чинних пробаційних програм, урахування у їх змісті положень провадженого воєнного стану, можливість оновлення змісту таких програм у зв'язку з розробленням методологічного базису та методичного інструментарію у таких галузях, як соціологія, юридична психологія, андрагогіка, вікова психологія, цифрові сервіси і за стосунки для ресоціалізації засуджених і осіб, які потребують соціальної адаптації після відбування покарання, тощо.

Значимим контекстно предмета цієї наукової розвідки є міркування і висновки науковця О. Пашенка, який, розкриваючи на системному рівні проблему узгодження понять кримінальної політики і поведження із засудженими в Україні, констатував наступне: «Родовим поняттям щодо політики в сфері поведження із засудженими є «політика впливу

на злочинність». Впливаючи певним чином на засудженого (особу), політика впливає і на злочинність (явище), рівень якої після цього впливу має знижуватися» [137]. Така позиція відображає загальну спрямованість стратегії реформування пенітенціарної системи у напрямі гуманізації системи виконання покарань, пробаційного нагляду як виду покарань, не пов'язаного із позбавленням волі.

Безпосередньо цінним практично спрямованим змістом контекстно предмета цього дослідження відрізняються праці: Є. Бараш (науково-практичний коментар Закону України «Про пробацію», світовий і національний досвід вивчення концепту гуманізації системи покарань, кадрова політика і інформаційне забезпечення, інші аспекти системного порядку) [120], Ю. Севрук, Л. Петровська, В. Севрюков (сутність пробації, становлення і розвиток цього виду покарання в Україні) [178], О. Богатирьова, Л. Олефір (теоретичні засади і практика застосування пробації в Україні) [89], А. Гусак [70], О. Янчук [250], Д. Ягунов [238], І. Яковець [242; 246; 247] (світовий досвід та історичний екскурс імплементації зарубіжного досвіду у практиці пробації в Україні). І. Яковець досить критично аналізує загальні підходи реалізації стратегій пробації і зміст окремих пробаційних програм) [247; 249].

Загальнотеоретичні аспекти пробації як правового явища і, власне, елемента системи запобігання злочинності презентовано у наукових публікаціях І. Богатирьова [23; 25], О. Богатирьової [26; 27; 28], В. Пузирного [183], інших. Так, у низці наукових праць І. Богатирьова на системному рівні розглянуто проблеми запобігання злочинності серед засуджених до покарань, альтернативних позбавленню волі [23; 25] автор з опорою на системний підхід в історичній проекції досліджував різні аспекти виконання покарань, запобігання злочинності серед засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі [23]. Учений багато уваги приділяє організації соціально-виховної роботи із такими засудженими, яка має корелюватися організаційно, змістовно і ресурсно з актуальними напрацюваннями сучасних наук і технологій. Автор слушно зауважує про те, що реалізація завдань соціально-виховної роботи, ресоціалізуючих заходів, спрямованих у тому числі на запобігання вчиненню засудженими повторних злочи-

нів, ускладнюється наявними унормованими законними обмеженнями прав і свобод засуджених у період відбування покарання [25]. Привертає увагу позиція науковця щодо доцільності збереження чи відтворення звичного для засудженої особи укладу життя для позитивної ресоціалізації у майбутньому [25]. Вид покарання пробаційний нагляд містить значні ресурсні можливості збереження і якісного покращення укладу життя засудженої особи, формування законослухняної поведінки (з точки зору І. Богатирьова, правомірної, «зразкової» поведінки [25]) і підвищення рівня правосвідомості як маркера досяжності мети кримінально-виконавчого законодавства [25].

Значимі міркування і висновки В. Пузирного щодо «комплексного правового статусу персоналу пробації, що сприяє ефективній їх роботі і забезпечує баланс між їх правами і обов'язками» [183, с. 563]. Висновки і пропозиції ученого враховано нами під час розроблення емпіричної частини цього дослідження.

Варто відмітити, що проблематика законодавчого регламентування діяльності персоналу пробації перебувають у полі наукових інтересів В. Заросило [88], інших. Щодо особливостей кадрового забезпечення центрів пробації та реалізації пробаційних програм у межах предмета цього дослідження представляють інтерес наукова розвідка А. Галає [55], інших.

Доволі значний зміст з теми цієї наукової розвідки представлено Д. Ягунова [237; 239]. Цінні для осмислення проблематики цього дослідження міркування представлено Д. Ягуновим в площині аналізу дослідження ученим питань державного управління пенітенціарною системою України. Численні публікації монографічного, аналітико-критичного, історіографічного, компаративного змісту цього науковця і знаного дослідника історії становлення і розвитку пробації в Україні представлені на його персональному блозі [240]. Д. Ягунов причетний до творення і розвитку системи пробації в Україні, адже долучився не лише до системних міжгалузевих наукових розвідок, але, передусім, конструктивної критики. Він вивчає перспективні аспекти пробації як нового для України виду покарання, спрямованого на зміну світогляду і життєпрактики засудженої до такого виду покарання особи. Учений є одним з розробників [240] Закону України «Про пробацію». Нами

опрацьовано низку наукових творів, матеріали навчального, прикладного і емпіричного змісту, що презентовано на офіційному відкритому ресурсів ученого. Привертає увагу, зокрема, позиція, яку Д. Ягунов висловив у статті «Пробація – забезпечення національної безпеки новими методами» [237], щодо сутнісного призначення пробації сприяти ефективному виправленню засуджених. Ефективність, з точки зору дослідника і законотворця, передбачає конкретику юридичних обов'язків, які покладаються на засуджену особу до такого виду покарання, надання допомоги реабілітаційного змісту (за запитом, за потребою), зведення до мінімуму кримінального рецидиву з боку засудженої особи [237]. Саме напрям щодо зведення до мінімуму кримінального рецидиву, за міркуваннями Д. Ягунова, передбачає дослідження особистості засудженого. Автор вбачає у такому дослідженні пошук причин кримінального рецидиву у картині моральних цінностей конкретних правопорушників. Таке дослідження, уважає Д. Ягунов, сприятиме успіху виховної і соціально-психологічної роботи з таким засудженим. Подібна позиція презентована у монографії Р. Бабанли, зокрема щодо правового механізму призначення більш м'якого покарання [7].

Погоджуючись із автором, зазначимо тут, що ретельне вивчення матеріалів дослідження, у тому числі і пропозицій ученого щодо імплементації позитивного досвіду пробації держав, де ця система має багаторічну конструктивну практику, варто звернути увагу, що у відношенні до повнолітніх суб'єктів пробації, картина моральних ціннісних орієнтирів для повнолітньої особи детермінується не лише пріоритетами громадянського суспільства в конкретний момент буття держави [236], але й усталеними світоглядними стереотипами, що обумовлені історико-культурними, економічними, політичними та іншими об'єктивними особливостями, ментальністю, символікою і архетипами поведінки найближчого оточення, рівнем і якістю освіти, рівнем і якістю фізіологічного, психічного, духовного життя, образом, з яким ототожнює себе особа правопорушника (самоідентифікація). А ці елементи характеристики особи правопорушника, не менш значимі для ефективності виховної, ресоціалізаційної і соціально-психологічної роботи, водночас, потребують пошуку, на наш погляд, орто-

біотичного балансу і катанестичного підходу, специфічної здатності фахівця – куратора пробаційної програми вибрати доцільний час, зміст, засіб і захід впливу з метою запобігання повторним злочинам чи злочинним намірам конкретного суб'єкта пробації навіть за умови нестабільних чи десоціалізуючих об'єктивних чинників.

Погоджуючись із баченням Д. Ягуновим ролі пробації як координатора взаємодії державних установ, місцевого самоврядування, неурядових організацій, окремих громадян у статусі волонтерів пробації у процесі здійснення пробаційного нагляду як виду покарання, альтернативного позбавленню волі, водночас, вбачаємо за доцільне розроблення методологій і регламентуючого супроводу таких координаційних дій [234]. Адже в реаліях сьогодення нормування соціальної адаптації осіб, відповідного соціального патронажу осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження або позбавлення волі, потребує розширення сфер такої адаптації у зв'язку з трансформаціями суспільно-правових відносин. Наприклад: цифровізація усіх сфер життєдіяльності, об'єктивізація потреби в систематичній психологічній підтримці і допомозі, супервізії професійної освіти і самоосвіти, дотримання основоположних прав і свобод людини, запобігання булінгу і домашнього насильства тощо. Нам імпонує позиція Д. Ягунова щодо доцільності системного наукового супроводу пробації в Україні [233; 235].

Проблема євроінтеграційного концепту передбачає вивчення імплементаційних практик на засадах раціонального відображення і осмислення через призму суспільного запиту України та Євросоюзу до трансформацій кримінально-виконавчої діяльності на засадах апріорної цінності прав людини [112; 114; 131; 161; 162]. У національному науковому дискурсі цей аспект презентовано через призму вивчення Європейських правил пробації Д. Ягуновим [235], у системних дослідженнях стратегій протидії злочинності (О. Богатирьова [28], В. Голіна і М. Колодяжний [60], компаративний аспект – у публікаціях авторів В. Коваленко [104], О. Коваленко [106], І. Сімакової, О. Мельник [191]). Євроінтеграційні кроки зближення України і ЄС в частині діяльності центрів пробації, організації впливу на суб'єктів наглядової пробації представлено на офіційних ресурсах Державної

установи «Пробація України» [179], у дослідженні В. Гранкіної [67], публікаціях автора цієї наукової розвідки [45; 44].

Зокрема, в авторському дослідженні В. Гранкіної акцентовано увагу на тому, що «оцінка ризиків є важливим елементом соціально-виховної роботи та інструментом процесу визначення особистісних чинників протиправної поведінки засуджених. Вона є підґрунтям для спрямування подальшої роботи та створення сприятливих умов для ресоціалізації, розвитку та інтеграції внутрішніх ресурсів засуджених, переорієнтування злочинної мотивації правопорушників» [67, с. 4]. Ця позиція науковця і висновки дослідження О. Гороха щодо доктринальних положень функціонування інституту покарання та його відбування [66] ураховано в концептуалізації індивідуальної спрямованості використання пробаційних програм для запобігання злочинності серед повнолітніх суб'єктів пробації. У статті О. Ющик презентовано механізм попередження вчинення повторних кримінальних правопорушень в пенітенціарній пробації [232]. Відповідний зарубіжний досвід висвітлено у низці публікацій аналітичного характеру [277; 281; 285; 290; 293].

Відмітимо, що у докторській дисертації А. Шкути [230] виокремлено аспект: «Реалізація кримінально-виконавчої політики в процесі забезпечення запобігання злочинності», – де автор спирається на методологію і висновки щодо виправної концептуалізації І. Яковець [243; 244]. На засадах комплексного підходу виділяє загально-соціальні, спеціально кримінологічні, індивідуально-профілактичні і віктимологічні заходи впливу, також пропонує уведення в зміст підготовки фахівців Державної кримінально-виконавчої служби України «запобіжно орієнтованого курсу», зміст якого і утворюватимуть приписи прав і фахових зобов'язань щодо здійснення заходів і відповідального вибору дієвих засобів запобігання злочинності [230, с. 288]. У цьому аспекті зазначимо, що під час дослідження ми особливу увагу звернули на вивчення позиції кураторів пробаційних програм щодо досяжності цілей, узгоджуваності змісту і шляхів використання пробаційних програм, їх готовності до реалізації завдань запобігання кримінальним правопорушенням. Про це ітиме мова в окремому розділі цієї роботи.

У цьому дослідженні певною мірою ураховано тезаурус і висновки щодо проблематики функціонування інституту пробації, зокрема: щодо зміни вектору роботи з правопорушниками на виправлення засуджених і запобігання вчиненню ними повторних злочинів на усіх етапах пробації (І. Алексєєв [4; 5]); щодо визначення «етапів розробки питання впровадження в Україні пробації» автора – В. Аніщук [6, с.225].

Організації взаємодії органів та установ державної пенітенціарної служби України з державними та неурядовими інституціями присвячено авторське дослідження С. Гречанюк. Для цього дослідження конструктивним видається опора на пропозицію автора щодо виділення елементів теорії в організації взаємодії: «1. Категоріальний апарат (основні поняття). 2. Загальний базовий механізм організації взаємодії (нормативна основа, управлінські рішення щодо взаємодії, її основні принципи, форми, способи організації). 3. Специфікація взаємодії залежно від особливостей суб'єктів взаємодії (виду, функцій, завдань окремих правоохоронних органів). 4. Спеціальні питання організації взаємодії (конфліктність та її усунення; недостатність нормативного підґрунтя та шляхи його удосконалення; контроль та нагляд за взаємодією)» [68, с. 13].

В авторському дослідженні С. Перепічки предметом визначено: «Запобігання кримінальним правопорушенням органами пробації в Україні» [154]. Автором «...надано власне поняття запобігання кримінальним правопорушенням уповноваженим органом з питань пробації, під яким пропонується розуміти систему заходів, які здійснюються уповноваженим органом з питань пробації спрямованих на виявлення та усунення детермінантів, що впливають на протиправну поведінку особи пробаціонера, з метою її виправлення та ресоціалізації» [154, с. 4]. Автором пропонується запровадження елементів «ресторативної юстиції, як одного із напрямів пробаційної діяльності», що передбачає спільне проведення пробаційних заходів між потерпілим і правопорушником [154, с. 24]. Відмічаючи оригінальність і актуальність цього дослідження, наголосимо увагу на тому, що ця наукова розвідка передбачає вивчення кримінологічного потенціалу змісту і організаційно-методичних інструментів саме про-

баційних програм як елемента пробаційного нагляду. Певною мірою до предмета цієї наукової розвідки цікаві дотичні результати вивчення взаємодії пробації з органами поліції, місцевого самоврядування та громадськими спільнотами. Зокрема наголошено на доцільності розподілу функціональних зобов'язань між працівниками пробації і поліції щодо здійснення систематичної профілактичної роботи у дисертації Т. Чабаненко [228].

Особливе зацікавлення викликають аналітичні, проблемні і узагальнюючі матеріали стендових доповідей, оприлюднених у 2024 р. [197] В. Батиргарєєвої, А. Галаєва, Ю. Нікуліна, В. Пивоварова, О. Суботенко, І. Яковець, О. Янчука, присвячені актуальним методологічним, теоретичним і практичним проблемам реалізації завдань пробаційних програм під час запровадження в Україні воєнного стану. В оприлюднених стендових доповідях на зазначених науково-практичних заходах науковці відходять від заангажованості і стереотипізації, пріоритету висвітлення лише позитивних змін і досягнень, акцентують увагу, головним чином, на реальних проблемах і адекватних способах їх рішення в умовах запровадження воєнного стану. Цим, на наш погляд, результати таких наукових заходів значущі як для розвитку науки, так і для конструктивного діалогу з фахівцями-практиками.

Значний інтерес щодо забезпечення ефективності використання пробаційних програм для запобігання кримінальним правопорушенням представляють публікації аналітичного змісту, наприклад «Ключові моменти SPACE II 2020 Основні висновки звіту SPACE II 2020, де оприлюднено висновки звітів SPACE II 2020, аналіз зібраних даних і їх порівняння з результатами звіту SPACE I 2020 (щорічна прикінцева статистика Ради Європи щодо осіб, які відбувають покарання, не пов'язані з ув'язненням). Ця публікація, інші публікації [252; 253], цінні практичною спрямованістю і можливістю на її основі сформулювати уявлення про пробацію у країнах ЄС.

Цікавим з точки зору пошуку способів конструктивних запозичень та імплементаційних практик країн світу, де запроваджено інститут пробації, є історико-правовий аналіз пробації як виду покарання (М. Аєбі [251], С. Васілеску [296], Д. Вітфілд [38], інші).

У реаліях українського сьогодення важливо осмислити і знайти науково виважені способи забезпечення системності в сфері запобігання злочинності через інститут пробації, як комплексне явище в багатоаспектному розумінні, презентованому В. Коваленком у науковій публікації з досвіду наглядової пробації у США [104], науково інтерпретувати можливі утруднення, реальні виклики і їх рішення в надскладних, часто об'єктивно трагічних реаліях буття українських громадян, які 24/7 перебувають в ситуації загрози життю. Конструктивні міркування і висновки щодо професійної діяльності фахівців пробації презентовано О. Коваленко [107]. Заявлену у назві проблему започатковано автором у низці публікацій [40; 42 та ін.].

Водночас, стала тенденція трансформації законодавчої бази у національному і європейському масштабі обумовлює доцільність ретельного глибокого вивчення питань використання пробаційних програм для запобігання злочинності, доцільного впливу на суб'єктів пробації для формування правосвідомості і законслухняної поведінки саме через призму культуровідповідного перетину національних і європейських цінностей. Механізми ресоціалізації, регуляція приписів взаємодії персоналу пробації і суб'єктів пробації контекстно дотримання основоположних прав людини конкретизовані І. Яковець [248], К. Автуховим [245]. Зокрема І. Яковець, перебуваючи в авангарді дослідників кримінального, кримінально-виконавчого права, на міжгалузевому системному рівні вивчає процесуальні аспекти імплементації світових стандартів в сфері пробації, забезпечення якості виконання покарань [246; 243]. Контекстно предмета цього дослідження видаються цінними міркування і пропозиція дослідника щодо забезпечення основоположних прав людини під час виконання покарання, авторське бачення методів, засобів і заходів запобігання злочинності в діяльності центрів пробації.

Актуальність дослідження обумовлена також наявними у науковому дискурсі суперечностей, які визначають суспільну, економічну, політичну та інші види доцільності розроблення наукової проблеми, розроблення теоретичного тезаурусу дослідження, конкретизацію методологічного базису і дослідницького інструментарію у світлі виконання Закону України «Про внесення змін до деяких законів України

щодо пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності», зокрема статті 3, контекстно «розвитку суспільно-політичного, людського для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави» [84], реалізації Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» [82]. Заявлена у назві проблема корелюється із завданнями Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках [175], Плану діяльності Міністерства юстиції України на 2022–2024 рр. (на середньостроковий період) у частині «Створення гуманістичної системи виконання кримінальних покарань» виокремимо завдання 3.3: «Впровадження дієвого інструментарію для зміни поведінки, виправлення та ресоціалізації осіб, які увійшли в конфлікт з законом (праця, корекційні та освітні програми), а також підтримка та допомога засудженим, які готуються до звільнення» [198].

Звернімо увагу на те, що пробаційний нагляд дає змогу засудженій особі не лише зберегти соціальні зв'язки і водночас понести повною мірою покарання, але й мати шанс розвивати соціальні навички і психологічні здатності, які надалі допоможуть стабілізувати законслухняну поведінку, планомірно здійснювати абілітацію такої особи без реакційних контекстів. Поширення практики пробаційного нагляду є однією з умов ефективної імплементації Європейських пенітенціарних правил [78], Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання [114]. Амбітна мета, визначена у змісті Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік щодо створення і функціонування в Україні «ефективної та прозорої кримінально-виконавчої системи, що забезпечує виправлення і ресоціалізацію засуджених, запобігання вчиненню ними повторних злочинів» (ціль 1.4.3. Програми) [174], так само актуалізує заявлену тему кримінологічного дискурсу.

Дослідження підтверджує, що до теперішнього часу не було здійснено ґрунтовних авторських розвідок, безпосередньо присвя-

чених окресленій проблематиці, що підтверджує доцільність і посилює актуальність обраної теми у межах прийнятого Закону України №9185 «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану» [182].

Серед виразних суперечностей змісту чинних на теперішній час пробаційних програм виокремимо: відсутність об'єктивних, прозорих, чітких критеріїв вимірювання якості не лише проходження, а передусім – опанування такої програми у вигляді конкретизованого переліку компетентностей і визначених очікуваних результатів, переваженість альтернативними видами і формами роботи з суб'єктами пробації з одночасною втратою уваги до традиційних, апробованих часом і зрозумілих на рівні ментальної свідомості форм соціально-виховної, право-просвітницької, корекційної роботи, доцільністю урахування наявних і можливих фронтів, конфліктогенів, які впливають на криміногенні фактори методи запобіжного впливу на суб'єкта пробації у реаліях українського сьогодення, необхідністю опори у змістовій частині таких програм на національний контент, узгодження з чинними нормативними документами щодо формування ідентичності громадян України. Це не вичерпний перелік аспектів, які потребують детального розроблення і наукового обґрунтування, навчально-методичного забезпечення таких пробаційних програм і формування програм відповідної підготовки фахівців, які реалізуватимуть ці програми в умовах провадженого в Україні воєнного часу і у період повоєнного відновлення України [19].

Наголосимо також на суспільній значимості проблеми. Адже для розвитку громади, суспільстві у цьому напрямі важливим є розвиток відповідної правової культури і правосвідомості. Це передбачає підвищення рівня обізнаності про значущість сприйняття правопорушників як членів громади. Важливим є залучення громади до розроблення і втілення в практику довгосторокових ініціатив соціальної інтеграції суб'єктів пробації [22]. Пробаційний нагляд має очевидні перспективи для розвитку відновного правосуддя. Осо-

бливі гуманістичні перспективи пробаційний нагляд має у напрямі попередження і подолання рецидивної злочинності серед молоді, у якої уже вже мав місце конфлікт із законом [117]. Окремий напрям, який потребує детального розгляду, системного узагальнення емпіричних даних щодо реалізації принципу безбар'єрності під час пробаційного нагляду.

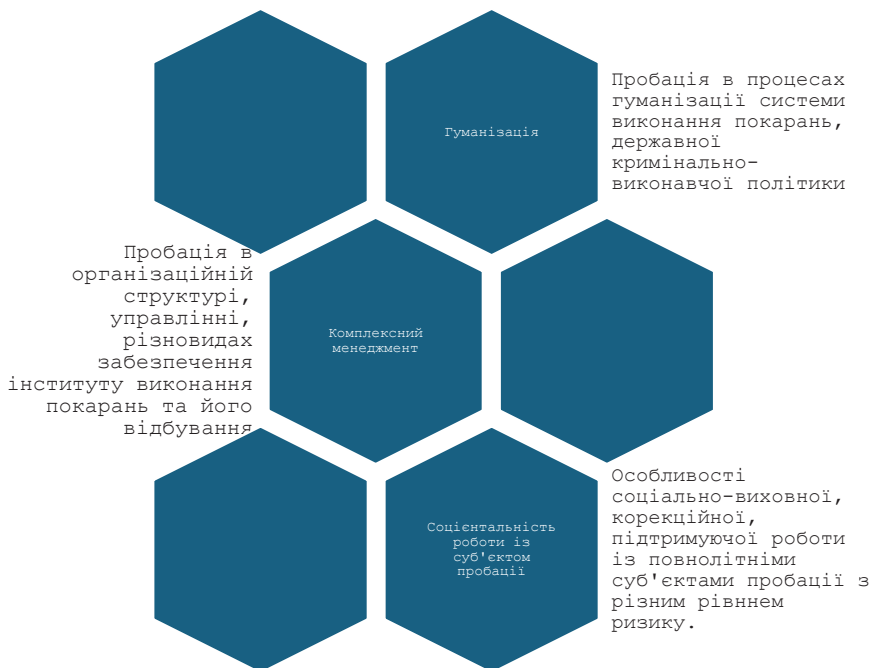
Отже, вивчення стану висвітлення проблеми розроблення і реалізації пробаційних програм у наукових джерелах свідчить, що на теперішній час науковцями використовується доволі широкий спектр методологічних підходів і методів дослідження феномену запобігання злочинності під час виконання покарань. З-поміж таких вирізняються комплексний, системний і комплементарний підходи. Аналіз наукових праць у відкритому вільному доступі свідчить про сформованість у кримінальному, кримінально-виконавчому праві доволі потужного базису для подальших наукових розвідок. У зв'язку з розширенням практики використання пробаційного нагляду як виду покарання і проходження пробаційної програми повнолітніми суб'єктами пробації, активізацією діяльності пенітенціарної пробації в Україні актуалізовано це дослідження.

Загальне уявлення про структуру запобігання кримінальним правопорушенням і роль у цьому пробаційних програм передбачає опору на концептуальні міркування і висновки щодо методології кримінологічних досліджень В. Голіни, В. Батиргарєєвої, інших. Матеріали наукового доробку загальних питань кримінологічної державної політики В. Борисова, Ю. Кернякевич-Танасійчук, О. Коваленко, О. Пашенка, В. Пузирного, Д. Ягунова, інших – заклали базис розгляду термінологічного поля цього дослідження. Обґрунтування приписів щодо конструктивних імплементаційних практик у національний простір і виокремлення прогностичних тенденцій предмета цього дослідження узгоджено з науковими напрацюваннями Д. Ягунова, О. Суботенко, І. Яковець, О. Янчука, С. Гречанюк, С. Перепічки.

Структура і змістові компоненти пробаційних програм в цій науковій розвідці охарактеризовані з опорою на висновки фундаментальних досліджень фахівців відділу дослідження проблем кримінально-ви-

конавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, наукових і методичних розробок фахівців пенітенціарної академії України, інформаційних, аналітичних, звітних матеріалів фахівців ДУ «Центр пробації».

Затребуваним є концепт проблемного підходу, який притаманний більшості наукових публікацій зарубіжних вчених у висвітленні різноманітних тем пробації. Резюмуючи, виділимо напрями завершених авторських досліджень, дотичних проблемі використання пробаційних програм для запобігання кримінальним правопорушенням в Україні (малюнок 1).

Малюнок 1. Напрями завершених досліджень у сфері пробації, пробаційного нагляду, реалізації і проходження пробаційних програм

Інтерактив для наукового дискурсу:

Опрацювання інформаційних матеріалів за нижче наданими лінками у форматі QR-кодів дасть змогу визначити доктринальні різниці комплексного і проблемного підходів у висвітленні питань пробації, пробаційного нагляду і використання пробаційних програм для запобігання злочинності серед повнолітніх суб'єктів пробації.

On 23 September 2025, the Penitentiary Academy of Ukraine hosted an online master class by Dmytro Yagunov entitled 'Penitentiary Policy and the Mission of the Penitentiary System.'
<https://www.yagunov.in.ua/master-class/>

THE EUROPEAN SURVEY OF PROBATION STAFF'S KNOWLEDGE OF, AND ATTITUDES TO, MENTAL ILLNESS Funded by CEP Professor Charlie Brooker Royal Holloway University of London Professor Karen Tocque University of Chester. 2025. https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2023/03/CEP-study-on-MHLS_Final.pdf

Confederation of European Probation (CEP) <https://www.cep-probation.org/>

Probation Delivery
Statement made on 12 February 2025
Statement UIN HLWS443 <https://questions-statements.parliament.uk/written-statements/detail/2025-02-12/hlws443>

1.2. Термінологічне поле пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації в Україні

У більшості опрацьованих джерел констатовано роль пробаційних програм для індивідуалізації виконання виду покарання пробаційного нагляду. У цій розвідці звернімо увагу на індивідуалізацію заходів запобігання злочинності під час реалізації пробаційних програм. Також проаналізуємо складники змісту таких програм на засадах гуманізації системи виконання покарань.

Воєнний стан ускладнив реалізацію державної політики, планів в усіх сферах суспільно-правових відносин. Державна політика у кримінально-виконавчих правовідносинах спрямовується на утвердження в Україні ідей, принципів, цінностей демократії, відкритості гуманістичного суспільства. Входження України у демократичну європейську спільноту вимагає реальних заходів гуманізації пенітенціарної системи, розширення можливостей для виправлення особи правопорушника без ізоляції від суспільства. Про це наголошено у Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року [175].

Програма наукової розвідки узгоджена із потребами забезпечення Правил Ради Європи про пробацію [186], приписів Кіотської декларації щодо розширення можливостей попередження злочинів, кримінального правосуддя та верховенства права: на шляху до виконання Програми сталого розвитку до 2030 р. [102]. Кримінологічний вимір пробаційних програм відповідає вимогам дотримання Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй щодо заходів, що не пов'язані з позбавленням волі (Токійські правила) [129]. Ми переконані, що пробаційний нагляд має втілювати надскладне завдання: спонукати людину утвердитися в доцільності законослухняної поведінки і повернутися до соціально прийнятного, повноцінного життя з достатнім рівнем правосвідомості і громадянської ідентичності.

Законом України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» передбачено новели: стаття 59¹ КК України (Кримінального кодексу України): «1. Покарання у виді пробаційного нагляду полягає в обмеженні прав і свобод засудженого, визначених законом і встановлених вироком суду, із застосуванням наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства» [82]. Главою 11¹ КВК України (Кримінально-виконавчого кодексу України) передбачено виконання покарання у вигляді пробаційного нагляду [122]. У п. 4 ст. 49¹ КВК України передбачено зобов'язання засуджених до цього виду покарання, а саме: «1) виконувати визначені законом та покладені судом обов'язки; 2) з'являтися за викликом до уповноваженого органу з питань пробації» [122].

Відповідно до цього Закону за деякі кримінальні правопорушення можливе призначення за вироком суду одного з видів покарання – пробаційний нагляд. Пробаційний нагляд, як це неодноразово акцентовано увагу академічною спільнотою, фахівцями центрів пробації, дає можливість задовольнити право людини на соціальну реінтеграцію. Покарання передбачається виконувати строком від 1 до 5 років без ізоляції від суспільства, з покладанням низки обов'язків, за невиконання яких може бути застосовано більш суворе покарання.

Покарання у виді пробаційного нагляду осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, містить і реалізацію кримінальної відповідальності особи – суб'єкта кримінального правопорушення. Загальновідомо, що роль покарання визначається загальними та спеціальними засадами його призначення і реалізації [120]. Застосування покарання за логікою відбувається на завершальному етапі кримінальної відповідальності, на якому суд вирішує питання, визначені на підставі відповідних статей КК України, КПК України (Кримінально-процесуального кодексу України), та яке виступає правовим критерієм, показником негативної оцінки як самого кримінального правопорушення, так і особи, яка таке правопорушення вчинила [120; 121; 122].

Покарання, і зокрема пробаційний нагляд – його окремий вид, має особистий, індивідуально визначений характер. Призначення і виконання такого виду покарання можливе тільки щодо особи, визнаної винуватою у вчиненні кримінального правопорушення з огляду на апіорність тези: «призначення необхідного і достатнього покарання певною мірою забезпечує відчуття справедливості як у потерпілого, так і у суспільства» [36]. Пробаційний нагляд передбачає перебування засудженої особи у соціальному середовищі, прийнятному для виправлення і ресоціалізації. Такий вид покарання вимагає дотримання режимних моментів за вироком суду.

Наголосимо на тому, що суд може призначити такий вид покарання за не тяжкі злочини. Ідея комплексності практики застосування цього виду покарання означає наступне: можливість цього виду покарання обґрунтовується у досудовій доповіді; фахівець пробації аргументує доцільність такого виду покарання з опорою на оцінку ризиків вчинення конкретною особою повторних кримінальних правопорушень, також мають бути враховані можливості середовищного чинника для виправлення і ресоціалізації правопорушника.

У пункті 1 статті 13 КВК України повноваження органу пробації передбачають «реалізацію пробаційних програм» [120]. Пробаційний нагляд може містити вимогу проходження пробаційної програми, але така вимога не є обов'язковою. Пробаційний нагляд обмежує права і свободи засудженої особи відповідно до визначених законом і встановлених вироком суду. Наглядові і соціально-виховні заходи, проходження суб'єктом пробації пробаційної програми, відбуваються відповідно до попередньо розробленого плану і графіків зустрічей. Таким чином суб'єкт пробації має змогу зберегти і розвивати певні соціально прийнятні зв'язки, а пробаційна програма є своєрідним синтезуючим компонентом виправлення і ресоціалізації.

Науково-практичний коментар до Закону України «Про пробацію» має виразний комплексний характер. Зокрема фахівцями акцентовано увагу на тому, що: «Мета пробації – єдина (цілісна, не-

подільна) і характеризується такими складовими, як: 1) забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених; 2) запобігання вчиненню ними повторних злочинів; 3) забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених» [130, с. 9]. Комплексність мети, заявленої у статті 4 Закону України «Про пробацію» [173], передбачає єдність збору інформації про обвинуваченого для досудової доповіді, визначення фахівцем центру пробації на основі зібраної інформації можливостей і алгоритмів виправлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення і про яку формується досудова доповідь. На цьому етапі передбачено прогнозування, визначення заходів і засобів запобігання вчиненню такою особою повторних кримінальних правопорушень. Таким чином реалізується сутнісна ознака пробації: дослідити, вивчити, підтримати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення без тяжких наслідків, на шляху виправлення, морального відновлення і формування правослухняної, соціально прийнятної поведінки [13].

У зазначеному аспекті важливим є осмислення такою особою наслідків скоєного кримінального правопорушення, прийняття і розуміння суспільного осуду, об'єктивація мотивів соціально прийнятної поведінки і необхідних для цього компетентностей. Ця виразна ознака пробаційного нагляду обґрунтовує міждисциплінарний характер заходів і засобів запобігання повторному скоєнню злочинів суб'єктом пробації. Так само міждисциплінарність і багатоаспектність підтверджується переліком статей КК України, за якими може бути призначено покарання у виді пробаційного нагляду. Цей перелік доволі розлогий. У таблиці 2 презентовано дані про те, за якими статтями Особливої частини КК України може бути призначено покарання у виді пробаційного нагляду. Ці дані отримано у результаті опрацювання КК України, вивчення нормативно-правових актів і судових рішень судів першої інстанції, апеляційного і касаційного судів з використанням інтелектуально-пошукової системи ZakonOn-line [95] станом на 11 год.00 хв. 03 жовтня 2024 р.

Таблиця 2

**Перелік статей Особливої частини КК України,
за якими може бути призначено покарання
у виді пробаційного нагляду**

Розділи КК У	Статті, за якими може бути призначено покарання у виді пробаційного нагляду
Розділ II Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи.	Статті 124, 125, 126 (побої і мордування), 126 ¹ (домашнє насильство), 129, 130 (зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби), 132, 133, 136 (ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані), 139, 144.
Розділ III Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи.	Статті 150 (експлуатація дітей), 151, 151 ² .
Розділ IV Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.	Стаття 154 (примушування до вступу в статевий зв'язок).
Розділ V Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина.	Статті 159 ¹ , 163, 164, 165, 168, 171, 172, 173, 174, 175, 178, 179, 180, 182, 183, 184.
Розділ VI Кримінальні правопорушення проти власності.	Статті 185, 186, 188 ¹ , 190, 192, 193, 197 ¹ , 198.
Розділ VII Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності.	Статті 201 ² , 205 ¹ , 209 ¹ , 213, 232.
Розділ VIII Кримінальні правопорушення проти довкілля.	Статті 239 ¹ , 239 ² , 244, 246, 247, 248, 249, 250, 252, 253, 254.
Розділ IX Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки.	Стаття 258 ² , 263, 268.
Розділ X Кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва.	Стаття 271, 272, 275.

Продовження табл. 2

Розділи КК У	Статті, за якими може бути призначено покарання у виді пробачійного нагляду
Розділ XI Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту.	Статті 279, 280, 281, 283, 284, 285, 290.
Розділ XII Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності.	Статті 293, 295, 296, 297, 298, 298 ¹ , 300, 301, 301 ¹ , 302.
Розділ XIII Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення.	Статті 309, 310, 311, 312, 313, 319, 320, 322, 325, 327.
Розділ XV Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів.	Стаття 338, 339, 340, 342, 343, 344, 345, 345 ¹ , 347, 347 ¹ , 350, 351, 351 ¹ , 351 ² , 352, 353, 355, 356, 357, 358, 360.
Розділ XVI Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку.	Статті 361, 363.
Розділ XVII Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.	Статті 364, 364 ¹ , 368, 368 ³ , 368 ⁴ .
Розділ XVIII Кримінальні правопорушення проти правосуддя.	Статті 371, 374, 376, 377, 378, 381, 383, 384, 385, 386, 387, 389, 389 ¹ , 390 ¹ , 394, 396, 397, 398, 399, 400 ¹ .

Розділи КК У	Статті, за якими може бути призначено покарання у виді пробаційного нагляду
Розділ XIX Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення).	Стаття 435.
Розділ XX Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.	Стаття 436 (пропаганда війни), 436 ² (глорифікація учасників збройної агресії рф проти України), 344, 345.

З'ясовано, що загалом про можливість проходження пробаційної програми зазначено у 8.462 вироках суду першої інстанції, апеляційного, касаційного судів. Низка рішень (одне чи кілька) у справах за іншими статтями не зазначена у цьому переліку, оскільки поодинокі випадки не дають на теперішній час чіткого уявлення про системний характер застосування цього виду покарання.

Варто зазначити про те, що вивчення матеріалів дослідження засвідчує про відсутність пробаційних програм, які б були точно диверсифіковані своїми цілями, змістом, відповідали передбаченими в таких програмах очікуваними результатами різним розділам Особливої частини КК України за загальним об'єктом посягання. Така ситуація, ймовірно, може бути однією з причин не призначення такого виду покарання. Такі припущення висловлено і в публікаціях науковців, наприклад, Т. Нікіфорової [132; 133]. Ю. Пономаренко докладно і доволі критично презентував суперечності, які ускладнюють судову практику призначення такого виду покарання пробаційного нагляду [160]. Це посилює актуальність зазначеної вище пропозиції диверсифікації таких програм.

Дані, наведені у таблиці 2, спонукають до пошуку шляхів і способів розширення переліку пробаційних програм, оновлення чинних пробаційних програм контекстно завдань пробаційного нагляду, що визначено пунктом 2 статті 50 розділу X «Покарання та його види»

у частині «запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами» [120]. На наш погляд, є нагальна потреба активізації способів диверсифікації організаційної і змістовно-методичної частин чинних пробаційних програм і таких, що розробляються. Крім розроблення змісту пробаційних програм для забезпечення комплексного і системного підходів важливо передбачити відповідні неперервні курси, програми підготовки і підвищення кваліфікації фахівців пробації, які уповноважені впроваджувати такі пробаційні програми.

Контекстно предмета цього дослідження важливо зосередити увагу науковців у галузі кримінального права і фахівців пробації на важливе завдання запобігання вчиненню суб'єктом пробації нових кримінальних правопорушень. Навіть побіжний огляд змісту чинних пробаційних програм засвідчує про наявні і до цього часу не вирішені суперечності, які можуть негативно позначитися на наслідках і загальній ефективності пробаційного нагляду. Наприклад, наразі відсутні об'єктивні, прозорі, чіткі, об'єктивовані критерії вимірювання якості не лише проходження, а передусім – опанування такої програми у вигляді конкретизованого переліку компетентностей і чітко сформульованих очікуваних результатів. Потребує глибокого міждисциплінарного дослідження проблема балансу між інноваційними і традиційними, апробованими часом, видами і формами соціальної, соціально-виховної, право-просвітницької, корекційної роботи саме з повнолітніми суб'єктами пробації. На вимогу часу затребуваним є доповнення змістової частини пробаційних програм історично, національно, соціокультурно, ментально обумовленим психолого-педагогічним контентом, узгодженим з чинними нормативними документами щодо формування національної і громадянської ідентичності.

Це не вичерпний перелік проблемних моментів, які впливають не лише на якість і доцільність застосування такого виду покарання, як пробаційний нагляд, але й на системному рівні сприятиме прозорості і розумінню суспільної значущості причин, процедур і наслідків пробаційного нагляду. Знаково, на наш погляд, є те, що в інформаційно-довідковій листівці для потенційних волонтерів пробації, розміщеній

на офіційному ресурсі ДУ «Центр пробації» (Державна установа «Центр пробації»), зазначено про те, що на ефективність пробації впливає відкритість, довіра і співпраця представників громади в роботі із суб'єктами пробації для забезпечення безпеки суспільства [179].

У публікаціях тез виступів на конференціях, під час проведення гостьових лекцій із здобувачами вищої освіти, які опановують освітні програми за галуззю знань D «Бізнес, адміністрування та право», ми звертали увагу на необхідність наукового обґрунтування, методологічного супроводу цього виду покарання, навчально-методичного забезпечення пробаційних програм, розроблення змісту відповідної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців пробації з урахуванням актуальних рішень у галузях андрагогіки, вікової і педагогічної психології, успішних кейсів світового досвіду та доцільної імплементації такого досвіду з урахуванням реальної соціально-економічної, безпекової ситуації в українському суспільстві [52; 46].

Ця позиція узгоджується з матеріалами Правил Ради Європи про пробацію (Рекомендації CM/Rec(2010)1) [186]. На це зосереджено увагу авторів навчального посібника для персоналу органу пробації [94], якими мету служби пробації визначено так: «Скорочення рецидивної злочинності шляхом встановлення позитивних взаємин з правопорушниками для здійснення контролю (включаючи нагляд в необхідних випадках), керівництва і надання їм допомоги, а також залучення їх у суспільне життя» [94, с. 14].

Слід наголосити, що відповідно Правил Ради Європи про пробацію персонал має своєю працею формувати повагу правоохоронних органів і суспільства. Для досягнення такої мети автори вказаного посібника орієнтують слухачів пропонованого курсу на те, щоб заходи виховного впливу були: конструктивними і відповідними призначеному покаранню, діяльність служб пробації має ґрунтуватися на достовірних результатах досліджень. У Правилах Ради Європи про пробацію, крім цього, також виокремлено умови: «забезпечення необхідними ресурсами, високий рівень підготовки кадрів, задовільне грошове забезпечення співробітників і хороше керівництво», первинна підготовка і систематичне підвищення кваліфікації, у тому

числі і специфічна у випадках, коли працюють із засудженим, які скоїли специфічні злочини, навантаження має супроводжуватися ефективним керівництвом і доцільною мотивацією співробітників [163]. У вказаних Правилах пунктом 98 виокремлено «Профілактика злочинності». Цей пункт пропонується розглядати як спільні заходи різних установ, організацій і відомств для консультацій і висвітлення досвіду роботи пробації [163].

Не зважаючи на доволі системне нормування і широку позитивну практику ДУ «Центр пробації», до цього часу дискутується питання щодо правомірності, логічності розгляду пробації, пробаційного нагляду, і в його структурі – пробаційної програми – серед видів покарань (М. Кутєпов, М. Романов [54; 125; 189], інші). У висновках дискусійних панелей на різних наукових заходах, у науково-популярних виданнях, у медіа і соціальних мережах академічних і фахових спільнот комплементарно розглядається пробація як:

- своєрідна концепція соціальної роботи з правопорушниками (індивідуально і в групі з урахуванням криміногенних ризиків і потреб клієнтів пробації),
- організаційна структура із своєрідною ієрархією, яка має ознаки імплементаційних практик європейського і світового співтовариства, керується національно обумовленими приписами організаційної системи;
- орган влади, що реалізує державну правову політику і стратегічні завдання в пенітенціарній системі України;
- елемент, що визначає умови звільнення від покарання з випробуванням,
 - альтернативний вид покарання,
 - стан перебування особи правопорушника у певний період часу,
 - логічна ланка поєднання кримінального процесу, виконання покарання, соціально-виховної роботи, інших заходів та засобів ресоціалізації [54; 98; 158; 177 та інші].

Звернімо увагу на те, що поняття пробаційної програми визначено у пункті 7 статті 2 Закону України «Про пробацію» як таку програму, «що призначається за рішенням суду особі, засудженій до пробацій-

ного нагляду, або особі звільненій від відбування покарання з випробуванням, та передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити» [173]. З цього визначення можна констатувати, що пробаційна програма є документом, зміст якого має комплексний характер. Зазначимо тут, слово «пробаційна» походить від слова «проба», останнє вживається зазвичай у значеннях «перевірка; випробувати; досвідчений, практичний; зразок; піддослідний» [176].

Якщо розглядати версію запозичення з латинської мови, то «probo» означає «випробую, схвалюю», це слово пов'язане з «probus» у значенні «добрий, випробуваний, порядний, чесний», також це слово може мати зв'язок з «pra-bhuh», що означає «видатний» [176]. Як бачимо, смислове навантаження пробаційної програми таким чином досить набуває багатоаспектності, що відповідає обраним системному і комплексному методологічним підходам, про які йшла мова у підрозділі 1.1 цієї наукової праці.

Виходячи з розуміння поняття комплексу як єдиного цілого, сукупності предметів чи явищ, звернімо увагу на те, що пробаційна програма відповідно до Закону України «Про пробацію» [102] має показувати планомірність, поступальність досягнення визначених цілей на основі оптимального поєднання заходів з корекції соціальної поведінки, її фактичних проявів, формування соціально сприятливих особистісних новоутворень (установки, орієнтири, цінності тощо). Останні, акцентуємо увагу, мають бути такими, які можна об'єктивно перевірити за допомогою чітких прозорих критеріїв.

У межах проведеного дослідження апріорного значення надано категорії кримінологічного виміру пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації. З огляду на викладене, керуючись нормативно визначеними цілями пробаційного нагляду і завданнями пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації, поняття кримінологічного виміру таких програм, трактуванням поняття «вимір» [34] у цьому дослідженні розуміємо так: це процес і результат аналізу та оцінки кожної чинної пробаційної програми з позицій кримінологічної науки.

Кримінологічний вимір визначає доцільність використання пробаційних програм для запобігання злочинності у суспільстві в цілому, а також – роль таких програм у ресоціалізації і виправленні правопорушників, засоби для виявлення і вирішення криміногенних потреб та усунення інших детермінант злочинності. Кримінологічний вимір забезпечує наукове обґрунтування методик, аналізу результатів проходження, показників забезпечення ефективності пробаційних програм, пропонує процедури, способи та інструменти взаємодії, технології реалізації і проходження пробаційних програм, оптимальних у межах загально-соціального, спеціально-кримінологічного, індивідуального значення заходів і засобів запобігання злочинності серед повнолітніх суб'єктів пробації.

Кримінологічний вимір пробаційних програм розглядаємо через призму аксіологічного підходу у сфері права, що відповідає визначеній методології. Послугуючись визначенням поняття аксіології права у Енциклопедії Сучасної України як «вчення про цінність права» [3], зазначимо, що саме кримінологічний вимір пробаційних програм став предметом дослідження уперше. Розгляд цього поняття через призму аксіології права визначено у цій розвідці не випадково. Адже ідея аксіології права прямо корелюється з ідеєю індивідуалізованого виду покарання пробаційного нагляду, коли можливість реінтеграції у широкому значенні не лише збережена для суб'єкта пробації, але попередньо вивчена і є однією з умов виправлення такої особи.

Водночас, особистісна цінність відповідно до аксіології права узгоджується із груповою цінністю, зокрема найближчого оточення суб'єкта пробації, яке може стати потужним чинником корекції соціальної поведінки і конструктивних новоутворень у соціальних взаємодіях навіть повнолітнього суб'єкта пробації на засадах правослухняності, але й може сприяти і певним деструктивним проявам у поведінці і світоглядних установах. Така увага до групової цінності обумовлена власне характеристикою виду покарання пробаційного нагляду: збереження соціальних зв'язків і звичного для особи соціального середовища.

У цьому аспекті ми схилиємося до гуманістичної позиції, висловленої кримінологом В. Голіною про те, що пробаційна програма дає шанс суб'єкту пробації навчитися жити і діяти законослухняно, не повернутися до вчинення кримінальних правопорушень у майбутньому, зусиллям волі і свого характеру змінити поведінку на просоціальну.

Саме кримінологічний вимір пробаційної програми з певною структурою і змістом передбачає процес опанування такої програми суб'єктом пробації (інтерпретація змісту куратором пробаційної програми, методичне забезпечення проходження суб'єктом пробації індивідуально і під час групових занять), містить загально-соціальні цінності. Про це так само наголошено у результатах дослідження особливостей впровадження пробаційних програм в Україні [185].

Таким чином, загально-соціальна цінність пробаційної програми полягає у чіткому розумінні процедур і вимог до суб'єкта пробації, прозорості і суворому дотриманні прав людини під час реалізації пробаційної програми, глибинному вивченні і оцінці ризиків повторного вчинення кримінальних правопорушень. Довіра суспільства, можемо припустити, практично виявляється у залученні волонтерів до роботи у центрах пробації. Діяльність волонтерів пробації визначалася Положенням [167]. Згідно з ним діяльність волонтера пробації здійснюється за напрямками: сприяння уповноваженим органам пробації у здійсненні наглядових заходів за місцем роботи чи навчання суб'єкта пробації, надання консультацій, проведення заходів соціально-виховної роботи, реалізація індивідуальних планів, профілактичних заходів, сприяння у реалізації пробаційних програм та інших заходів, спрямованих на вирішення завдань пробаційного нагляду [172].

На наш погляд, активація діяльності волонтерів пробації залежить від розуміння і прийняття суспільством цього виду покарання. Адже саме волонтери пробації здійснюють своєрідну регуляцію інструментів і методик пробаційного нагляду з завданнями забезпечення безпеки суспільства. Уважаємо, що позитивні наслідки матиме презентування інструментів і процедур забезпечення ефективності пробаційного нагляду загалом, і опанування пробаційної програми зокрема, за участю волонтерів пробації. Першим таким прикладом став перший всеукра-

їнський форум волонтерів пробації «Агенти змін: сила небайдужих», що відбувся 18 грудня 2024 р. у м. Києві [2].

Зазначимо про той факт, що досить складно вивчати питання ефективності кримінологічного виміру пробаційних програм. Це пов'язано із тим, що основний фактичний матеріал про потенційного суб'єкта пробації міститься у досудовій доповіді, там же вказуються фактори ризику, які визначають поведінку обвинуваченої особи, історія правопорушень, особистісні характеристики, результати оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення. Такі дані зазвичай не оприлюднюються, бо містять конфіденційну інформацію про особу. У дослідженні кримінологічного виміру пробаційних програми ми можемо покладатися опис обов'язків суб'єкта пробації і куратора пробаційної програми під час реалізації пробаційної програми, сформульовані під час опитування міркування кураторів пробаційних програм. Куратор виступає ключовою фігурою в реалізації положень аксіології права щодо безпеки суспільства через запобігання кримінальним правопорушенням у взаємодії «людина – людина», «людина – природа – суспільство».

Варто відмітити, що саме потреба безпеки суспільства як системного явища, ключова ідея і бажаний результат кримінологічного виміру використання пробаційних програм, можуть оптимізувати соціально прийнятні, науково обґрунтовані, методологічно забезпечені шляхи і засоби вирішення криміногенних потреб суб'єктів пробації у такому значенні: «Актуальні фактори ризику, оцінка яких свідчить про високу вірогідність їх впливу на виникнення протиправної (криміногенної) поведінки особи та потребу у заходах впливу для зменшення або усунення такого впливу» [165, с. 1].

Поділяємо позицію кримінолога В. Голіни, який, досліджуючи поняття криміногенного потенціалу суспільства, через окремі конструкти криміногенності (за О. Кальманом) як «властивості об'єкта створювати ймовірність злочинної поведінки..., властивості об'єкта спеціально-кримінологічного запобігання виражати силу його впливу на злочинну поведінку» [58], слушно зауважив, що «глибина й ефективність запобіжного впливу багато в чому залежить від знання

суб'єктами запобігання злочинності основних кримінологічно значущих властивостей об'єкта» [58, с. 168].

Криміногенність у розумінні – «кримінологічно значуща властивість об'єкта запобігання злочинності, що показує конкретні взаємозв'язок і взаємозалежність між цим об'єктом, злочинністю і її проявами» – прямо впливає на розуміння кримінологічного виміру пробаційних програм [58]. Не претендуючи на вичерпність трактування цього поняття, зазначимо, що у межах цієї наукової розвідки кримінологічний вимір пробаційних програм розглядається через відображення у цілях, завданнях, змісті, заходах, засобах і прийомах взаємодії куратора та/або волонтера пробації із суб'єктом пробації під час проходження останнім конкретної пробаційної програми, тих явищ і процесів реальної дійсності в конкретний момент часу, які можуть призвести до виникнення причин, умов здійснення кримінальних правопорушень. Такі явища і процеси реальної дійсності за суттю синтезують матеріальні і духовні елементи світогляду, почасти визначаються стереотипними поведінковими установками, правовим менталітетом суб'єкта пробації. Зазначимо, що порівняно із світовою практикою пробації, у багатьох країнах акцентна увага приділяється антикриміногенності як властивої ознаки змісту пробаційних програм, наприклад, досвід Нідерландів, США, інших країн, що буде презентовано у наступному розділі.

Кримінологічний вимір, на наш погляд, передбачає спроможність конкретної пробаційної програми передусім оптимізувати соціально прийнятні способи вирішення криміногенних потреб суб'єкта пробації. Крім цього, пробаційна програма має дати можливість повнолітньому суб'єкту пробації опанувати такими інструментами і способами діяльності, які б сприяли збереженню і розвитку його прав і свобод законним шляхом у конкретних історичних, соціокультурних, політичних, економічних умовах.

Кримінологічний вимір пробаційної програми прослідковується в:

– організаційному компоненті пробаційної програми, що передбачає визначення високої, середньої чи низької міри відображення у цілях, структурі пробаційних програм виявлених та описаних фактів, явищ соціальної дійсності. Це передбачає цільовий вибір заходів і за-

собів запобігання злочинності з урахуванням соціально-психологічної характеристики особи, історії правопорушень, вивчення криміногенних потреб і оцінки ризиків вчинення повторних кримінальних правопорушень у межах реалізації пробаційної програми конкретним повнолітнім суб'єктом пробації;

– узгоджувальному компоненті планування, реалізації і проходження пробаційної програми. Це передбачає наукове обґрунтування ефективності заходів і засобів, зафіксованої у щорічних звітах ДУ «Центр пробації», визначення перспективних стратегій і тактичних заходів запобігання злочинності у межах чинних пробаційних програм, удосконалення підвищення кваліфікації працівників пробації, волонтерів пробації;

– методичному компоненті, що передбачає використання сукупності навчально-пізнавального, право-просвітницького, педагогічного корекційного, соціально-виховного елементів, перетворювальних заходів соціально-виховної роботи і засобів запобігання злочинності в індивідуальній роботі з виправлення і ресоціалізації повнолітніх суб'єктів пробації. Завершальним етапом цього компонента є регулярний моніторинг і підготовка аналітичних даних, прогнозування кримінологічно значущих явищ, процесів у різних сферах суспільно-правових відносин, патерни міжвідомчої регіональної, національної і міжнародної співпраці кураторів пробаційних програм для обміну досвідом.

Кримінологічний вимір пробаційних програм таким чином утворює комплекс правоосвіти для забезпечення суспільства, коли право осмислюється кожним громадянином як життя необхідна цінність, цивілізаційне надбання, а залученість представників громади, кримінологів, освітян, психологів, соціологів у діяльність органів пробації розуміється необхідною умовою прогресу суспільно-правових відносин.

Кримінологічний вимір пробаційних програм може стати синтезуючим важелем програм підвищення кваліфікації і професіоналізації кураторів пробаційних програм. Відмітимо тут, що під час розроблення чи оновлення чинних пробаційних програм слід орієнтуватися на очікуваний результат. В очікуваних результатах, на наш погляд, важливо відобразити:

1) яким чином задовольнити запити на правомірну поведінку і формування загальних життєвих навичок правослухняної поведінки суб'єктів пробачії – конкретних членів громади;

2) як забезпечити достатній рівень правослухняної свідомості в усіх членів громади у випадках, якщо не вирішено чи вирішено частково/тимчасово питання вирішення криміногенних чи некриміногенних потреб суб'єкта пробачії;

3) які прийнятні моделі соціально безпечної поведінки і способу життєдіяльності суб'єкта пробачії з урахуванням чинників, котрі впливають на розвиток його особистості, чи можливо реалізувати такі моделі в реальному житті у конкретній громаді.

Для цього розроблення змісту пробачійних програм та вибір відповідних віку клієнтів пробачії оптимальних методик і способів взаємодії, впливу має виходити на чітко визначені стратегії. Такі стратегії можуть передбачати: закріплення стійких наявних у суб'єкта пробачії елементів правослухняної поведінки (простіше кажучи, опора на сильні сторони суб'єкта пробачії, соціально прийнятні поведінкові стереотипи, світоглядні установки, життєві цінності), заходи з нормалізації соціально прийнятної поведінки суб'єкта пробачії шляхом виявлення криміногенних потреб, їх вирішення законним шляхом, урівноваження мотиваційно-потребнісної сфери повнолітнього суб'єкта пробачії, наприклад, шляхом поєднання професійного навчання і виховання, абілітації суб'єкта пробачії (у розуміння набуття знань і навичок для незалежного проживання у соціальному середовищі), надання менторської підтримки, психо-корекційного супроводу тощо. Ці складники по суті передбачають практичне втілення обраної стратегії по відношенню до конкретного повнолітнього суб'єкта пробачії чи групи таких осіб.

Ефективність будь-якого виду покарання передбачає, крім законності, справедливості, ще й обґрунтованість, узгодження мети покарання і очікуваних суспільно прийнятних результатів [128]. Організаційний, управлінський, комунікативний складники передбачають узгодження мети пробачійної програми, витрачених ресурсів на організацію і реалізацію пробачійної програми у конкретний момент дійсності (матеріальних, технічних, людських, часових тощо) з очікуваними і одержаними результатами, що можна промоніторити, проаналізувати, перевірити.

Така узгоджуваність передбачає науковий і методологічний супровід. Цей супровід, на наш погляд, має розкрити, яким чином, наприклад, доктринальні засади кримінально-виконавчої політики впливають на ефективність конкретної пробаційної програми. Важливо практично показати у змісті і методиках впливу під час реалізації пробаційних програм зв'язок з усталеними і об'єктивованими гуманітарними науками, науковими підходами, теоріями, ментально, історично, соціокультурно обумовлені поведінкові характеристики суб'єкта пробації, представника певної нації, етносу. Відповідно, ефективність реалізації кримінологічного виміру пробаційних програм має передбачати і оцінку рекомендованих методик, технологій, інструментів, заходів і засобів досягнення цілей пробаційних програм суб'єктами пробації різного віку, рівня освіченості, соціалізації тощо [127].

Неабияке значення має і простота, зрозумілість текстів, технічно виважені і верифіковані пропозиції доказових технік, методик, форм заходів, засобів впливу, комунікації учасників, які долучаються до реалізації пробаційної програми.

У наукових джерелах, дотичних до предмета цієї наукової розвідки, почасти фокусується увага на використанні педагогічних, соціальних, поведінкових наук саме з огляду на превенційне значення пробаційних програм. Превенція розуміється у межах адміністративного права як врегульовані на рівні норм і приписів випереджувальні дії на етапі формування намірів і мотивів протиправної поведінки особи. У кримінальному праві превенція передбачає у своїй суті психолого-педагогічний вплив на погляди, переконання, ціннісні орієнтири і установки повнолітнього суб'єкта пробації [32, с.15–22]. Превенційна спрямованість пробаційної програми, як нам видається, передбачає опору на самоідентичність особи повнолітнього суб'єкта пробації, творення системи ціннісних, смисложиттєвих орієнтирів (наприклад, з позицій ортобіюзу І. Мечникова [39]), суспільно прийнятні¹ погляди і переконання.

¹ Мова йде не про сприятливі, а саме прийнятні для суспільства погляди, переконання, які визначають у тому числі модель просоціальної поведінки (виявляється в добровільності дій і вчинків на користь іншій чи іншим людям) повнолітнього суб'єкта пробації.

Загальні підходи до наповнення навчально-пізнавального, право-просвітницького, соціально-виховного, корекційного педагогічного елементів пробаційних програм можна конкретизувати наступним чином. Передусім, на наш погляд, варто визначити зміст типових пробаційних програм за участю фахівців у галузі освітніх, педагогічних, соціальних, поведінкових, медичних, інших антропологічних наук. На основі типової пробаційної програми певного тематичного спрямування у межах реального контингенту суб'єктів пробації і запитів кураторів пробаційних програм можуть розроблятися пробаційні програми на конкретний період часу для певного контингенту суб'єктів пробації (з урахуванням регіональних культурних традицій).

Важливо також диверсифікувати пробаційні програми для суб'єктів пробації у межах пенітенціарної пробації з врахуванням соціально-виховної роботи в установах виконання покарань. Диверсифікація може передбачати різні підходи до формування методичного і ресурсного забезпечення, залучення волонтерів пробації, менторський супровід за принципом «рівний рівному».

Наступним кроком, на наш погляд, є вироблення стратегій з урахуванням реального рівня сформованості комунікативного досвіду суб'єктів пробації і кураторів пробаційної програми. Безумовно важлива опора на сучасні розробки вікової психології, доказові техніки корекційного педагогічного, соціально-виховного впливу, замісну терапію, врахування актуальних підходів, наприклад, мотиваційно-ціннісного (ортобіотичного), ризик-орієнтованого (у межах технологій замісної терапії, подолання різних залежностей), катамнестичний (ретельне вивчення історії кримінального правопорушення і формування кримінологічного профілю суб'єкта пробації).

Реалізація розробленої стратегії передбачає етапи. Перший етап: формування загальних компетентностей, що впливають на поведінкові установки, стимули розвитку пізнавальних, соціально-психологічних і індивідуальних особистісних чинників соціально прийнятної моделі поведінки повнолітньої особи. Другий етап: формування і об'єктивна оцінка за чіткими критеріями сформованих у суб'єкта пробації за-

гальних компетентностей (наприклад, навичок критичного мислення, самостійного ухвалення рішень, усвідомленої відповідальності за своє життя, асертивності тощо). Третій етап: інформування про актуальний андрагогічно доцільний контент, адаптований до розуміння конкретними представниками соціокультурної спільноти про соціально прийнятні моделі поведінки, способи недопущення повторного чи нового кримінального правопорушення, можливості виходу із криміногенних ситуацій. На цьому етапі важливою є співпраця кураторів пробаційних програм, ДУ «Центр пробації» із науковцями, які здійснюють фундаментальні і прикладні дослідження, згадана робота з волонтерами пробації, для реалізації кримінологічного виміру пробаційних програм.

Для реалізації на якісному рівні пробаційних програм було б доцільним розраховувати змістове наповнення щонайменше на 30 год. (1 кредит ЄКТС) на календарний рік задля не лише виконання завдань, передбачених пробаційною програмою у вигляді письмових домашніх завдань у робочих зошитах, але й надання змоги суб'єктові пробації самостійно сформуванати відповідне ціннісне ставлення до отриманої інформації, закріпити набуті навички в реальних подіях життя і суспільно значимій діяльності [48].

На наш погляд, для куратора пробаційної програми важливо не лише набуття професійних компетентностей, а й виділення часу на підготовку до професійної діяльності: здійснювати необхідний системний аналіз і оцінювати результативність впливу пробаційної програми на так звані агенти злочинності у роботі з конкретними суб'єктами пробації [127]. Таку роботу можна синтезувати з періодичною оцінкою ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення [165].

У ході проведеного дослідження звернено увагу на те, що Правилами Ради Європи про пробацію (Рекомендації CM/Rec(2010)1) [186] запобігання злочинності визначено як сукупність політики і практичної діяльності правоохоронних чи інших компетентних органів, спрямованих на зменшення злочинності. З огляду на цю рекомендацію, кримінологічний вимір пробаційних програм, на наш

погляд, передбачає і формування досвіду дотримання суб'єктом пробації алгоритмів безпечної поведінки у різних життєвих ситуаціях, опанування базовою психологічною самопомогою, формування правосвідомості і правової культури в актуальних форматах і напрямках, застосування цифрових сервісів і додатків.

Як відомо, системність забезпечується злагодженою роботою фахівців різних галузей знань на етапі концептуалізації цілей і вибору стратегії. Для пробації це – фахівці центрів соціального захисту, психологічних служб, виробничого навчання, кураторів пробаційних програм, правозахисників, наукових спільнот і громадських організацій. Значущою для системності є опора на історично, культурно і ментально обумовлені засоби виховного і ресоціалізуючого впливу на суб'єкта пробації. Тому апріорного значення має неперервна робота з формування громадянської ідентичності кожного суб'єкта пробації, практична спрямованість формування загальних життєвих компетентностей на основі суб'єкт-суб'єктних відносин з чітко визначеними і зрозумілими суб'єкту пробації цілями. Відмітимо тут, що урахування цільової аудиторії може відбуватися за приписами і технологією таргетування (у розумінні встановлення цільових орієнтирів), коли має значення не тільки відповідь на запит суб'єкта пробації, але й планомірна культурація його запитів на працевлаштування, професійне навчання, психологічне консультування, менторський супровід, підтримку ментального здоров'я.

Останнє нами бачиться важливим компонентом успішної реалізації чинних програм, імплементації позитивного світового досвіду пробаційного нагляду загалом на теренах України. Підтримка ментального здоров'я у значенні «стан щастя та добробуту, в якому людина реалізує свої творчі здібності, може протистояти життєвим стресам, продуктивно працювати та робити внесок у суспільне життя» [112; 231] доволі чітко корелюється із загальним розумінням запобігання злочинності. На наше переконання, корисними є ресурси підтримки ментального здоров'я, запропоновані І. Мечниковим: рівень (приємності і позитив), якість (цікаві події, відчуття потоку

життя), стиль (моральний посил, духовне зростання через усвідомлену відповідальність, бажання піклуватися про когось) життя [49]. Використання пропонованих І. Мечниковим ресурсів обумовлено простотою, національним характером цих пропозицій.

Отже, можемо підсумувати наступне. Пробаційний нагляд є одним із видів покарання. У таблиці 2 цього підрозділу наведено дані Особливої частини КК України про перелік статей, за якими може бути призначено покарання у виді пробаційного нагляду. Ці дані візуалізують широту можливого призначення цього виду покарання, обґрунтовують пропозицію про диференціацію і диверсифікацію пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації. З метою оптимального наповнення і регулярного оновлення змісту таких програм висловлено пропозицію про доцільність структурування на типові, регіональні і програми, що реалізуються у межах пілотних проєктів, імплементаційних практик, апробації авторського дослідження тощо. Кримінологічний вимір таких програм доцільно реалізовувати через заходи і засоби кожної з чинних програм.

У дослідженні зазначено про те, що використання пробаційних програм для запобігання вчиненню суб'єктом пробації кримінальних правопорушень обумовлено цілісністю, комплексністю заявленої у статті 4 Закону України «Про пробацію» мети пробації [173].

Кримінологічний вимір пробаційних програм – ключове поняття цієї наукової праці. Це – процес і результат аналізу та оцінки кожної чинної пробаційної програми з позицій кримінологічної науки. Кримінологічний вимір визначає доцільність використання пробаційних програм для запобігання злочинності у суспільстві в цілому, а також – роль таких програм у ресоціалізації і виправленні правопорушників, засоби для виявлення і вирішення криміногенних потреб та усунення інших детермінант злочинності. Кримінологічний вимір відображається у цілях, структурі, змісті пробаційних програм, кількісних показниках ефективності проходження пробаційної програми (пропонованої оцінки за 10-бальною шкалою кураторами і суб'єктами пробації).

Інтерактив для наукового дискурсу

Запрошення до дискусії:

Презентаційний матеріал виступу Ворожбіт-Горбатюк В. В. Пробаційна програма як інструмент запобігання злочинності: напрями імплементації євроатлантичного досвіду. *Сучасна пенітенціарна система. Виклики та рішення в умовах воєнного конфлікту* : матеріали проф. наук. конф. (м. Чернігів, 29 травня 2025 р.) / Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2025. С. 199–201.

Лінк на публікацію у QR-код:

URL:https://pau.edu.ua/wp-content/uploads/2025/07/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%A3%D0%9A%D0%A0_2-3.pdf

Яким чином Ви пропонуєте забезпечити широкую поінформованість громадян про сутність, принципи і зміст кримінологічного виміру пробаційних програм на основі аксіології права, приписів Всесвітнього проекту правосуддя і рекомендацій Європейської конфедерації пробації?

АКСІОЛОГІЯ ПРАВА

науковість правосвіти населення для формування ставлення до права як життєво необхідної цінності...
П.Рабінович, ВУЕ;

приписи Всесвітнього проекту правосуддя (WJP):

підзвітність, справедливі закони,
відкрите управління та доступ,
неупереджене врегулювання суперечок:

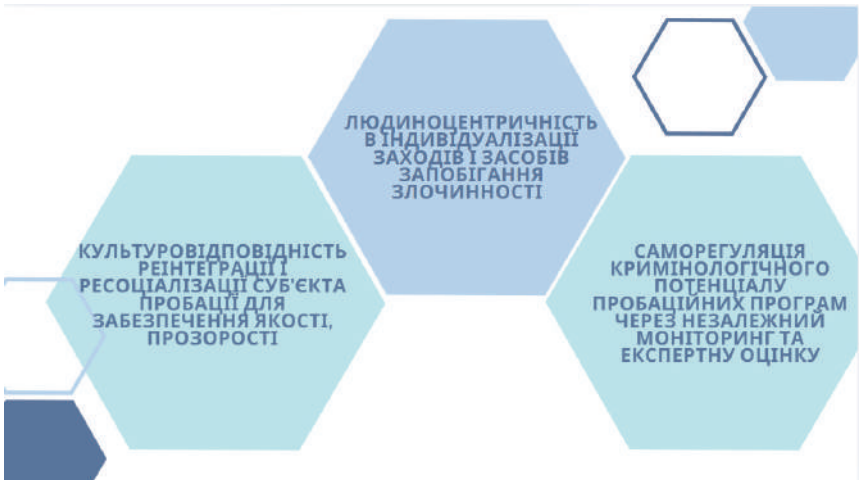
Рекомендації Європейської конфедерації пробації

Особистісний рівень (антикриміногенність в характеристиці конкретного суб'єкта пробації),
груповий рівень (права певної спільноти, резидентська філософія),
загально-соціальний рівень (включеність соціальних інститутів в процеси пробації для забезпечення безпеки),
Інструментальний рівень (управління і координація підтримуючих ресурсів (працевлаштування, навчання, виховання стійкості і асертивності суб'єкта пробації).

Яким чином у науковому, методологічному, змістовно-методичному супроводі пробаційних програм реалізуються приписи аксіології права?

Які з презентованих у публікаціях наукових видань на скріншоті нижче слугували Вам орієнтиром в дослідницькій чи практичній роботі?

1.3. Компетентнісний і системний підходи в пробаційних програм

Проведене дослідження засвідчило про те, що проблематика конструктивних запозичень, імплементації світового досвіду пробації у реалізації завдань пробації і практик пробаційного нагляду в Україні нерозривно пов'язана із висвітленням етапності становлення власне пробації в Україні. Останнє питання найбільш повно представлено у публікаціях Ю. Івчук, О. Нікітіної, К. Івчук [92], Д. Ягунова [236], О. Янчука [1], інших.

У відкритих інформаційно-довідкових джерелах часто фіксується теза про те, що суспільно-правове явище пробації набуло поширення зі США. Про це також наголошує Д. Ягунов, вказуючи, що у витоків пробації стояли Е. Кокс, філантроп Д. Огастес [238].

Доволі системно історію зарубіжного досвіду пробації через призму саме проблематики протидії злочинності представлено у публікації А. Гусака [70]. Поділяємо наукову позицію вченого А. Гусака щодо концептуального розуміння пробації, як структурованої організованої системи, яка має особливості функціонування у різних країнах на різних історичних етапах свого розвитку. Автор слушно наголосив на значущості реабілітаційної, соцієнтальної спрямованості програм і заходів, які реалізуються у процесі роботи служб пробації різних країн світу. І кожна країна імплементує світовий досвід з огляду на національні традиції і наявні можливості [70, с. 94].

У контексті предмета цього дослідження відмітимо, що досить аргументовано А. Гусак висловився про умови «практичного застосування переваг кожної закордонної системи пробації та реалізації її окремих методів в українській системі пробації», а саме: «узгодженість кримінальної політики і рівня гуманізації пенітенціарної політики; узгодженість способів застосування пробації в зарубіжних країнах із особливостями застосування альтернативних позбавленню волі способів призначення покарань» [70, с. 97]. Через поняття соціальної роботи науковець виокремив напрями, які змістовно стосуються предмета цього дослідження: «загальний аналіз потреб та можливостей

застосування пробаційних заходів, їх планування, координація та нагляд за їх впровадженням на всіх рівнях, моніторинг ефективності системи; створення програм корекції соціальної поведінки та забезпечення виконання превентивних заходів» [70, с. 97].

Контекстно завдань цієї наукової розвідки зазначимо, що, певною мірою поділяючи наукову позицію А. Гусака, у цьому дослідженні, на наш погляд, варто приділити увагу спрямованості цілей і завдань пробаційних програм на запобігання кримінальним правопорушенням, співвіднесенню компонентів змісту пробаційних програм з іншими заходами, передбаченими пробаційним наглядом. Крім того, з опорою на визначення кримінологічного виміру пробаційних програм, сформульоване у попередньому підрозділі, розкриємо методичне забезпечення за компетентнісним і системним підходом. Зокрема на підставі вивчення звітів про роботу ДУ «Центр пробації» розкриємо пропонувані методичне забезпечення, інструменти, засоби комунікації із повнолітніми суб'єктами пробації для досягнення цілей і очікуваних результатів запобігання кримінальним правопорушенням.

Також ми опрацювали інформаційно-довідкові, аналітичні і наукові публікації на відкритих офіційних ресурсах служб пробації різних країн світу. У виборі географії ми керувалися саме спрямованістю змісту оприлюднених матеріалів на характеристики чи опис пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації та кримінологічну спрямованість таких програм.

Компетентнісний підхід у цьому дослідженні ми обрали, керуючись аргументами дослідників, на результати яких ми спираємося. Зокрема: А. Гусак у науковій статті [70] звернув увагу на успішні світові практики виховного впливу на правопорушника, цілеспрямовану роботу і соціально-психологічний супровід у межах загально-соціального і спеціально-кримінологічного запобігання злочинності. Також ураховано елементи концептуального обґрунтування пробаційної діяльності Д. Ягуновим [238], узято до уваги критику сучасного стану наглядової пробації І. Яковець [246; 247].

Відмітимо, що компетентнісний підхід більше поширений у сфері освіти. Термін компетентність доволі чітко визначено у статті 1 Закону

України «Про освіту»: «Динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [85]. Таке визначення повною мірою корелюється із цілями пробаційної програми, визначеними Законом України «Про пробацію» [173]. Як відомо, загальні компетентності конкретизовано у статті 12 Закону України «Про освіту» (у межах обов'язкового в Україні рівня повної загальної освіти), такі компетентності необхідні для успішної життєдіяльності людини: «вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність; інші компетентності, передбачені стандартом освіти» [85].

Як бачимо, цей перелік доволі близький сутнісно із цілями пробаційних програм. Тож логічним видається звернення до цього підходу, оскільки відповідно до пункту 7 статті 2 Закону України «Про пробацію», пробаційною програмою передбачено «комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити» [173]. Разом з тим, зважаючи на те, що очікуваним результатом зміни особистості є сформовані здатності, такі здатності можна об'єктивно перевірити. Орієнтація на динамічне явище зміни особистості певною мірою дисонує із напрацюваннями і висновками з психології особистості, зокрема в аспектах дослідження і результатів вивчення стабільності особистості і взаємодії індивіда та соціального оточення, наприклад, дослідження А. Каспі (кількісна оцінка стабільності особистості), Б. Робертс (модель механізмів стабільності і зміни особистості ASTMA: залучення (A), вибір (S),

маніпулювання (М) та виснаження (А) – стабільність особистості, трансформація (Т) пояснює зміну особистості [73]), Е. Торндайк (закон дії), Р. Шайнер (когнітивна здатність прогнозувати важливі життєві результати), Р. Маккрей (п'ятифакторна теорія особистості у зрілому віці), інші.

Водночас змістове наповнення поняття пробаційної програми на законодавчому рівні обумовлює доцільність урахування компетентнісного підходу. Це передбачає спрямованість взаємодії між фахівцями, волонтерами пробації і суб'єктом пробації на досягнення результатів «соціально сприятливих змін особистості, які можна об'єктивно перевірити» [173]. Тобто «зміни особистості» мають корелюватися із загальними (базовими, ключовими) і спеціальними компетентностями і вербалізуватися у змісті пробаційних програм через здатності.

Компетентнісний підхід пов'язаний із системним, комплексним і комплементарним та іншими підходами, відповідно до яких обрано методи дослідження, проведено опитування кураторів пробаційних програм і фахівців, дотичних до реалізації таких програм. Компетентнісний підхід слугує базисом для розроблення прикладних аспектів використання пробаційних програм для запобігання кримінальним правопорушенням суб'єктів пробації з огляду на вимогу неперервного особистісного і професійного розвитку працівників ДУ «Центр пробації», органів і установ Державної кримінально-виконавчої служби України, які залучені до пенітенціарної пробації в установах виконання покарань.

У пункті 4 Порядку розроблення та реалізації пробаційних програм зазначено: «Завданням реалізації пробаційних програм є застосування комплексу заходів, необхідних для корекції соціальної поведінки суб'єктів пробації або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити» [171]. Цим же Порядком визначено, що проекти пробаційних програм розробляються, затверджуються, вносяться зміни до чинних програм і скасовуються Міністерством юстиції України. Проект кожної пробаційної програми має містити «завдання, функції, ознаки цільової групи, на яку спрямована така програма, інформацію

про навички та знання, яких може набути суб'єкт пробації за результатами проходження зазначеної програми, ресурси, необхідні для її реалізації, зміст заходів, а також порядок проходження пробаційної програми і оцінки результатів проходження» [171].

Вивчення вказаного документа і Переліку заходів щодо реалізації пробаційних програм [166], Порядку здійснення соціально-виховної роботи [169] засвідчило, і на це слід звернути увагу, що має місце доволі серйозна суперечність щодо відсутності чіткої методологічної бази пробаційних програм. Не унормовано конкретно, чи компетентнісний підхід є визначальним на рівні комплексного підходу, чи пріоритезується знаннєвий підхід. Адже заявлена у меті ідея про формування у суб'єкта пробації «соціально сприятливих змін особистості, які можна об'єктивно перевірити» відповідно до пункту 7 статті 2 Закону України «Про пробацію» [173] за логікою викладу визначає основним компетентнісний підхід. А у Порядку розроблення і реалізації пробаційних програм [171] вживання термінів «інформацію про навички та знання, яких може набути суб'єкт пробації за результатами проходження зазначеної програми» більше тяжіє до знаннєвого підходу. Компетентнісний підхід, включаючи знання, навички і уміння, передбачає здатність комунікувати з іншими учасниками для досягнення очікуваних результатів, відповідальність і автономію (у даному випадку, зокрема й усвідомлену самооцінку в оцінюванні результатів проходження пробаційної програми). Як зазначено вище, зміни особистості відбуваються у взаємодії із соціальним оточенням і передбачають значно довші часові параметри, ніж ті, що вказані у пробаційних програмах.

Так само слід звернути увагу і на те, що у змісті пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації виокремлено не компетентності, а перелік знань, умінь, навичок. Це підтверджує пріоритет знаннєвого підходу порівняно із компетентнісним, різницю в підходах до формування змісту пробаційних програм в інших країнах світу. Така неоднозначність вносить певний дисонанс в організаційні і змістові аспекти реалізації пробаційних програм. Це може негативно позначатися на фактичній досяжності цілей конкретної пробаційної

програми, і загалом – кримінологічному вимірі пробаційних програм, формалізації їх проходження, про що справедливо звернено увагу дослідниці І. Яковець [249].

Також наголосимо на тому, що компетентнісний і знаннєвий підходи докорінно різняться в методичному інструментарії, який обирає куратор пробаційної програми під час роботи із повнолітнім суб'єктом пробації. Знаннєвий підхід доцільно використовувати у випадках свідомої вмотивованості і бажання повнолітнього суб'єкта пробації опанувати нове знання. Як можемо пересвідчитися з опрацьованих матеріалів з відкритих джерел, не завжди таку вмотивованість демонструють повнолітні суб'єкти пробації [185]. Вкрай помилково сподіватися про те, що усі повнолітні суб'єкти пробації не знали чи не визначали причинно-наслідкові зв'язки, наприклад, в проявах агресії, прокрастинації (зволікання, затягування соціально прийнятної дії, вчинку на вимогу) тощо. На підтвердження цього міркування вище деталізовано перелік загальних компетентностей відповідно до Закону України «Про освіту». Повна загальна освіта в Україні є обов'язковою, тож логічно припустити, що повнолітні суб'єкти пробації, які мають документи про повну загальну освіту, мають хоча б на первинному рівні окремі знання і навички, конкретизовані у чинних пробаційних програмах.

Виходячи з визначень, наведених у Законі України «Про пробацію» [173], спираючись на формулювання пункту 10 Порядку розроблення і реалізації пробаційних програм [171] про те, що під час розроблення проєктів таких програм ураховуються зауваження і пропозиції галузевих міністерств і відомств, наукових інституцій [171], убачається логічним опора саме на компетентнісний підхід як засадничий у методології розроблення і реалізації пробаційних програм. Однак указаний вище Порядок, зміст відповідних методичних рекомендацій і зміст чинних п'яти пробаційних програм станом на жовтень 2024 р. більше тяжіє до знаннєвого підходу.

У цій суперечності є потужний виклик і значна перспективна можливість оновлення чинних пробаційних програм щодо реалізації компетентнісного підходу. Важлива перспектива звернення уваги

розробників і фахівців, які реалізують пробаційні програми по відношенню до конкретних суб'єктів пробації, на організаційні аспекти і перебіг процесу, наприклад: як виміряти за допомогою наявних критеріїв досяжність мети пробаційної програми, як відбувається узгоджуваність визначеної за рішенням суду пробаційної програми з потребами конкретного суб'єкта пробації. Ревалентність завдань пробаційної програми передбачає спрямованість на розвиток навичок соціальної адаптації та запобігання кримінальним правопорушенням повнолітнім суб'єктом пробації з опорою на сучасні наукові результати та методики з доведеною ефективністю.

Варто відмітити, що знанневий підхід у реаліях сьогодення поступається компетентнісному підходові. Особливо це відчутно саме через призму предмета цієї наукової розвідки.

Одним з основних принципів пробації за статтею 5 Закону України «Про пробацію» визначено принцип диференційованого та індивідуального підходу» [173]. Слід звернути увагу на те, що диференціація та індивідуальний підхід не є тотожними. У науковому коментарі зазначено про те, що цей принцип є «похідним від принципу кримінального права, як диференціація та індивідуалізація кримінальної відповідальності. Диференційований підхід виявляється в тому, що до різних категорій засуджених, залежно від виду покарання, застосовується каральний вплив у різних обсягах. Так само є різними й наслідки невиконання ними покладених обов'язків чи порушення заборон.

Диференціація у розумінні методологічного базису розроблення і реалізації пробаційних програм у роботі із повнолітніми суб'єктами пробації передбачає урахування вікових, психологічних особливостей повнолітніх суб'єктів пробації, рівня соціальної дезадаптації, рівня освіченості, національної та інших ідентичностей.

Як відомо, розвиток інституту пробації в Україні передбачає зовнішню диференціацію залежно від видів пробації (досудова, наглядова, пенітенціарна), вікової межі за одним критерієм (неповнолітні і повнолітні). Слід відмітити, що реалізація диференціації за одним віковим критерієм потребує додаткового розроблення, адже різняться психо-фізіологічний, розумовий розвиток особи у віці 18,

38, 58, 70 років. Реалізації амбітних цілей пробації, на наш погляд, сприяла б більш розгалужена багатокритеріальна диверсифікація як чинних пробаційних програм, так і таких, що розробляються чи розроблятимуться у майбутньому. Наявність типової пробаційної програми значно б спрощувала розроблення таких диверсифікованих програм, розширювала б можливості використання актуального науково обґрунтованого змісту, методичного забезпечення та способів моніторингу якості реалізації пробаційних програм, а не лише оцінки ефективності їх проходження.

Індивідуальний підхід ґрунтується на обліку не групових, а специфічних особливостей конкретної особи засудженого, які враховуються під час складання індивідуальних планів роботи з ними. Так, відповідно до ч. 4 ст. 7 КВК України, засоби виправлення і ресоціалізації засуджених застосовуються з урахуванням особистості засудженого, характеру і ступеня суспільної небезпеки і мотивів учиненого злочину та поведінки засудженого під час відбування покарання. Саме тому уповноважені органи з питань пробації, попри рівність і неможливість вибіркового підходу щодо суб'єктів пробації, повинні враховувати індивідуальні характеристики, обставини та потреби правопорушників, щоб забезпечити індивідуалізацію виправного впливу залежно від віку, статі, національності, психологічних, соціально-демографічних та інших особливостей суб'єктів пробації.

Індивідуальний підхід декларується у індивідуальному плані, який розробляє куратор з урахуванням виявлених потреб, ризиків і можливостей конкретного суб'єкта пробації. Цим планом передбачаються заходи психологічної допомоги, формування загальних життєвих навичок, можливості щодо професійного навчання, заходи, спрямовані на організацію чи відновлення ресоціалізуючої взаємодії із найближчим оточенням (родиною, родичами), адаптації у громаді.

Індивідуальний план передбачає системну роботу з нагляду за засудженим і контролю дотримання ним умов пробації. Завдяки такій систематичній роботі куратор пробаційної програми може на ранніх стадіях виявляти криміногенні ризики і корегувати реалізацію пробаційної програми відповідно до результатів діагностування. Поряд

з очевидною цінністю пробації у збереженні соціальних зв'язків засудженої особи, проходження пробаційної програми передбачає створення мотивуючого соціального середовища. Від умінь куратора та інших учасників міжвідомчої співпраці під час реалізації пробаційної програми мотивувати конкретного суб'єкта залежить у більшості випадків реалізація високої мети пробації щодо безпеки суспільства і зменшення злочинності.

Для оптимізації процедур реалізації диференціації, диверсифікації (у значенні розмаїття, різних варіантів пробаційної програми за певним напрямом залежно від міри і обсягів карального впливу, міри соціальної безпеки суб'єкта пробації) вбачається доречним спиратися на типову, стандартизовану пробаційну програму, яка визначала б основні цільові орієнтири, обсяги загальних компетентностей, компетентностей за тематичною спрямованістю пробаційної програми, очікувані результати і критерії для їх об'єктивної оцінки, процедури моніторингу якості реалізації і проходження такої пробаційної програми.

У типових пробаційних програмах також доцільно, на наш погляд, прописати аспект взаємодії із недержавними інституціями, громадськими організаціями і особами, які на засадах волонтерства долучатимуться до реалізації певної пробаційної програми. Для оптимізації роботи також варто у типовій пробаційній програмі стисло описати ключові фахові компетентності і посадові обов'язки до куратора пробаційної програми. Це об'єктивує і дає змогу максимально прозоро організувати аутсорсинг в організаційному і змістовно-методичному забезпеченні. Куратор пробаційної програми за наявності типової пробаційної програми матиме більше можливостей врахувати індивідуальні аспекти і напрями соціально-виховної роботи в органічній єдності з проходженням суб'єктом пробації програми.

Наявність типових пробаційних програм може позитивно відобразитися на алгоритмізації процесів методичної підготовки кураторів до проведення занять із використанням широкого спектру діагностувальних технологій, методичних інструментів, цифрових сервісів і систем штучного інтелекту за умови дотримання усіх приписів безпечного добросчесного користування. Затребуваною і такою, що сприятиме

покращенню розуміння змісту і тематики пробаційних програм, є системна міжвідомча взаємодія із фахівцями у галузі кримінології, вікової та юридичної психології, андрагогіки, філософії освіти, резидентської філософії як ресурсу для імплементації світового досвіду пробації. Співпраця представників різних наук і спеціальностей на засадах паритетності не тільки збагатить організаційний і методичний компоненти готовності кураторів пробаційних програм до реалізації кримінологічного виміру пробаційних програм, а й значно полегшить підготовчу роботу, сприятиме об'єктивації результатів запобігання чи істотного зменшення злочинності.

Сформульовані теоретичні міркування щодо компетентнісного підходу склали основу для розроблення практичних рекомендацій кураторам з формування громадянських, соціальних, культурних, комунікативних компетентностей повнолітніх суб'єктів пробації, авторське бачення інструментарію формування груп компетентностей: психологічних, емоційно-етичних, рефлексивних, критичного мислення і асертивної поведінки суб'єкта повнолітнього пробації. Це не вичерпний перелік, однак ми прагнули показати комплексність опрацьованого питання.

Системний підхід ми розуміємо як такий, що передбачає дослідження об'єкта і предмета у сукупності відношень і зв'язків між ними [190]. Цей підхід передбачає визначення і урахування закономірностей, приписів кримінологічного вивчення пробаційних програм, зокрема:

- цілісності (узгодженості цілей і очікуваних результатів пробаційної програми);
- ієрархічності множини елементів (доцільності організаційних засобів і управлінських ресурсів для розроблення і реалізації якісних пробаційних програм, окреслення меж відповідальності фахівців пробації і волонтерів пробації, інших фахівців, які долучаються до реалізації пробаційних програм через аутсорсинг) обраних методів, засобів, прийомів і заходів запобігання злочинності, моніторингу змін у світогляді, поведінці суб'єкта пробації, розроблення, оприлюднення і регулярний перегляд критеріїв і процедур визначення ефективності проходження і якості чинних пробаційних програм);

– структурування змісту пробаційних програм відповідно до передбачених цілей і очікуваних результатів, спрямованості елементів їх змісту на запобігання кримінальним правопорушенням суб'єктів пробації;

– системно-елементного ефекту, коли переорганізація чи динаміка елементів системи використання пробаційних програм для запобігання кримінальним правопорушенням дає більше, ніж просто перелік конструктивних досягнень чи вимірюваних позитивних результатів.

Відповідно до предмета цієї наукової розвідки системний підхід у розумінні методологічного базису закладено в основу вивчення змісту чинних на момент виконання цього дослідження пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації [179]. У наступному розділі розкриємо результати аналізу змісту чинних програм з використанням імперативного і диспозитивного методів.

Варто звернути увагу на те, що проходження пробаційної програми відбувається за вироком суду. Якщо вироком не визначено пробаційну програму, то вид пробаційної програми визначає куратор на основі попередньо здійсненого аналізу ризиків. Суб'єкт пробації зобов'язаний відвідувати і опановувати призначену пробаційну програму.

Імперативний метод у такому випадку означає правове регулювання категоричної, детально регламентованої поведінки кураторів і суб'єктів пробації. В Україні чітко регламентовано взаємовідносини кураторів і суб'єктів проходження пробаційних програм, виконавська дисципліна суб'єктів проходження пробаційної програми є необхідною і важливою характеристикою, що впливає на оцінку ефективності її проходження. Також важливе пряме виконання відповідних інструкцій, регламентів і приписів порядку взаємодії осіб, які на громадських чи волонтерських засадах, на рівні угод про співпрацю чи в процесах проєктної роботи долучаються до будь-яких етапів реалізації пробаційних програм.

Диспозитивний метод у значенні вільної саморегуляції професійної поведінки більш виразно проявляється у реалізації індивідуального підходу у використанні пробаційних програм для запобігання кримінальним правопорушенням. Це передбачає систематичну, регулярну

кримінологічну оцінку індивідуальних потреб повнолітнього суб'єкта пробації у режимі реального часу, опору на наявний досвід соціалізації такої особи, найближче оточення, ціннісні орієнтації, сформовані поведінкові стереотипи і індивідуальні особистісні характеристики, рівень загальної освіченості.

Таке розмаїття маркерних орієнтирів, безсумнівно, передбачає гнучкість і високу міру професійної та особистісної відповідальності куратора пробаційної програми, його здатність спрямувати взаємодію із суб'єктом пробації саме на розвиток загальних життєвих компетентностей, які сприятимуть формуванню досвіду законслухняної соціально прийнятної поведінки людини.

Складність кримінологічного виміру пробаційної програми полягає у віднайденні дієвих заходів і засобів запобігання кримінальним правопорушенням у роботі із повнолітнім суб'єктом пробації, який має сталі поведінкові стереотипи і сформований світогляд. Для досягнення якісних результатів реалізації будь-якої пробаційної програми важливо чітко визначати терміни, алгоритми та процедури індивідуального спостереження і оцінки ризиків, криміногенних і некриміногенних потреб повнолітнього суб'єкта пробації, виділення часу на розроблення індивідуальних стратегій роботи, синтезування занять з пробаційної програми з іншими заходами соціально-виховної роботи, психологічної допомоги, соціального супроводу тощо.

Отже, під кримінологічним виміром пробаційної програми розуміється процес і результат аналізу та оцінки будь-якої пробаційної програми з позицій кримінологічної науки. Кримінологічний вимір визначає: а) доцільність використання пробаційних програм для запобігання злочинності у суспільстві в цілому; б) роль таких програм у ресоціалізації і виправленні правопорушників; в) засоби для виявлення і вирішення криміногенних потреб та усунення інших детермінант злочинності.

Кримінологічний вимір пробаційних програм передбачає виокремлення чинників ефективності використання таких програм для запобігання злочинності у роботі із повнолітніми суб'єктами пробації. Перший чинник – це орієнтація на запит правомірної по-

ведінки і формування загальних життєвих компетентностей суб'єкта пробації у конкретній громаді під час інтерпретації куратором змісту конкретної пробаційної програми. Другий чинник: вибір і розроблення інструментарію корекційних впливів з урахуванням можливостей вирішення законним, соціально прийнятним шляхом криміногенних і некриміногенних потреб суб'єкта пробації, моделювання в реальному часі соціально безпечної поведінки і законслухняного способу життєдіяльності повнолітнього суб'єкта пробації.

Роль компетентнісного підходу виразно прослідковується у принципах і правилах взаємодії куратора і суб'єктів пробації для досягнення цілей і очікуваних результатів пробаційних програм, описаних у вигляді базових життєвих компетентностей. Виявлено наявну суперечність фактичного тяжіння чинних пробаційних програм до знаннєвого підходу, який обмежує очікувані результати переліком знань, умінь і навичок, які суб'єкт пробації має продемонструвати під час проходження пробаційної програми шляхом виконання завдань у робочому зошиті. Це викликає потребу посилення шляхів реалізації компетентнісного підходу. Зокрема: конкретизація компетентностей в завданнях і очікуваних результатах пробаційної програми, розроблення алгоритмів діагностування та критеріїв оцінки рівня сформованості базових життєвих компетентностей повнолітніх суб'єктів пробації, доцільність розроблення типових пробаційних програм, а на їхній основі – розроблення диференційованих і диверсифікованих пробаційних програм за певним напрямом реінтеграції суб'єкта пробації в суспільство, залежно від міри і обсягів карального впливу, міри його соціальної безпеки тощо.

Системний підхід закладено у основу визначення кількісних і якісних показників кримінологічного виміру пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації. Цей підхід відіграє ключову роль під час розроблення, оприлюднення критеріїв і процедур визначення ефективності пробаційних програм. Реалізація системного підходу передбачає визначення цілісності компонентів пробаційних програм, спрямованості елементів їх змісту на запобігання кримінальним правопорушенням, імперативного регламентування порядку взаємодії

кураторів із суб'єктами пробації, синтезування процесів проходження пробаційної програми із результатами неперервного індивідуального спостереження і оцінки ризиків, потреб суб'єкта пробації.

Інтерактив для наукового дискурсу

1. Ворожбіт-Горбатюк В. В. Актуальність кримінологічного дискурсу використання пробаційних програм для запобігання кримінальних правопорушень. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама* : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 19 квіт. 2024 р.). Вінниця : ХНУВС, 2024. С. 237–241. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/024a4c60-797f-4888-a87f-869505f372cb/content>

2. Ворожбіт-Горбатюк В. В. Використання цифрових технологій у роботі з повнолітніми суб'єктами пробації з формування критичного мислення. *Юридичний науковий електронний журнал*, № 1, 2024. С. 492–494. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/115>

3. Ворожбіт-Горбатюк В. В. Пробаційні програми в реалізації прав людини. *Юридична освіта – майбутній капітал України* : матеріали круглого столу присвяче-

ного Дню працівника освіти (м. Харків, 29 вересня 2023 року). С. 6–9. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/396d9123-4b08-41fb-8a42-1a3260ef80d2/content>

4. Ворожбіт-Горбатюк В. В. Соціально-виховний аспект пробаційного нагляду у контексті реалізації прав людини. *Права та основоположні свободи людини у контексті євроінтеграції України* : матеріали круглого столу присвяченого Дню юриста. (м. Харків, 4 жовтня 2023 року). С.10–12. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/13148>

РЕСОЦІАЛІЗУЮЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОБАЦІЙНИХ ПРОГРАМ ДЛЯ ПОВНОЛІТНІХ СУБ'ЄКТІВ ПРОБАЦІЇ

2.1. Якісні і кількісні показники ефективності пробаційних програм

Аналіз ефективності пробаційної програми для повнолітніх суб'єктів пробації є важливим етапом реалізації цілей і завдань пробації загалом, пробаційного нагляду як виду покарання. Важливе значення така робота має під час прогнозування, планування і реалізації заходів запобігання кримінальним правопорушенням.

На підставі опрацьованих матеріалів з теми дослідження можна виділити якісні і кількісні показники, що впливають на ефективність пробаційних програм для запобігання кримінальним правопорушенням серед повнолітніх суб'єктів пробації.

Передусім, важливим є встановлення відповідності кримінологічного виміру цілям і завданням пробації. Це означає, що пробаційна програма вже в меті конкретизує кримінологічне значення і спрямованість роботи із суб'єктом пробації. Такі цілі мають узгоджуватися із результатами визначення актуальних криміногенних потреб правопорушників, яким за вироком суду призначено вид покарання пробаційний нагляд. Ревалентність завдань має відображати, які компетентності (вміння, навички) слід розвинути у суб'єкта пробації, щоб забезпечити комплекс соціально-виховної роботи для запобігання злочинності, вчинення повторних і нових кримінальних правопорушень серед осіб, які є чи були суб'єктами пробації.

Другим якісним показником ефективності пробаційної програми для повнолітніх суб'єктів є наукова основа чи наукова обґрунтованість структури, змісту та окремих положень програми, наприклад, щодо принципів вивчення кримінальної поведінки, особливостей ресоціалізації повнолітньої особи у конкретному регіоні чи конкретній громаді, методи і засоби корекційної соціально-виховної роботи у межах конкретної програми. Особливу увагу варто звернути на необхідність дотримання умови використовувати методи і методики соціально-виховного впливу тільки з доведеною ефективністю, такі, що підтверджуються результатами наукових досліджень та успішними кейсами українських кураторів пробаційних програм і представників зарубіжних партнерів.

Третім якісним показником можна виокремити реалізацію диференційованого та індивідуального підходів, зокрема: врахування результатів оцінки ризиків, об'єктивація мотиваційних чинників, культуровідповідність, криміногенні і некриміногенні потреби та рівень їх вирішення, структурованість і логіка викладу змісту пробаційної програми, можливість оновлення і динаміка заходів і засобів запобігання кримінальним правопорушенням, урахування тенденцій злочинності у профілактичних заходах кримінологічного спрямування у реалізації пробаційних програм.

Наскрізним якісним показником ефективності кримінологічного виміру пробаційних програм справедливо виокремити кваліфікацію персоналу пробації, що забезпечується сертифікацією чи іншим способом підтвердження якості підготовки кураторів і волонтерів пробації, цілеспрямованої залученості членів громади до реалізації завдань запобігання кримінальним правопорушенням за допомогою пробаційних програм. У цьому напрямі важливо оперувати об'єктивно ціннісними елементами цього показника:

- доступ до інформації про успішні кейси, організаційно-методичний досвід реалізації кураторами кримінологічного виміру пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації;
- рух інформації про практики реалізації пробаційних програм не лише у межах проєктів, публічних заходів, а в реаліях щоденної рутинної професійної діяльності;

– можливість цільових комунікацій, у тому числі контекстно місії моніторів Національного превентивного механізму, система робота з опікунами суб'єктів пробації, створення фахових спільнот і накопичення структурованих баз даних про перебіг реалізації пробаційних програм, аналітика матеріалів про проходження суб'єктами пробації таких програм, результати самооцінки, постпробаційний громадський контроль соціальних активностей і поведінки суб'єкта пробації у межах здійсненої оцінки ризиків з опорою на приписи безпеки, конфіденційності, недискримінації.

Відповідно до Порядку індивідуального планування роботи з суб'єктом пробації та Пояснювальної записки (наказ ДУ «Центр пробації» № 345/45/Ян-20 від 28.01.2020) схема містить організаційно-управлінський і змістовий блоки. Організаційно-управлінський блок передбачає підпорядкування процедур проведення оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення та аналізу отриманої інформації з урахуванням ризику шкоди, визначення пріоритетності криміногенних потреб, зв'язку з ризиком шкоди, проведення інтерв'ю з суб'єктом пробації та іншими особами, збір інформації відносно суб'єкта пробації. Змістовий блок передбачає візуалізацію чотирьох розділів індивідуального плану роботи (карта періодичного проведення оцінки ризиків повторного кримінального правопорушення, конкретизацію обов'язків, покладених судом на підставі статті 76 КК України, визначення актуальної криміногенної потреби, формулювання мети, визначення заходів, виконавців, залучення інших організацій, фіксація результатів виконання (синтезує фінал третього і четвертий розділи). Заходи мають бути конкретизовані (містити відповідь на питання: що необхідно зробити, в якому порядку, кому?), визначені у часі (реальний термін виконання), відповідати фактичним ресурсам [179].

Кількісні показники визначаються під час оцінки ризиків, які упродовж виконання цього виду покарання можуть змінюватися в оціночних балах. У випадках, якщо проведеною оцінкою криміногенні потреби у засудженої особи не визначено, то замість розділу III передбачено «проведення індивідуальної роботи попереджувального

характеру, що відображається у довідках про проведення бесід (доду-чаються до матеріалів особової справи)» [179]. Слід звернути увагу на те, що у названому документі (наказ ДУ «Центр пробації» № 345/45/Ян-20 від 28.01.2020) зафіксовано, що «передбачено оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення» (с.1), а запо-внення оновленого розділу III після заповнення розділу IV передбачає «оцінку ризиків вчинення нового кримінального правопорушення» (с.6) [179]. Така різновекторність пояснюється динамічним характером криміногенних потреб суб'єкта пробації [179].

Пробаційні програми для повнолітніх суб'єктів пробації розро-блялися за підтримки Проєкту «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe). За підтримки цього проєкту проведено і дослідження осо-бливостей реалізації пробаційних програм [185]. У описі результатів дослідження закладено супервізійну модель розвитку компетентності і модель навчання дорослих Д. Колба і Р. Фрая [185, с. 6].

За період з 2020 по IV квартал 2024 р. до уповноважених органів пробації надійшло загалом 5998 судових рішень, із них – 1223 – вка-зано про покарання у виді пробаційного нагляду щодо повнолітніх суб'єктів (засуджених у виді пробаційного нагляду та звільнених від відбування покарання з випробуванням, на яких покладено обов'язок виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою [141, с. 62]. Станом на IV квартал 2024 р. реалізовано 52% (3134) пробаційних програм. [141, с. 62]. 25% (1489) пробаційних програм не реалізовано з причин відсутності суб'єкта пробації, із них 423 пробаційних про-грами не реалізовано через розшук, СІЗО, строкову службу та інші причини. 1066 пробаційних програм передбачено реалізувати пізніше, 1044 не реалізовано через причини такого порядку, як: «Зміна засудже-ної особи місця проживання (Дніпропетровська, Донецька, Житомир-ська, Запорізька, м. Київ та Київська, Кіровоградська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Сумська, Харківська, Херсонська, Хмельницька та Чернігівська області), а також знято з обліку у зв'язку зі смертю, скасуванням звільнення від відбування покарання з випробуванням та направлення звільненого з випробуванням для відбування призна-ченого покарання, вчиненням нового кримінального правопорушення

або винесенням судом ухвал щодо зміни обов'язку виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою» [141, с. 62–63]. 6% (359) пробаційних програм знаходяться в стадії реалізації [141, с. 62–63].

Видова диференціація пробаційних програм фактично зафіксована у таких кількісних показниках: «Зміна прокримінального мислення» – 37%, вид пробаційної програми не визначено – 31%, «Попередження вживання ПАР» (психоактивні речовини) – 16%, «Подолання агресивної поведінки» – 7%, «Формування життєвих навичок» – 6%, «Подолання домашнього насильства» – 3% [141, с. 63]. У вказаному огляді зазначено про те, що 69% складають оцінки високого ступеня досягнення мети пробаційної програми у роботі із повнолітніми суб'єктами пробації [141, с. 63].

Порівняння загальних положень упровадження пробаційних програм в частині характеристик кураторів пробаційних програм корелюється із результатами проведеного нами опитування. Так, близькі результати щодо віку, напряму фахової освіти, досвіду роботи кураторів пробаційних програм у пробації. Кількісні показники ефективності пробаційних програм як інструменту впливу на суб'єкта пробації (від 0 до 5 балів) станом на 2020 рік були такі: 0 балів – 2,5%, 1 бал – 8,1%, 2 бали – 16,1%, 3 бали – 33,5%, 4 бали – 30,4%, 5 балів – 9,3% осіб [185, с. 15].

У 2024 р. було проведено моніторинг показників і функціональності пробації, ключовими обрано критерії з моделі КРІ (модель фінансової і нефінансової оцінки ефективності системи, організації у досягненні стратегічних цілей) [141, с. 70]. В огляді зазначено про «фактичний рівень функціональності уповноважених органів з питань пробації становив 89,15%», цей показник поволі зростав порівняно із попередніми роками [141, с. 71]. Вказано про 100% реалізації цільових програм [141, с. 72], такий абсолютний показник забезпеченості кураторами пробаційних програм [141, с. 64]. Так само високі показники ресурсного забезпечення (меблі, комп'ютерна техніка).

Такі високі показники у період провадженого воєнного стану свідчать про надзвичайну цілеспрямованість координаторів та амбасадорів пробації в Україні. Разом з тим, враховуючи динамічний

і багатофакторний характер взаємодій у системі «людина – людина», «людина – природа – суспільство», беручи до уваги трансформації, що відбуваються у пробації України, залишаються актуальними питання реалізації кримінологічного виміру пробаційних програм.

Опрацювання звітних матеріалів відповідно до предмета дослідження засвідчує про те, що утруднює реалізацію пробаційних програм: опора на вмотивованість суб'єкта пробації, суб'єктивізація усвідомлення обов'язковості проходження такої програми, досвід кримінальної поведінки суб'єкта пробації та залежність процесу змін особистості від оточення суб'єкта пробації, брак матеріально-технічного забезпечення (хоча у звітних документах презентована інформація відрізняється від тієї, що отримана під час неструктурованого інтерв'ю). респонденти відмітили також наявність формального підходу чи відсутність реального партнерства фахівців вузької спрямованості під час реалізації пробаційних програм, зокрема, більшість учасників неструктурованого інтерв'ю відмітили потребу в обліку чи створенні своєрідного банку даних про експертів з досвідом реалізації пробаційної програми. Відмічено також складність змісту чинних пробаційних програм та потребу спеціальної підготовки до проведення тренінгів, наприклад, для пророблення проблем із залежностями, визначення і стабілізації реакційних психічних станів. Це зафіксовано у звітних документах довоєнного періоду [185, с. 15–17]. Однак про такі труднощі не йде мова в звітах під час воєнного стану, хоча не потребує доведення негативний вплив складних зовнішніх обставин, які ускладнюють психологічний супровід суб'єктів пробації, кураторів пробаційних програм.

У ході проведеної наукової розвідки встановлено, що кількісні показники ефективності пробаційних програм з позицій суб'єктів пробації залежала від характеру сформованих відносин з куратором пробаційної програми, рівня обізнаності і освіченості суб'єкта пробації [185, с. 19]. Загальна тенденція, яка не зникає з часом, полягає в затребуваності кураторів з психологічною підготовкою чи відповідною фаховою освітою.

На ефективність реалізації пробаційних програм, звісно, впливають аспекти матеріально-технічного забезпечення, зокрема, наяв-

ність окремого приміщення для занять, час і періодичність зустрічей суб'єкта з куратором пробаційної програми. Зазвичай зустрічі куратора і суб'єкта пробації організуються 1–2 рази на тиждень чи на місяць. Звісно, така періодичність відбивається на реальності і досяжності мети кожної пробаційної програми – якісні зміни у поведінці дорослої людини. Без належного підкріплення інших чинників розвитку особистості, на наш погляд, дисонанс з напрацюваннями сучасних антропологічних наук, важко забезпечити структурування заходів кримінологічного змісту.

Серед форм проведення заняття, звісно, абсолютна перевага надається індивідуальним заняттям, оскільки групові заняття передбачають обов'язкову наявність окремого приміщення для групових занять, єдність категорій суб'єктів пробації (вік, стать, здатність працювати в групі, соціальний статус, рівень освіченості і вмотивованості, криміногенні потреби та міра їх задоволення, кримінологічний профіль, що поєднує портрет і характеристику особи правопорушника), різні іспитові терміни.

До теперішнього часу лишається відкритим питання врахування під час визначення ефективності реалізації пробаційних програм проявів латентності. Адже жодне із завдань, запропонованих до виконання у робочих зошитах, не гарантує щирості повнолітнього суб'єкта пробації. Фактичний успіх комунікативної взаємодії визначається вмотивованістю суб'єкта пробації та рівнем усвідомленої відповідальності куратора пробаційної програми.

Як зазначено вище, проблема побудови комунікативних стратегій між куратором пробаційної програми і суб'єктом пробації до цього часу потребує методологічного обґрунтування та розроблення інформаційно-дорадчого і методичного супроводу. Можна припустити, що правопорушення, вчинені особами під час перебування на пробаційному нагляді, залишаються непоміченими, не облікованими офіційною статистикою з таких самих причин, як в інших ситуаціях. Серед таких причин латентності правопорушень суб'єктів пробації під час проходження пробаційної програми можна вербалізувати такі. Типовими причинами є: формалізований контроль з боку органів пробації; завантаженість різними видами професійної діяльності

кураторів пробаційних програм, значні ресурси на підготовку до занять з використанням вузькоспеціальних методик психотерапії, відсутність рекомендованих моделей побудови комунікативної стратегії із суб'єктом пробації і спільне формування кримінологічного профілю такої особи (у єдності кримінологічної, соціально-демографічної, психолого-педагогічної та криміналістичної інформації про особу, отриманої на основі когнітивного і психологічного досліджень, оцінки ризиків). Окремим прикладом причини є співучасть в контрольних заходах пробаційного нагляду іншими учасниками, які супроводжують суб'єкта пробації, наприклад, «неналежний контроль за додержанням судового рішення власниками підприємств» визначено в огляді діяльності ДУ «Центр пробації» за 2023 р. серед недоліків здійснених перевірок [140, с. 13–14].

Як довідуємося з останнього оприлюдненого огляду результатів діяльності ДУ «Центр пробації» за 2024 р., «протягом 2024 року по обліку уповноважених органів з питань пробації пройшло 124497 осіб, засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі (аналогічний період 2023 року – 121222 особи). Станом на 01.01.2025 року на обліку уповноважених органів з питань пробації перебувало 63336 засуджених осіб, із них 309 (0,7%) – неповнолітні» [141, с. 12]. У вказаному огляді зафіксовано зростання на 38% на виконання судових рішень відносно засуджених осіб, направлених до виправних центрів: у 2024 р. – 1090, у 2023 р. – 790 таких судових рішень [141, с. 12]. У виді пробаційного нагляду у 2024 р. надійшло на виконання 3403 судових рішення про призначення покарання у виді пробаційного нагляду [141, с. 12]. Серед додаткових обов'язків проходження пробаційної програми визначено 1223 особам [141, с. 13].

Хоча функціонують автоматизовані системи звітності і контролю, розпорошеність критеріїв, формалізація суб'єкт-суб'єктних відносин між кураторами пробаційних програм і повнолітніми суб'єктами не дає повного уявлення про латентність під час реалізації кримінологічного виміру пробаційних програм.

Ще до причин латентності правопорушень під час проходження пробаційної програми можна віднести недосконалість, застарілість систем обліку, що є проблеми системного характеру в реалізації

міжнародних стандартів у процедурах і методології кримінальної статистики [229]. До цього часу не вирішено методологічний аспект питання впливу на числові показники статистичних даних про тимчасово окуповані території України у зв'язку зі збройною агресією рф. Це доволі красномовно візуалізовано в огляді за 2024 р., наприклад, в рейтингуванні регіональних структур уповноважених органів пробації [141].

Зосередження ролі куратора пробаційної програми здебільшого на супервізії дещо звужує сферу облікових, контролюючих і діагностичних впливів. Залучення волонтерів пробації без системної сертифікації, вивчення рівня готовності таких осіб до обліку даних, відсутність норм і процедур відповідальності за недоброчесні, неякісні формальні впливи, такі, що не дають позитивної динаміки в розвитку суб'єкта пробації, – так само може негативно позначатися на загальній картині статистики. Такі проблемні питання систематично моніторяться в пробації США, Нідерландів, Іспанії [262; 267; 269; 273]. В Україні ж, здебільшого, увага акцентується на позитивних зрушеннях. Це пояснюється, ймовірно, нетривалим терміном фактичної реалізації пробаційних програм, відсутністю систематичного незалежного моніторингу ефективності діяльності уповноважених органів пробації.

Вказана причина обумовлює наступну причину латентності – приховування суб'єктом пробації своїх правопорушень з метою уникнення негативних наслідків (посилення наглядових заходів, додаткове покарання, негативний відгук-характеристика, суб'єктивація під час оцінки ризиків), або ж стереотипне відчуття страху потерпілих перед повідомленням, наприклад, якщо потерпіла особа перебуває у близькому оточенні чи в родинних зв'язках із суб'єктом пробації, матеріально чи психологічно залежна від суб'єкта пробації.

Зазначимо тут, що це не вичерпний перелік причин латентності правопорушень серед повнолітніх суб'єктів пробації, однак приводять до усвідомлення потреби прийняття пробації у суспільстві. Наприклад: спотворення статистичних даних, що ускладнює вивчення ефективності реалізації пробаційних програм, формалізує наявні інструменти оцінки ефективності заходів і засобів запобігання злочинності (Д. Колодчин [110]); підвищення ризиків рецидивної злочин-

ності; порушення прав потерпілих, які внаслідок прояву латентності не отримують належного правового захисту.

Серед шляхів зменшення проявів латентності під час реалізації пробаційних програм з повнолітніми суб'єктами пробації можна запропонувати: посилення заходів контролю з використанням сучасних технологій та цифрових методів з логічною констатацією меж відповідальності забезпечення об'єктивності наданих даних, поширення практик незалежного моніторингу чи експертизи; удосконалення систем обліку правопорушень і підтримка соціально-правової відповідальності осіб з найближчого оточення суб'єкта пробації, розроблення відповідних порадиноків, пам'яток, інших інформаційно-дорадчих матеріалів, у тому числі і для потерпілих; підвищення довіри до органів пробації у суспільстві, розвиток соціального підприємництва; інформаційно-просвітницька робота в громаді, із суб'єктами пробації та особами з найближчого оточення щодо ймовірних наслідків правопорушень.

Ці та інші шляхи зменшення проявів латентності під час реалізації пробаційних програм з повнолітніми суб'єктами пробації мають міждисциплінарний характер і передбачають побудову комунікативних стратегій із усіма учасниками реалізації пробаційних програм.

Комунікативні стратегії мають в основі спиратися на групи цінностей: особистісна (права конкретного суб'єкта пробації), групова (права певної спільноти), загально-соціальна (безпека суспільства), інструментальна (організація, управління і координація підтримуючих ресурсів (працевлаштування, навчання, виховання стійкості і асертивності¹ суб'єкта пробації), методологічна (оптимізувати соціально прийнятні шляхи і способи вирішення криміногенних і некриміногенних потреб суб'єкта пробації), приписи WJP (підзвітність, справедливі закони, відкрите управління та доступ, неупереджене врегулювання суперечок) [294].

Методологічним базисом розроблення комунікативних стратегій, спрямованих на скорочення і подолання латентності злочинності се-

¹ Вжито у значенні здорової реакції і соціально прийнятної поведінки людини у моменти, коли її потреби не задоволені, не вирішені.

ред повнолітніх суб'єктів пробації, пропонуємо ортобіотичний підхід, започаткований І. Мечниковим [39]. Контекстно предмета цієї наукової розвідки цей підхід передбачає психолого-педагогічне вивчення смисложиттєвих орієнтацій суб'єкта пробації з опорою на актуальні наукові розробки [21], пошук конструктиву в ситуаціях розпорошення соціальних ролей, ціннісних орієнтацій, намірів і прагнень, досягнення балансу між ними у період реалізації пробаційної програми. Основним дескриптором виступає цілісність здоров'я (психічного, фізичного, соціального, духовного) повнолітнього суб'єкта пробації. Гігієна визначає баланс життя, допомагає суб'єкту пробації досягти такого ритму життя, який би дозволяв йому уникнути більшості проблем.

Ортобіотичний підхід в комунікативних стратегіях реалізації кримінологічного виміру пробаційних програм може передбачати кроки.

1) Конкретні заходи і засоби діагностування, усвідомлення суб'єктом пробації культури здорового повноцінного життя через культурацію особистих потреб, гігієну мислення і мотивів соціальної поведінки.

2) Вибір методик, технік взаємодії для опанування суб'єктом пробації досвіду уміння радіти благу, сумісного з благом інших людей. Цікавий аспект, запропонований І. Мечниковим: розширення уявлень про свідоме батьківство для досягнення гармонічного життя.

3) Формування кримінологічного профілю суб'єкта пробації, урахування під час оцінки ризиків некриміногенних потреб, серед яких можуть бути рівень життя (що дає приємність і задоволення), якість життя (події потоку життя), стиль життя (осмисленні цінності-сенси).

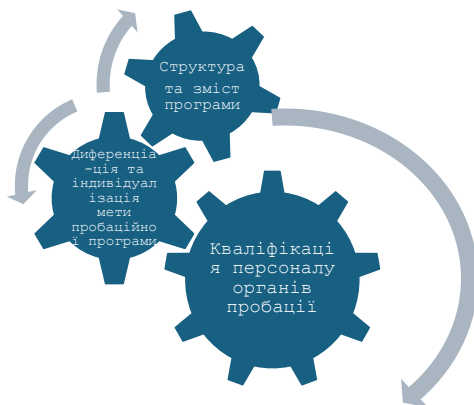
Усі запропоновані кроки передбачають синтез однієї чи кількох моделей комунікації, наприклад, модель GLM найбільш близька до ідеї ортобіозу І. Мечникова, позиціонування (вербалізація чи візуалізація бажаного кінцевого результату, вибір каналів і способів систематичного комунікування (укладання календаря комунікування, підбір контенту (тексти, мотивуючі висловлювання відомих людей, зображення, бібліографія, фільмографія), моніторинг ефективності зворотного зв'язку із суб'єктом пробації.

Щоб комунікативна стратегія працювала на досягнення кримінологічного виміру пробаційної програми, важливо розрахувати час і спосіб збору даних про суб'єкта пробації, час для аналітичної оброб-

ки отриманих даних, чіткість позиціонування (бачення результату комунікування), комунікативний план, відповідність цільовій аудиторії.

З проаналізованих програм, чинних на момент підготовки цього дослідження, можна резюмувати наступне: кримінологічний вимір пробаційних програм дещо розпорошений у цілях, завданнях цих програм. Якщо у зарубіжних практиках доволі чітко прослідковується кримінологічна спрямованість таких програм здебільшого на запобігання рецидивної злочинності, то в українській пробації більше уваги приділено запобігання повторного вчинення кримінальних правопорушень, або вчинення нових кримінальних правопорушень. Така ситуація, логічно, передбачає і різницю в заходах і засобах запобігання злочинності в процесі проходження пробаційної програми. Комунікативні стратегії, як засвідчують рекомендації у новинних стрічках ДУ «Центру пробації» [179], спрямовані на вивчення досвіду Нідерландів, Литви, США, однак, у відкритому доступі поточні результати розроблення чи реалізації кураторами імплементованих комунікативних стратегій розмиті, певною мірою ототожнюються з менторством.

Отже, якісні показники ефективності пробаційних програм у сфері запобігання кримінальним правопорушенням візуалізовано на малюнку 3.

Малюнок 3. Якісні показники ефективності пробаційних програм у сфері запобігання кримінальним правопорушенням

Кількісні показники ефективності пробаційних програм у сфері запобігання кримінальним правопорушенням визначено так:

- ✓ кількість реалізованих і нереалізованих пробаційних програм,
- видова диференціація пробаційних програм;
- ✓ ранжування від 0 до 5 балів розуміння пробаційної програми інструментом впливу на суб'єкта пробації;
- ✓ матеріально-технічне і кадрове забезпечення.

Інтерактив для наукового дискурсу

Презентаційний матеріал виступу Ворожбіт-Горбатюк В. В. Вебінар для педагогічних працівників на тему «Оновлення навчальних програм і навчально-методичного забезпечення курсів правознавства контекстно досягнень і викликів функціонування інституту пробації в Україні» 25 травня 2025 р. (скріншоти 4–8). Запис відео : <https://www.youtube.com/watch?v=JZA0PVT5Hrc&t=374s> (лінк на відео в QR-коді, таймінг: 4.36).

Скріншот 4

ПРОБАЦІЙНИЙ НАГЛЯД - ВИД ПОКАРАННЯ

Глава 11-1 Кримінально-виконавчого кодексу України: виконання покарання у вигляді пробаційного нагляду.
У п. 4 ст. 49-1 визначено вимоги до засуджених до цього виду покарання, а саме:
1) виконувати визначені законом та покладені судом обов'язки;
2) з'являтися за викликом до уповноваженого органу з питань пробації.

Кримінально-виконавчий кодекс України
Документ 1129-IV, чинний, поточна редакція —
Редакція від 19.05.2024, підстава - 3687-IX →

Діаграма: Три концентричні кола з текстом: «Досудова допомога», «Нагляд і соціально-виховні заходи», «Пробаційні програми, заходи виправлення та запобігання винятковим кримінальним злочинам».

ЗАВДАННЯ ПРОБАЦІЇ

- підготовка досудових доповідей щодо обвинувачених;
- здійснення нагляду за засудженими до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, особами, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням, звільненими від відбування покарання вагітними жінками і жінками, які мають дітей віком до трьох років, особами, засудженими до покарання у виді пробаційного нагляду та за особами, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді пробаційного нагляду;
- виконання певних видів покарань, не пов'язаних з позбавленням волі;
- направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів;
- реалізація пробаційних програм стосовно осіб, засуджених до пробаційного нагляду, або осіб звільнених від відбування покарання з випробуванням;
- проведення соціально-виховної роботи із засудженими;
- здійснення заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення;
- реалізація інших заходів, спрямованих на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

Закон України "Про пробацію". Редакція від 28.03.2024, підстава - 3342-IX

ПИТАННЯ 3. РЕСУРСНІ ПРОМОЦІЇ ПРОБАЦІЇ

- 1) Конкурентоспроможність і виділення компоненти соціально значущої діяльності фахівців і волонтерів пробації.
Маркер: інформація про соціально-економічний ефект успіху інституту пробації в Україні і світі, кар'єрний поступ фахівців пробації, державну підтримку волонтерів пробації, ініціативи, просвітницькі місії, філантропію у сфері пробації.
- 2) Інституційний підхід до вивчення правових, соціокультурних, право-освітніх наслідків діяльності пробації в Україні з опорою на антикриміногенність в ресоціалізації суб'єктів пробації.
Маркер: наратив злочинності, соціальних мереж, артпростір.
- 3) Культуровідповідність та інтеркультурність матеріалів НМКД освітніх компонент з права.
Маркер: створення відповідного контенту.

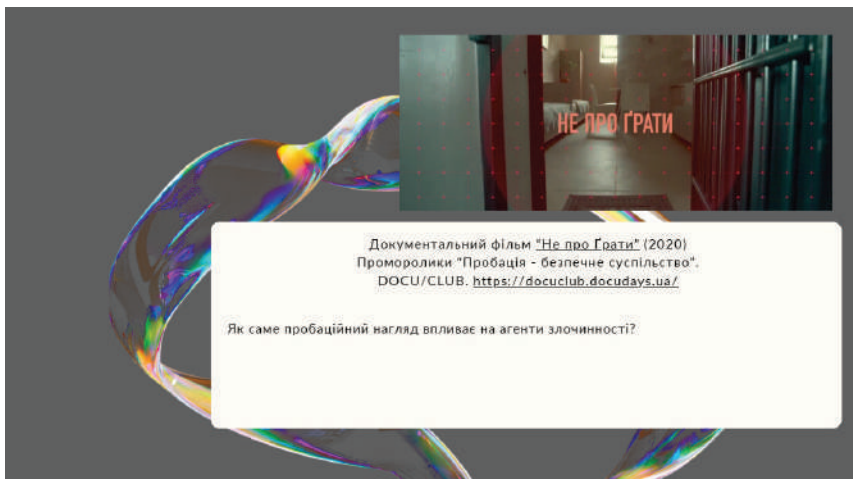
Скріншот 7

СПОСОБИ ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ НП І НМКД

- 1) Вивчення досвіду української і світової пробації за прикладом ведення випадку, кейс-методу, визначати місце громади, волонтера пробації, пересічного громадянина.
- 2) Привертасмо увагу до особи у межах законодавства про обробку персональних даних. Використовуємо принцип "рівний рівному".
- 3) Розкриваємо перебіг подій, тлумачення, причинно-наслідкові зв'язки, аналіз і висновки учні мають навчитися робити самостійно.
- 4) Подаємо навчально-методичний контент в актуальному форматі (відео, хроніки, прийом новинної стрічки, форуму, візуалізації, арт-технології).
- 5) Наповнюємо змістово-ціннісним контекстом НМКД, таким, що не може комплетсувати наявний інформаційний простір і системи ШІ (авторська позиція, облік прецедентів актуальних судових рішень, емоційні ідентифікатори, критика, моніторинг соціально-економічного ефекту).

Скріншот 8

Документальний фільм "Не про Ґрати" (2020)
Проморолики: "Пробація - безпечне суспільство".
DOCU/CLUB. <https://docuclub.docudays.ua/>

Як саме пробаційний нагляд впливає на агенти злочинності?

2.2. Характеристика пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації

Проаналізуємо зміст чинних пробаційних програм та методичного забезпечення таких відповідно до системного підходу. Це дозволить нам сформулювати конкретні пропозиції щодо посилення кримінологічного виміру цих пробаційних програм у роботі із повнолітніми суб'єктами пробації для прогнозування, планування і реалізації заходів запобігання кримінальним правопорушенням.

У звіті ДУ «Центр пробації» за 2024 р. зазначено про те, що у судових рішеннях, які перебували на виконанні у 2024 р., пробаційні програми у кількісних показниках презентовано таким чином: «111 (42,69%) – «Зміна прокримінального мислення», 76 (29,23%) – вид пробаційної програми не визначено, 47 (18,08%) – «Формування життєвих навичок», 19 (7,31%) – «Подолання агресивної поведінки», 6 (2,31%) «Попередження вживання психоактивних речовин», 1 (0,38%) – «Подолання домашнього насильства» [141, с. 43].

Вивчення змісту пробаційної програми «Зміна прокримінального мислення» для повнолітніх суб'єктів пробації та методичних матеріалів до неї [179; 148], матеріалів судових рішень [213; 214; 215; 216, 218–225] відповідно до системного підходу у межах предмета цієї наукової розвідки засвідчує про те, що в цілому елементи структури, змісту, цілей і завдань достатньою мірою розкривають перспективу спеціально-кримінологічного та індивідуального спрямування заходів і засобів запобігання злочинності серед суб'єктів пробації, які проходять таку програму.

Характеризуючи пробаційну програму «Зміна прокримінального мислення» для повнолітніх суб'єктів пробації відповідно системного підходу, з'ясуємо, яким чином відображено кримінологічний аспект в елементах змісту програми, у її структурі, цілях і функціональному призначенні (завданнях) програми, ресурсному забезпеченні, способах і видах взаємодії і комунікації. Також відповідно до системного підходу важливо визначити можливість інтеграції пробаційної про-

грами з іншими заходами соціально-виховної роботи із суб'єктом пробації, міра відображення у пробаційній програмі системно-історичного аспекту пробаційної програми.

Названа пробаційна програма у змісті містить стислу характеристику, опис, зміст програми, завершення проходження програми. Робочий зошит містить матеріал десяти занять, завдання переважно відкритого типу. Такий формат завдань відповідає індивідуальному підходу, однак ускладнює можливість проведення групових занять. Кримінологічний аспект визначено в описі цільової групи: «Цільовою групою, на яку спрямовано Програму, є учасники Програми, у яких за результатами оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення виявлено фактори ризику...». Першочергово у програмі акцентовано увагу про роботу з «особами, схильних до дисфункційних поведінкових проявів без розуміння негативних наслідків» [179 програма «Зміна прокримінального мислення» для повнолітніх суб'єктів пробації]. Послугуючись визначенням, наведеним у статті 32 КК України, повторність передбачає наявність єдиного кримінально протиправного наміру. Цим пояснюється факт тяжіння аналізованої програми до індивідуальних заходів і засобів запобігання злочинності.

Алгоритм викладу змісту програми «Зміна прокримінального мислення» для повнолітніх суб'єктів пробації використано лінійний: дисфункційні думки часто виступають джерелом асоціальної поведінки, яка спричиняє подальші негативні наслідки. Зміна прокримінального мислення, на думку розробників програми, може привести до позитивних змін у поведінці і сприяти формуванню просоціального досвіду взаємодії і конструктивної співпраці з іншими. Кримінологічний аспект в цілях і функціональному призначенні програми заявлено у меті програми: «досягнення позитивних змін у поведінці суб'єкта пробації шляхом розвитку та підтримки у нього навичок конструктивного та критичного мислення, рефлексії, планування, співпраці у взаєминах з оточенням та соціально прийнятних норм поведінки» [179 програма «Зміна прокримінального мислення» для повнолітніх суб'єктів пробації]. Завдання ототожнено з функціями, виділено вісім завдань-концентрів, що передбачає доволі складну підготовчу роботу до занять, потребує системної підтримки куратора фахівцями

у галузі психології, тренерів когнітивно-поведінкової терапії. Це так само передбачено в ресурсному забезпеченні програми, яке визначено у програмі імперативно.

У способах і видах комунікації куратора і суб'єкта пробації передбачено врахування думки і оцінки за 10-бальною шкалою занять суб'єктом пробації. Позитивно оцінюючи такий підхід до організації зворотного зв'язку, варто відмітити, що у визначенні цільової групи вказано про те, що особи, яким призначено проходження саме цієї програми, «відповідно схильні до дисфункційних поведінкових проявів без належного розуміння можливих негативних наслідків, не вміють приймати зважені рішення, планувати позитивні зміни у власному житті та визначати його мету» [179 програма «Зміна прокримінального мислення» для повнолітніх суб'єктів пробації]. Тож виникає певне занепокоєння: наскільки суб'єкти пробації з дисфункційними поведінковими проявами можуть об'єктивно оцінити комунікацію і взаємодію на етапі проходження програми, наприклад, у першу третину занять. Крім цього, досяжність цілей цієї пробаційної програми бачиться через розвиток критичного мислення та емпатії суб'єктів пробації. Це ускладнює роботу куратора, оскільки передбачає високий рівень психологічної підготовки, застосування структурно-динамічної моделі психотерапії на основі когнітивної емпатії та міжособистісної ідентифікації, емпатичної конфронтації (валідизація біографічних моделей поведінки та інтерпретація їх через демонстрування сумніву без викликання захисних реакцій суб'єкта пробації).

Можливість інтеграції з іншими заходами соціально-виховної роботи, ресоціалізації засудженої особи не конкретизовано у змісті програми. Види робіт компілятивні. У програмі зазначено про доцільність групових занять, на яких у межах тренінгу застосовуються інформаційні повідомлення, презентації, мозковий штурм, бесіди, робота в групах, рольові ігри, індивідуальні та домашні завдання. Навіть побіжний аналіз пропонованих видів, форм і методів роботи свідчить про розпорошеність і певну суперечність пропонованої методології та інструментів її втілення під час реалізації пробаційної програми. На наш погляд, доцільним видається розмежування форм, видів заходів, методів, засобів кримінологічного характеру, коли відпо-

відно до методичного інструментарію когнітивно-поведінкової терапії береться до уваги рівень криміногенності, а запобігання злочинності вибудовується з опорою на моніторинг криміногенних ризиків, потреб та реагування за принципом чутливості. Така пропозиція спрямовує увагу на оновлення чинної пробаційної програми через додавання інформації про національну спрямованість, ментально обумовлені риси характеру, наявні стереотипи поведінки і сформовані світоглядні орієнтири, реальні ситуації взаємодії в системах «людина – людина», «людина – спільнота» життя суб'єкта пробації в громаді, способи перевірки і моніторингу рівня сформованості просоціального мислення.

Відмітимо, що зазначена пробаційна програма є однією з найпоширеніших, яку призначають за вироком суду. Це підтверджують і результати дослідження особливостей впровадження пробаційних програм в Україні [185]. Зокрема, наведені дані про те, що переважна кількість опитаних кураторів мають досвід реалізації саме цієї пробаційної програми – 77,4% [185]. 70,2% респондентів відмітили, що саме ця пробаційна програма була реалізована краще, порівняно з іншими [185, с. 58, 62].

Деякі куратори зазначали під час інтерв'ювання про те, що апробували матеріали цієї пробаційної програми у родинному колі: «Зміна прокримінального мислення, тому, що я її уже провів неодноразово і застосовую на собі та своїх рідних» [185, с. 62]. Лише у 18,3% опитаних кураторів пробаційних програм мали труднощі: матеріально-технічні (наявність робочих зошитів, наочності, канцелярського приладдя), організаційні (відсутність окремого приміщення, великі затрати часу на підготовку до занять і роз'яснення домашніх завдань суб'єкту пробації), змістові (елементи дихальної терапії, складна термінологія, завдання високої трудності, надмірна кількість вправ і домашніх завдань) [185, с. 63–64].

В методичних рекомендаціях щодо оцінки ефективності проходження пробаційних програм передбачено кількісні показники ефективності:

– оцінювальна анкета учасника, яка заповнюється суб'єктом пробації, містить шість запитань, відповіді передбачають визначення кількості балів від 1 до 10. Запитання такі: «Мій настрій до/після заняття»,

«Наскільки все було зрозумілим для мене», «Наскільки мені було цікаво», «Наскільки потрібний і корисний для мене запропонований на занятті матеріал», «Наскільки активно я брав(ла) участь в занятті», «Як багато я отримав (ла) для себе і свого розвитку на занятті»;

– оцінювальна анкета пробаційної програми, яка, крім вказаних вище, містить питання відкритого типу щодо пропозицій покращення чи оновлення змісту такої програми;

– оцінка досягнень кожного учасника після кожного заняття;

– оцінка досягнень кожного учасника після проходження пробаційної програми;

– оцінка знань і досягнень учасників пробаційних програм;

– оцінка знань і досягнень учасників пробаційних програм (три блоки «Обізнаність», «Установки», «Очікувані результати участі у Пробаційній програмі (сформовані навички)» [179 програма «Зміна прокримінального мислення» для повнолітніх суб'єктів пробації].

Не заперечуючи цінності знаннєвого підходу, який виразно прослідковується у структурі і формах оцінки пробаційної програми «Зміна прокримінального мислення» для повнолітніх суб'єктів пробації, звернімо увагу на те, що методологією когнітивно-поведінкової терапії і метою програми передбачено якісні зміни особи, котрі виражаються в соціально прийнятних моделях поведінки, які можна об'єктивно перевірити і промоніторити. На жаль цей компонент не чітко відображено в очікуваних результатах, які сформульовано, наприклад, через поняття навичок: «Навички: моніторинг думок та розпізнавання некорисних інтерпретацій; когнітивні навички, зокрема критичного мислення; побудова проактивної життєвої позиції та відповідального ставлення щодо своєї поведінки; використання інструментів реалізації власних потреб та цілей просоціальними методами; цілепокладання та встановлення пріоритетних завдань; критична оцінка власних переконань та їх користі, а також навички здобуття коригуючого досвіду; співпраця та побудова соціально прийнятних норм поведінки, навичок конструктивної взаємодії з оточенням та ефективного вирішення конфліктів, вмінь, орієнтованих на співпрацю у взаємодії з іншими; самомотивація та підтримка на шляху до змін» [179 програма «Зміна прокримінального мислення» для повнолітніх суб'єктів пробації].

У такому вигляді очікувані результати, на наш погляд, дещо розмиті, їх оцінка видається суб'єктною.

Перелічимо виклики, які потребують вирішення в реалізації пробаційної програми «Зміна прокримінального мислення» для повнолітніх суб'єктів пробації.

По-перше, оскільки критичне мислення закладено у названу програму основним способом досягнення визначеної мети і завдань (функцій) програми, то контекстно заходів запобігання кримінальним правопорушенням доцільно конкретизувати, як саме критичне мислення сприяє запобіганню у роботі із суб'єктами пробації, які техніки цього сприяють. Також видається доцільним диференціювати роль критичного мислення не лише для суб'єктів пробації, але і для суспільства, конкретної громади у конкретний момент дійсності, додавши методичні рекомендації чи алгоритми залучення представників громади, найближчого оточення, яке впливає на розвиток критичного мислення суб'єкта пробації. Це полегшить процес планування роботи куратора пробаційної програми, адже ще на цьому етапі важливо продумати доцільне залучення інших зацікавлених осіб (волонтерів психологів, психотерапевтів, когнітивістів (досліджують мовну і немовну поведінку людини)) в успішній пробації конкретної суб'єкта пробації відповідно до п. 2 статті 20 Закону України «Про пробацію» [173].

По-друге, виключна опора в методології на когнітивно-поведінкову терапію звужує можливості досягнення кримінологічно значущих цілей пробаційної програми, адже детермінанти злочинності (конкретизовані В. Голіною [62], А. Закалюком [81], Ю. Орловим [142]), рецидивної злочинності (визначені В. Батиргарєєвою [15] та іншими ученими), повторних кримінальних правопорушень значно ширші, ніж ті, що враховані у запланованих індивідуальних заходах у змісті пробаційної програми «Зміна прокримінального мислення» для повнолітніх суб'єктів пробації. У контексті мети зазначеної програми видається доцільним розмежування у плануванні спеціально-кримінологічних заходів та індивідуальних заходів і засобів запобіжного характеру. Одні заходи мають спрямовуватися на формування досвіду розпізнавання маніпуляцій (протидія тактикам подачі

інформації в медіа і соціальних мережах, тактикам комунікації, які використовують злочинці, шахраї, маніпулювання некриміногенними потребами). Інші заходи можуть передбачати набуття досвіду оцінки ризиків, пов'язаних з різними ситуаціями, прийняття рішень і відповідальності (техніки вправління у неемоційній, не стереотипній, не провокативній поведінці). Ще доцільно організувати заходи у роботі із повнолітніми суб'єктами пробації з розвитку емпатії і розумної скептичності у сприйнятті інформації (для подолання негативного впливу фейкової інформації, дезінформації, провокацій соціальної напруги і насильства).

По-третє, переважання орієнтації на індивідуальні заходи і засоби запобігання злочинності вносить певний дисонанс в реальне буття людини в суспільстві, у громаді. Тим паче, тренінг, як основний вид занять за цією пробаційною програмою, – це практичні форми і методи взаємодії, а фактично у змісті програми і методичних матеріалах до неї заявлено про реалізацію заходів інформування і рефлексії. Також у змісті не визначено, яким чином куратор пробаційної програми забезпечуватиме та в якому обсязі зв'язок з реальним життям конкретного суб'єкта пробації, який проходить пробаційну програму, у частині можливостей співпраці з громадою, волонтерами, соціальними, правозахисними, освітніми інституціями, професійними спільнотами.

Доцільним видається диверсифікувати методичне забезпечення не лише робочими зошитами, які передбачають сформованість загальних умінь та навичок, дисциплінованість, а й іншими, технологічно актуальними елементами практичного порядку, як то: хендбук (покрокова коротка інструкція правослухняної поведінки в ризикових ситуаціях чи деструктивних станах) [266], пам'ятка (короткий опис правослухняної поведінки контекстно різних маніпулятивних технік), короткі повчальні чи мотивуючі історії-візуалізації, постери «Як правильно задавати питання», «Як аналізувати ситуацію», «Як зберегти самостійність», «Який аргумент логічний», «Як бути відкритим для нової інформації і не потрапити в пастку дезінформації» тощо. У цьому напрямку варто звернути увагу і поширити корисні практики розроблення пам'яток правослухняної поведінки, що розроблені фахівцями

(А. Калініна, М. Колодяжний, Д. Куковинець та ін.) і розміщені на офіційному мережевому ресурсі Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України.

По-четверте, лінійність алгоритмів викладу матеріалу, методичне забезпечення на основі імперативного методу логічно призводить до звуження ресурсів, які можуть бути активовані у межах новітніх розробок вікової і юридичної психології, кримінології, віктимології, актуальних і безпечних інформаційно-комунікативних технологій з використанням цифрових сервісів і систем штучного інтелекту. У цьому виклику нам бачиться значний потенціал пробаційної програми «Зміна прокримінального мислення» для повнолітніх суб'єктів пробації не лише для зменшення кількості кримінальних правопорушень (критичне мислення дає людині шанс подолати схильність стати жертвою злочину чи вчинити правопорушення), але й плановірно посилювати довіру до правоохоронних органів. У статті авторки презентовано відповідні міркування і пропозиції, наведені нижче [42].

Під час реалізації пробаційної програми «Зміна прокримінального мислення» використання цифрових технологій здійснюється відповідно до чинного Порядку організації надання засудженим доступу до глобальної мережі Інтернет [170]. Особливу увагу, на наш погляд, варто зосередити на актуальних в реаліях провадженого воєнного часу питаннях: інформаційна безпека в комунікуванні, опосередкованому цифровими технологіями і мобільними додатками; культура академічної доброчесності і критичність у сприйнятті медійних джерел; безпечний інформаційний простір і безпека спілкування, опосередкованого мобільними застосунками, цифрова репутація і безпека особи у закритих тематичних мобільних спільнотах, під час користування соціальними мережами тощо.

Доцільно для розвитку критичного мислення суб'єктів пробації використовувати змістовий потенціал вебсайтів і електронних бібліотек і репозитаріїв партнерів регіональних центрів пробації, також – всеукраїнських вебсайтів на Урок, Прометеус, ЕдЕра, Атомс-хаб, інші. Цілеспрямоване долучення суб'єкта пробації до організованого інформаційного простору, опосередкованого цифровими технологіями, має створювати ситуації вироблення практичного просоціального досвіду

(визначено тут за результатами вивчення публікації М. Ліпман [124], Р. Климків [103]) вдумливого цілеспрямованого користувача інформаційними матеріалами, що означає сформованість умінь аналізувати інформацію, зібрану з різних джерел, оцінювати її достовірність, адекватність конкретній проблемній ситуації, уміння оцінювати свої думки та сторонні впливи на них, кожну здогадку піддавати сумніву й перевірці; уміння зважено розглядати різноманітні підходи до проблеми, щоб приймати обґрунтовані рішення щодо неї; робити логічні умовисновки, формулювати самостійні судження й будувати переконливу аргументацію; здійснювати рефлексію, самооцінювання пізнавальної діяльності [124].

Важливо дотримуватися послідовності в роботі із суб'єктом пробації, спрямованої на формування критичного мислення: практичні вправи на аналіз, синтез, систематизацію, оцінку та інтерпретацію інформації для того, щоб сформувати досвід критичного мислення у контексті інформаційного буму, інформаційної кульки. Наступний етап: практичні вправи і моделювання ситуацій для аргументації, логіки лайфхаків, контраргументи і їх різновид – дизлайки, негативні коментарі, навчання елементів дискусії, неконфліктного спілкування, дебатів. Корисним є формування навичок користування онлайн-сервісами для віртуальних екскурсій, подорожей, інтерактивні галереї. Для системної профорієнтації і організації неформальної освіти, самоосвіти, культурації дозвілля корисними вважаємо організовані під керівництвом фахівця центру пробації заняття з ознайомлення з алгоритмами роботи онлайн-сервісів (за принципом роботи соціальних мереж, але спеціально організованим з обмеженням доступу і оприлюднення) для створення стрічок часу, дидактичних ігор, сервіси для створення візуального контенту (інфографіки, схем з певних навчальних предметів, інтелект-карт, графіків і діаграм, інтерактивних мап, конспектів, моделювання фізичних процесів, хімічних дослідів, природних експериментів [181].

Докладні, прості для сприйняття покрокові інструкції представлені у методичних рекомендаціях, що розміщені у відкритому доступі «Провайдинг цифрового освітнього середовища» [181]. Опанування цифровими технологіями у межах проходження програми суб'єктами

пробації містить, крім когнітивної спрямованості, значний потенціал профорієнтаційної роботи і організації соціально прийнятної дозвілля. На теперішній час розроблено низку психологічних хабів, платформа, де суб'єкти пробації можуть отримати фахову психологічну підтримку і отримати доступ до психологічної допомоги 24/7.

Цифрові сервіси із системами штучного інтелекту доволі стрімко прогресують у Нідерландах. Імплементация досвіду реалізації веб сервісів у роботі із суб'єктом пробації і розроблення відповідних національних ресурсів має стати найближчою перспективою міжвідомчої співпраці ДУ «Центр пробації» і неурядових організацій, волонтерів і правозахисників. Такі ініціативи розширюють методичні можливості для кураторів пробаційних програм, дадуть змогу розвантажити паперову роботу і стимулюють до перегляду практики використання паперових робочих зошитів. Використання кейс-методів, ротацийного навчання, спонтанної аргументації, візуалізацій (Fishbone, шість капелюхів Е. Боно, кубування тощо), проблемного викладу теми за О. Терно [199], інші – доволі потужною альтернативою пропонованим робочим зошитам. Крім того, ефективність використання робочих зошитів передбачає високу вмотивованість і доволі солідний рівень загальних навчальних компетентностей у повнолітніх суб'єктів пробації. Чи здійснюється така аналітика до призначення пробаційної програми, чи корелюється логічно передбачувана умова високої вмотивованості і загальної навчальної компетентності повнолітнього правопорушника, якому призначено пробаційну програму «Зміна прокримінального мислення» – питання, що посилюють суперечності між цілями і засобами їх досягнення.

Загальновідомо, що саме критичне мислення допомагає достовірно осмислити дії правоохоронних органів, оцінювати адекватно їх роботу щодо запобігання злочинності. Загалом критично мислячі люди спроможні організовувати і здійснювати позитивну, суспільно значиму роботу, на основі критичного ставлення до реальних соціальних норм та інституцій сприяти утвердженню справедливого суспільства. Наприклад, позитивне ставлення членів громади до пробації загалом, де проживає повнолітній суб'єкт пробації, їх участь в реалі-

зації пробаційної програми «Зміна прокримінального мислення» для повнолітніх суб'єктів пробації сприятиме не лише глибшій обізнаності про пробацію в громаді, але й формуванню довіри до її результатів на основі персонально значимого внеску в якості волонтера пробації.

Вивчення пробаційної програми «Формування життєвих навичок» для повнолітніх суб'єктів пробації [179] на основі системного підходу засвідчило наступне. Логічним продовженням імперативного методу, який доволі чітко прослідковується у попередньо аналізованій пробаційній програмі, у програмі «Формування життєвих навичок», на наш суб'єктивний погляд, більше прослідковується диспозиційний метод. Він передбачає розкриття дозволів і визначення меж вільної саморегуляції поведінки, діяльності суб'єкта пробації під час проходження окремих модулів, які визначаються «відповідно до виявлених під час оцінювання факторів ризику та з урахуванням його потреб» [79], субсидіарності учасників, які забезпечують реалізацію заходів і засобів соціальної адаптації і подальшої реінтеграції особи правопорушника в суспільство за напрямками «Освіта і працевлаштування», «Сім'я, спілкування, життєві плани». Методологія когнітивно-поведінкової терапії, яка містить більш регламентовані приписи, доповнена теорією соціального навчання.

Певною мірою у цій пробаційній програмі прослідковується рекомендаційний метод і метод правового заохочення соціально прийнятної поведінки у якості доповнення. Фактична поведінка повнолітнього суб'єкта пробації у близькому оточенні і у соціумі під час проходження ним пробаційної програми є свідченням якості та ефективності кримінологічного потенціалу такої програми, дає змогу здійснити кримінологічне прогнозування, змодельовати шляхи чи способи модернізації чинної пробаційної програми чи її окремих модулів з урахуванням прогнозованих детермінант злочинності. Так, у змісті посібника до пробаційної програми «Формування життєвих навичок» для повнолітніх суб'єктів пробації зазначено наступне: «Під час планування даних занять необхідно врахувати особливості окремих груп осіб, які будуть відрізнятися за статтю, рівнем розвитку життєвих навичок та наслідками їх дефіцитів, характером скоєних

правопорушень, тривалістю термінів покарання та «кримінального анамнезу», соціальним рівнем, можливостями та ресурсами (сім'я, робота, проживання та ін.) та мотивацією до розвитку навичок» [79].

У таблиці 9 представлено стислу характеристику змісту пробачійної програми «Формування життєвих навичок» для повнолітніх суб'єктів пробачії саме через призму диспозиційного методу, який простежується у кримінологічному вимірі цієї програми.

Таблиця 9

**Характеристика пробачійної програми
«Формування життєвих навичок» для повнолітніх суб'єктів пробачії
відповідно системного підходу¹**

Елементи аналізу програми відповідно до системного підходу	Характеристика пробачійної програми
Кримінологічний аспект в елементах змісту програми	Робочі зошити для повнолітніх містять матеріал до занять за модулями. <i>Заходи і засоби запобігання злочинності у прямому значенні відсутні, є приклади завдань на встановлення причинно-наслідкових зв'язків, розвитку емоційного інтелекту і ненасильницької комунікації.</i>
Кримінологічний аспект в структурі програми	Тематичних модулів: 4. Кількість занять: М.1 «Успішне спілкування» – 8 занять; М.2 «Сім'я та цінності» – 11 занять; М.3 «Освіта та працевлаштування» – 8 занять; М.4 «Ціле-покладання та побудова життєвих планів» – 8 занять. Інд. – 1 год; Груп. – 2 год. <i>Диспозиційний метод забезпечує ефективність проходження програми.</i>

¹ Курсивом виділено авторські міркування.

Продовження табл. 9

Елементи аналізу програми відповідно до системного підходу	Характеристика пробаційної програми
Кримінологічний аспект в цілях і функціональному призначенні програми	У меті акцент на «формування просоціальних цінностей та ефективних стосунків у сім'ї, здобуття освіти і працевлаштування, цілепокладання та побудови життєвих планів на засадах загальнолюдських цінностей». Модуль обирається відповідно до виявлених під час оцінювання факторів ризику та з урахуванням потреб суб'єкта пробації. <i>Охоплено напрями: освіта, тренінги, самодіяльність, робота в групі.</i>
Кримінологічний аспект в ресурсному забезпеченні програми	Когнітивно-поведінкова модель та теорія соціального навчіння. Багато уваги приділено гендерному контексту.
Кримінологічний аспект в способах і видах комунікації	Врахування і опора на думку учасника, оцінку занять суб'єктом пробації. <i>*Заявлено про використання тренінгу як основного виду занять, однак у змісті посібника, робочих зошитів до кожного модуля переважає інформативний підхід до викладу матеріалу, який на момент аналізу втратив інтерпретаційну актуальність або має спирати-ся на високий автори-тет куратора пробаційної програми.</i>
Можливість інтеграції з іншими заходами	<i>Не конкретизована</i> , види робіт комп'ютерні (інформаційні повідомлено, а презентації ведучих, мозковий штурм, бесіди, робота в групах, рольові ігри, індивідуальні та домашні завдання.

Елементи аналізу програми відповідно до системного підходу	Характеристика пробаційної програми
Системно-історичний аспект	<i>Відсутня інформація про заходи і засоби запобігання злочинності за змістом і основним напрямом впливів у межах визначеного модуля (інформування про соціально-економічні способи підтримки правослужняної поведінки, організаційно-управлінські, моральні, соціально-психологічні, корекційні педагогічні, технічні, правові, медичні та інші).</i>

У змісті аналізованої програми, у матеріалах методичного забезпечення (навчального посібника, робочих зошитів, додатків) розробниками акцентовано увагу на особливості контингенту повнолітніх суб'єктів пробації, як то: «...дефіцит соціальних навичок та реалізації власних потреб просоціальним шляхом» [79].

Значимо тут, що у результатах дослідження щодо впровадження пробаційних програм в Україні станом на 2020 р., досвід кураторів з реалізації цієї програми такий. З даними анкетування найменша кількість працівників реалізували саме цю програму – 5,9% [185, с. 59], із них модуль «Успішне спілкування» – 10%, «Сім'я та цінності» – 20%, «Освіта та працевлаштування» – 35% осіб, «Цілепокладання та побудова життєвих планів» – 30% опитаних [185]. Так само ця програма не була затребуваною серед учасників індивідуальних і групових супервізій. На запитання «Проведення якої пробаційної програми вдається Вам найкраще?», щодо програми «Формування життєвих навичок» позитивно висловилися лише 3,4% кураторів [185, с. 62]. Це, на наш погляд, потребує окремої уваги і обумовлює потребу розроблення альтернативного методичного забезпечення, інструментарію, перегляду змісту програми загалом. Детальне прочитання самої програми, методичного забезпечення її свідчить про переважання формального підходу. Не заперечуючи цінності

цього підходу, разом з тим відмітимо, що від моменту створення цієї програми загальні компетентності, життєві навички набули відчутних трансформацій, вони стрімко розвиваються в режимі реального часу. І на теперішній час більше логічно вибудовувати роботу із суб'єктами пробації, оперуючи поняттям загальних, навіть глобальних компетентностей (наприклад, розуміння і повага іншої культури, ефективна комунікація, прояви ідентичностей і гнучкість поведінки, готовність долати бар'єри і здатність рухатися вперед, елементи емпатії).

Серед складнощів, з якими зіткнулися куратори пробаційних програм (7,8% кураторів відмітили труднощі реалізації саме цієї пробаційної програми в роботі із повнолітніми суб'єктами пробації), пов'язані з усіма модулями (24%), модулем «Сім'я і цінності» (4%), «Цілепокладання та побудова життєвих планів» (4%), виокремлено: слабе матеріально-технічне забезпечення проходження пробаційної програми (відсутність зошитів, наочного матеріалу, додаткового приладдя, додаткові витрати на підготовку до проведення занять, організаційна не облаштованість приміщень, проблема сумнінності у виконанні домашніх завдань суб'єктами пробації, складність пропонуваного програмою завдань і загалом – занять, відсутність досвіду роботи з кривдниками, відсутність професійних компетентностей вузької спрямованості (корекційного соціально-педагогічного впливу, подолання деструктивних поведінкових і світоглядних стереотипів суб'єкта пробації). Деякі куратори зазначали про таке: наявність актуальної відео-теки і покажчика з відео-матеріалами за темами модулів пробаційної програми «Формування життєвих навичок» значно б полегшило і оптимізувало підготовчу роботу [185, с. 73–74].

На підставі матеріалів з теми дослідження виокремимо виклики, які потребують вирішення для того, щоб зміст пробаційної програми «Формування життєвих навичок» для повнолітніх суб'єктів пробації сприяв конструктивному прогнозуванню, плануванню і реалізації заходів запобігання злочинності. Передусім, для посилення кримінологічної спрямованості планування проходження зазначеної пробаційної програми, на наш погляд, варто зосередити увагу на реалізації запро-

понованої розробниками цієї пробаційної програми ідеї тренінгів, практикумів, інших практично зорієнтованих форм і видів занять як альтернативи репродуктивним, інформаційним заняттям, які в змісті чинної програми переважають.

Також слід відмітити те, що зазначена пробаційна програма потребує змістовного оновлення контекстно реалій, спрощення формату подачі завдань, більшої свободи у виборі змістових компонентів занять з урахуванням реального контингенту суб'єктів пробації і результатів оцінки ризиків вчинення повторних кримінальних правопорушень. Модулі «Успішне спілкування», «Сім'я та цінності», «Цілепокладання та побудова життєвих планів», на наш погляд, потребують серйозного змістовного оновлення з огляду на принцип культуровідповідності, доцільності урахування ментально, історично обумовлених цінностей-сенсів, що визначають соціальну поведінку, стиль спілкування повнолітньої особи.

Модуль «Освіта і працевлаштування» потребує перегляду, передусім у межах планового компонента. На наш погляд, передбачене і обмежене лише обговоренням заявлених у модулі тем мало ймовірно впливатиме на результати працевлаштування і навряд чи кардинально відобразиться на якості освітнього рівня повнолітнього суб'єкта пробації, що проходить цю пробаційну програму. А це ставить під загрозу кримінологічний вимір пробаційної програми. На наш погляд, названий модуль має передбачати бінарні, практичні і діагностувальні заняття, системну профорієнтацію повнолітніх суб'єктів пробації, така профорієнтація має спиратися у змісті на регіональні запити щодо працевлаштування і можливе партнерство з центрами зайнятості, виробничої сфери. Акцентно, на наш погляд, має спрямовуватися увага на можливість долучення повнолітніх суб'єктів пробації (з урахуванням результатів оцінки ризиків, рівня безпеки соціальної поведінки суб'єкта пробації, вивчення криміногенних потреб) до соціально цінних видів професійної діяльності, громадських робіт, культурно-просвітницьких заходів в громаді, регіоні.

Як зазначалося вище, на розвиток людини рівноцінно впливають чотири чинники (сама особа, організований соціально-виховний

вплив, спадковість, найближче оточення), то в межах цілей зазначеної пробаційної програми заходи запобігання кримінальним правопорушенням мають включати спільну роботу з найближчим оточенням суб'єкта пробації, вивчення і врахування індивідуальних психо-фізіолого-культурних особливостей, рівня освіченості повнолітнього суб'єкта пробації, аналіз некриміногенних потреб. Для реалізації заявлених у цій пробаційній програмі цілей і завдань, на наш погляд, варто розробляти патерни співпраці із закладами освіти, рекрутинговими компаніями і центрами зайнятості, представництвами громад, релігійними організаціями за місцем проживання повнолітніх суб'єктів пробації, здійснювати кваліфікований соціологічний супровід щодо працевлаштування і моніторингу рівня задоволеності професійною діяльністю суб'єкта пробації.

У ході цієї наукової розвідки опрацьовано матеріали щодо використання кінотерапії чи фільмотерапії (у Польщі – театротерапії) у процесі ресоціалізації засуджених осіб за кримінальні правопорушення. В Україні такий досвід набуває розвитку, наприклад, клуби документального кіно [72]. Разом з тим, відмітимо, до цього часу не використовується потенціал мистецтва художнього кіно для розвитку емпатії, ідентичностей суб'єктів пробації. Адже фільмотерапія створює ситуації ідентичності для осмислення суб'єктом пробації наслідків своєї поведінки. Художній фільм, вдало підібраний для конкретного суб'єкта пробації, може викликати так званий катарсис, сильне потрясіння, яке приводить до розуміння емоцій і почуттів інших людей, тих, хто проживає наслідки вчиненого особою кримінального правопорушення. Крім того, доволі значні інсайтні ресурси у фільмотерапії для розвитку резильєнтності і неконфліктної взаємодії. Перегляд спеціально відібраного фільму з завчасно сформульованим завданням може стати своєрідним запусковим механізмом для обговорення причин деструктивної поведінки і пошуку моделі соціально прийнятної поведінки. Фільми, які транслюють гуманістичні цінності і високі моральні орієнтири, можуть надихнути суб'єкта пробації на реальні кроки позитивного розвитку світогляду і системи ціннісних орієнтирів. Щоб фільмо-

терапія давала позитивні результати в реалізації пробаційної програми «Формування життєвих навичок» для повнолітніх суб'єктів пробації, на наш погляд, доречним є розроблення і регулярне оновлення переліків художніх фільмів із вже сформованих рейтингів, переліків золотого фонду світового і українського кіно за темами визначених у модулях зазначеної пробаційної програми. Особлива увага, на наш погляд, має спрямовуватися на використання українського художнього кіно. Це пояснюється багатофакторним впливом, як то: творення українськомовного культурного середовища, культуровідповідні соціальні контексти, розширення світогляду і обізнаності з історії українського кіномистецтва є прекрасним засобом формування свідомої громадянської позиції, що безумовно позитивно впливає на перебіг і результати проходження суб'єктом пробації пробаційної програми. Наприклад: «Тіні забутих предків» (1964, С. Параджанов), «Земля» (1930, О. Довженко), «Вавилон ХХ» (1979, І. Миколайчук), інші.

Перелічені вище пропозиції і міркування можуть стати своєрідною організаційно-методичною канвою імплементації канадського досвіду пробації, зокрема прикладів реалізації пробаційних програм, презентованих на ресурсах BC Corrections (Британська Колумбія) [289]. Вивчення програми «Формування життєвих навичок» повнолітніх суб'єктів пробації засвідчило про потребу перегляду підходів до обліку і контролю розумного навантаження фахівців пробації, які задіяні саме у процесах розвитку світоглядних і ціннісних орієнтацій повнолітніх суб'єктів пробації з досвіду Каталонії також представляють інтерес у національному дискурсі. До слова, у Каталонії подібного змісту програми мають назву когнітивно-поведінкові, спираються вони на глибинне вивчення особистісних характеристик конкретного правопорушника, його дієздатності.

Пробаційна програма «Попередження вживання психоактивних речовин» [179; 126; 147] проаналізована відповідно до системного підходу з огляду на завдання цієї розвідки. Результати аналізу подано у таблиці 10.

Таблиця 10

Характеристика пробаційної програми «Попередження вживання психоактивних речовин» для повнолітніх суб'єктів пробації

Елементи аналізу програми відповідно до системного підходу	Характеристика пробаційної програми
Кримінологічний аспект в елементах змісту програми	У завданнях в робочих зошитах акцент на самодіагностику, інформування, практикування в резильєнтності, асертивності, позитивні стратегії емоційної регуляції. <i>Опора на самомотивацію, проходження лікування та реабілітації.</i>
Кримінологічний аспект в структурі програми	Програмою передбачено 13 занять. Групові заняття 120 хв (2 год), індивідуальні – 60 хв (1 год). Груповий тренінг розвитку навичок.
Кримінологічний аспект в цілях і функціональному призначенні програми	Мета передбачає <i>«розвиток та підтримку навичок ефективного самоконтролю, усвідомлення необхідності стратегій зменшення шкоди від вживання ПАР та підвищення вмотивованості до відмови від їх вживання».</i>
Кримінологічний аспект в ресурсному забезпеченні програми	<i>Модель зміни поведінки Дж. Прочаски та К. Ді Клементе</i> , когнітивні, поведінкові та тілесні техніки.
Кримінологічний аспект в способах і видах комунікації	Додаток оцінки знань, навичок та установок перед та після проходження програми складається з блоків: <i>обізнаність, установки, сформовані навички (емоційного інтелекту, резильєнтності, асертивності, ціннісних ставлень).</i>
Можливість інтеграції з іншими заходами	Взаємовплив з соціально обумовленими чинниками, що впливають на виправлення, ресоціалізацію і подальшу реінтеграцію суб'єкта пробації <i>не розкриті</i> , оскільки в цілепокладанні акцентна увага приділена самоконтролю.

Елементи аналізу програми відповідно до системного підходу	Характеристика пробаційної програми
Системно-історичний аспект	Моніторинг вмотивованості, психоемоційних станів до і після заняття за трьома рівнями. Проходження програми передуює курсу лікування.

У змісті аналізованої програми, у матеріалах методичного забезпечення (навчального посібника, робочих зошитів, додатків) спостерігається опора на трансперативну модель зміни авторів Дж. Прочаски та К. ДіКлементе. Ця модель передбачає опис етапів змін людини, яка хоче відмовитися від залежності. У цьому вбачається ключовий дисбаланс між цілями і методологією запропонованої пробаційної програми для повнолітніх суб'єктів пробації. Про це відмічено в результатах дослідження «Особливості впровадження пробаційних програм в Україні»: «...людина, яка вживає наркотики більше, ніж мені років, я не можу йому довести, що не потрібно це» [185, с. 15]. Крім невідповідності віковим особливостям відмічено ще аспекти, які ускладнюють, а в деяких випадках нівелюють усі старання кураторів цієї пробаційної програми: негативний вплив оточення, відсутність партнерських організацій та фахівців, готових долучитися до реалізації пробаційної програми, відсутність медичної освіти у кураторів цих пробаційних програм [185, с. 16]. Більшість кураторів відмітили, що висловлення вдячності під час самоаналізу з боку суб'єктів цієї пробаційної програми може розглядатися ознакою зміни ціннісних орієнтирів. Це наводить на думку, що філософсько-педагогічне вчення про вдячність Г. Сковороди може стати конструктивним доповненням методології цієї пробаційної програми. Адже відомий український філософ виходив з простого міркування триєдності завдань: благо народити, зберегти дароване природою здоров'я, навчити вдячності. Така триєдність розкриває ціннісне значення відмови від залежностей, у тому числі від вживання ПАР.

Пропонована методологія модель зміни авторів Дж. Прочаски та К. ДіКлементе передбачає наявність ресурсів: окремого приміщення, можливостей спостерігати за динамікою і фіксацію змін за допомогою цифрових додатків. Для України – це перспективний напрям. Також слід звернути увагу на те, що залежності фактично завжди – індивідуальні, а тому групова терапія буде продуктивною у випадках супроводу її системною індивідуальною роботою. Серед пропозицій удосконалення змісту пробаційної програми відмітимо такі: «профілактика алкогольної залежності, окремий змістовно-методичний блок для учасників АТО, військовослужбовців» [185, с.31]. Більшість кураторів відмітили складність адаптації змісту цієї пробаційної програми для роботи з суб'єктами пробації, що мають алкогольну, а не наркотичну, залежність [185 с. 66]. Відмічаючи значення успішної комунікативної стратегії під час проходження пробаційної програми, варто звернути увагу на те, що у 2020 р. лише 23,9% опитаних кураторів відмітили успіх названої пробаційної програми [185 с. 62].

У 2023 р з 202 судових рішень, що знаходилися на виконанні, лише 5 (2,5%) передбачали реалізацію пробаційної програми «Попередження вживання ПАР» [140, с. 42]. Всього ж ця програма призначена у 546 судових рішеннях, що склало 15% від загальної кількості [140, с. 62]. Ступінь досягнення мети цієї пробаційної програми констатовано на позначці 2 із 100 у 2023 р. [140, с. 43]. У 2024 р. цей показник виражено позначкою 5 [141, с. 45]. Під час обговорення стратегічних пріоритетів реалізації проєкту Ради Європи DECOPRIS із представництвом Міністерства юстиції України особлива увага приділена якісному удосконаленню реабілітаційних програм і заходів з попередження вживання ПАР [152].

Як відмічено вище, оцінка ефективності проходження пробаційних програм переслідує трьохкомпонентну мету: оцінка позитивних змін в особистості і поведінці суб'єкта пробації, підготовка висновку про проходження заходів за пробаційною програмою, оцінка результатів проходження пробаційної програми [165]. Доволі дієвим у роботі кураторів може стати катамнестичний підхід. Цей підхід набув прогресування в медичній галузі. Назва походить від терміну «катамнез – сукупність відомостей про хворобу, отриманих після її закінчення,

разом з даними клінічних і лабораторних досліджень; вивчення і опис випадку захворювання після одужання» [192]. Катамнестичний підхід має міждисциплінарний потенціал контекстно завдань пробаційної програми «Попередження вживання психоактивних речовин» [179]. Катамнестичний підхід у меті цієї пробаційної програми і вивченні її кримінологічного виміру передбачає формування своєрідної карти (алгоритму, організаційного регламенту) катамнестичного спостереження суб'єкта пробації, де за основу змісту організації спостереження слід взяти детермінанти злочинів, які вчинив суб'єкт пробації, фактори ризику потенційно можливих правопорушень з огляду на психологічну характеристику суб'єкта пробації та рівень його залежності від виживання ПАР, аналіз найближчого соціального оточення, рівня освіченості і наявної фахової освіти, інших чинників, що впливають на модель поведінки [46].

Вивчення змісту пробаційної програми «Подолання агресивної поведінки» для повнолітніх суб'єктів пробації, методичного посібника, додатків до неї, ухвал суду [220, інші] засвідчило наступне (таблиця 11).

Таблиця 11

**Характеристика пробаційної програми
«Подолання агресивної поведінки» для повнолітніх
суб'єктів пробації відповідно системного підходу**

Елементи аналізу програми відповідно до системного підходу	Характеристика пробаційної програми
Кримінологічний аспект в елементах змісту програми	<i>Робота з формування особистої відповідальності за свої дії та життя, сприяння формуванню емоційної стійкості.</i>
Кримінологічний аспект в структурі програми	<i>Тренінги розвитку навичок, 12 занять (індивідуально – 60 хв., груповий тренінг – 120 хв). Диспозиційний метод у послідовності і тематиці занять може забезпечити ефективність проходження програми.</i>

Елементи аналізу програми відповідно до системного підходу	Характеристика пробачійної програми
Кримінологічний аспект в цілях і функціональному призначенні програми	В меті акцент на навички «саморегуляції психо-емоційних станів, управління гнівом та агресивною поведінкою,... формування готовності дотримуватися соціально прийнятних норм та ненасильницьких моделей поведінки»
Кримінологічний аспект в ресурсному забезпеченні програми	Когнітивно-поведінкова психологія, вправи з розвитку асертивності, тематичні вправи, вправи з м'язової релаксації, асоціативні вправи, аналіз фільму «Офісний простір». <i>Потребує кореляції із принципом культуро-відповідності соціально-виховних в і корекцій них впливів.</i>
Кримінологічний аспект в способах і видах комунікації	Психологічне самоспостереження за попередньо визначеним алгоритмом, самодіагностика емоцій і почуттів за попередньо визначеними шкалами, ведення щоденника гніву, аналіз життєвих ситуацій.
Можливість інтеграції з іншими заходами	В методичних рекомендаціях для тренера передбачено альтернативи вправ, які передбачають тілесні практики суб'єктів пробачії, елементи приватності.
Системно-історичний аспект	Окремі завдання у змісті містять провокативні елементи. <i>Відсутні історично, ментально обумовлені компоненти змісту, культуровідповідні компоненти.</i>

Ця програма з-поміж інших має виразне психологічне спрямування змісту. Тренінгові заняття виписані доволі детально, передбачають вузькі професійні компетентності психолога, досвід організації

тренінгових занять із особами, які, як зазначено у функціональному призначенні програми, «схильні до спалахів гніву і прояву агресивних дій без належного розуміння можливих негативних наслідків» [170].

Аналізована пробаційна програма станом на січень 2024 р. за кількісними показниками призначення не є популярною, зокрема лише 9% від загальної кількості охоплення суб'єктами пробації [128, с. 62]. Про успішну реалізацію названої пробаційної програми вказали 13,7% кураторів. Серед умов успіху вказано попередній досвід роботи і фахову освіту з психології [171, с. 62].

У 2020 р. пробаційну програму «Попередження агресивної поведінки» відмітили лише 13,7% кураторів успішною [177, с. 62]. 15,5% опитаних вказали найбільші складнощі із цією програмою [177, с. 63]. Констатовано такі зауваження: дихальні вправи суб'єкт пробації рідко сприймає серйозно; є потреба гендерної диференціації групових занять; відсутність мотивації, коли суб'єкт пробації не вважає свою поведінку агресивною [177, с. 64–65]. Вивчення змісту і методичного забезпечення цієї програми засвідчує, радше, профілактичне спрямування цієї програми порівняно із іншими. Також уважаємо актуальною потребу оновлення змісту і методичного інструментарію соціокультурним, історично і ментально обумовленим і відповідним національним особливостям характеру суб'єктів пробації, наповнення ресурсами психологічної і соціальної підтримки, яка за влучним твердженням І. Коросташової, відіграє вузлову роль у запобіганні рецидивної злочинності [115].

Воєнний стан і перманентні загрози життю і безпеці, звісно, накладають відчутний відбиток на формування соціально прийнятної поведінки. Проблема подолання агресивної поведінки повнолітніх суб'єктів пробації не може розглядатися без врахування реального стану соціальної напруги, ризиків маніпулятивних технологій і інформаційному просторі, особливостей розвитку когнітивних здібностей повнолітніх осіб в ситуаціях дистресу, інших деструктивних явищ, що мають місце наразі в усіх сферах суспільно-правових відносин в українському просторі, та й за межами України у спільнотах закордонних українців.

Крім перелічених вище викликів і рішень, можливі й такі пропозиції щодо реалізації кримінологічного виміру пробаційної програми «Подолання агресивної поведінки» для повнолітніх суб'єктів пробації: розширення змісту, оновлення чинної пробаційної програми патернами регіональних варіативних методичних рекомендацій, науково-практичними і навчально-методичними посібниками, у змісті яких передбачено опис заходів і засобів запобігання кримінальним правопорушенням з огляду на специфіку регіону, криміногенну ситуацію в конкретному регіоні. З урахування зазначеного вище, вважаємо доцільним розроблення регламентів щодо оптимізації проходження пробаційної програми суб'єктом пробації в різних безпекових ситуаціях, у зв'язку з ризиками масштабних маніпулятивних технологій у відкритому інформаційному просторі, ризиків, пов'язаних з особистими психологічними, матеріальними, соціальними станами; доповнення чинного переліку заходів і засобів реалізації пробаційної програми кримінологічно значимими заходами, які б розкривали особливості комунікування і взаємодії на рівні усталених стереотипів поведінки і соціальних відносин різних вікових категорій повнолітніх суб'єктів пробації у групі.

Доцільним вбачається розширення методології програми, методичного інструментарію вивчення і діагностики загальних соціальних компетентностей суб'єктів пробації, рівня сформованості навичок неконфліктної взаємодії, методів корекційного психолого-педагогічного впливу з культуровідповідною імплементацією принципів приписів моделі RNR з досвіду Канади. Про цю модель детальніше мова ітиме в наступному підрозділі. Корисні і традиційні заходи, наприклад: душєратівні бесіди, творчо ретроспектовані Блаженнішим Любомиром Гузаром, моделювання правослухняної поведінки шляхом частотої зміни фізичної і розумової праці за К. Ушинським; творення ситуації успіху через діяльне, інтелектуальне дозвілля, опанування доступними, простими, такими, що не потребують матеріальних витрат, техніками декоративно-прикладного мистецтва. Загальновідомим є благодетворний вплив на соціальну поведінку людини з деструктивними проявами в поведінці сумлінної праці рукотворної краси, долучення до музики, хорового співу.

У межах предмета цієї наукової розвідки, на наш погляд, доцільним є приділення уваги наповненню методичних матеріалів для кураторів пробаційних програм компонентами національно спрямованого змісту. Наприклад: корисні практики розвитку критичного мислення з позицій філософії (у релігійних братствах в Україні, філософія серця Г. Сковороди, вчення про ноосферу В. Вернадського, антропософські поради сучасних українських філософів, лідерів громадської думки, відомих українських акторів, митців, меценатів, волонтерів пробації), соціології та теорій особистості (вивчення життєписів відомих українців, формування тематичних фільмотек, творення відео контенту і гайду корисних інформаційних сервісів для повнолітніх суб'єктів пробації), онтології комунікацій (через опанування рідної мови, української мови як державної, техніками крос-культурної комунікації, асертивного спілкування тощо), точних і природничих наук (через формування наукової картини світу, розвиток ідентифікацій суб'єкта пробації на основі ортобіозу І. Мечникова), через діяду «свобода вибору і відповідальність». Цей перелік пропозицій може стати предметом окремої розлогої прикладної розвідки чи соцієнтального проєкту. Адже саме на кордоцентричність наголошено увагу у в інформаційно-дорадчих матеріалах СЕР [284].

Пробаційну програму «Подолання домашнього насильства» для повнолітніх суб'єктів пробації затверджено наказом Міністерства юстиції України № 1534/5 від 23.05.2024 р. [179]. У таблиці 12 стисло надано аналіз змісту і методичного забезпечення цієї пробаційної програми відповідно до системного підходу.

Моніторинг ефективності цієї пробаційної програми ще триває, оскільки лише у 2024 . було здійснено пілотування цієї програми [113, інші]. Звісно, для об'єктивності моніторингу видається доцільним міжвідомча співпраця між центром пробації, поліцією і соціальними службами. Загальнодоступні дані про конкретні особливості проходження цієї програми на момент написання цієї наукової праці не оприлюднені у відкритих джерелах, повідомлення в медіа не можна верифікувати.

**Характеристика пробаційної програми
«Подолання домашнього насильства»
для повнолітніх суб'єктів пробації**

Елементи аналізу програми відповідно до системного підходу	Характеристика пробаційної програми
Кримінологічний аспект в елементах змісту програми	Знання і навички в очікуваних результатах, (формування відповідального ставлення до проявів домашнього насильства). <i>Є кримінологічна спрямованість роботи, формування відповідальності особи за свої дії і поведінку.</i>
Кримінологічний аспект в структурі програми	12 занять-тренінгів з розвитку навичок
Кримінологічний аспект в цілях і функціональному призначенні програми	Спрямованість мети на формування <i>«ненасильницьких поведінкових моделей, подолання дисфункцій-них установок влади, контролю та превалювання над партнером чи іншими членами сім'ї»</i> . Зосередженість на роботі з особами, які <i>«схильні до поведінки домінування, контролю та прояву агресивних дій»</i> .
Кримінологічний аспект в ресурсному забезпеченні програми	Робочий зошит один (для повнолітніх і неповнолітніх). Рекомендована періодичність від одного разу на тиждень.
Кримінологічний аспект в способах і видах комунікації	<i>Когнітивно-поведінкові втручання (мотиваційно-освітні, когнітивні, комунікативні, комбіновані). Прослідковується правопросвітницька інформативна складова. Стратегії асертивної комунікації</i>

Елементи аналізу програми відповідно до системного підходу	Характеристика пробаційної програми
Можливість інтеграції з іншими заходами	Мотиваційна зустріч з діагностувальною фазою, аналіз наслідків участі у програмі, просвітницькі зустрічі, вправи. Оцінка знань і навичок до і після проходження програми; оцінка учасником кожного заняття; досягнень учасника на початку і наприкінці Програми.
Системно-історичний аспект	<i>Відсутні історично, ментально обумовлені компоненти змісту, культуро-відповідні компоненти.</i>

Підсумовуючи, зазначимо, що у звіті ДУ «Центр пробації» за 2024 р. зафіксовано: «Середній показник вчинення нових кримінальних правопорушень по Україні становить 1,2% від кількості засуджених, що пройшли по обліку. 2023 року цей показник склав 1,4%» [141, с. 23]. Серед ймовірних причин «вчинення засудженими особами нових кримінальних правопорушень є нетривалий період перебування останніх на обліку уповноваженого органу з питань пробації, що унеможливило проведення соціально-виховної роботи повним обсягом» [141, с. 24]. Звернемо увагу на те, що серед осіб, які вчинили нові кримінальні правопорушення, «771 осіб (60,4%), раніше притягувалися до кримінальної відповідальності» [141, с. 25]. Таким чином припускається: такі особи, маючи сталі кримінальні мислення, мають значно нижчі перспективи виправлення ресурсами чинних пробаційних програм та інших заходів пробаційного нагляду. Це обумовлює пошук більш дієвих методів, засобів, форм проведення заходів кримінологічного змісту у змісті чинних і нових пробаційних програм.

Інтерактив для наукового дискурсу

Запрошення до роздумів і розроблення авторських соці-ентальних проєктів на основі аналітики матеріалів майстер-класу Д. Ягунова, що відбувся 23 вересня 2025 року в Академії пенітенціарної служби України на тему «Пенітенціарна політика та місія пенітенціарної системи» (лінк на виступ у QR-коді).

Пропозиція для самостійного дослідження: здійснити огляд публікацій у Європейському журналі пробації (<https://journals.sagepub.com/toc/EJP/current>). Аргументувати відповіді на питання: *як в академічних публікаціях висвітлюється питання зворотного зв'язку із пробаціонерами? У чому доктринальна відмінність практики моніторингу ефективності і якості пробації в Україні і країнах Європи?*

2.3. Антикриміногенність – визначальна ознака пробаційних програм у європейських та інших країнах світу

Криміногенність, за визначеннями В. Голіни: «Потенційно суспільно небезпечна властивість об'єкта запобіжного впливу породжувати злочинність або сприяти їй. Ця властивість виявляється через силу впливу об'єкта на злочинні прояви, здатність створювати причинні зв'язки. Саме криміногенність відділяє об'єкт запобіжного впливу від інших негативних явищ» [59, с. 302]. Антикриміногенність у розумінні сукупності заходів і засобів, спрямованих на зниження рівня злочинності і загалом – запобігання злочинності. Так само, на думку В. Голіни, у міркуваннях і висновках Ю. Орлова [144], антикриміногенність визначається змінною величиною, яка має ступінь або міру впливу на злочинність, перелік наявних соціокультурних чинників, характеристики соціального оточення на макро- і мікрорівнях. Інтервал причинних зв'язків визначає алгоритмічність соціально-виховних, економіко-географічних, професійно-освітніх заходів, медичної, правової, психологічної допомоги. Ці причинні зв'язки є основою для створення умов успішної інтеграції суб'єкта пробації. Антикриміногенність також впливає на зміст правоохоронних заходів, у тому числі індивідуально-профілактичну роботу. Таким чином забезпечується невідворотність покарання за скоєний злочин. Для антикриміногенності значення мають заходи з формування поваги до закону, активної життєвої і громадянської позиції суб'єктів пробації. Також у пріоритеті питання удосконалення законодавства, покращення інфраструктури життя на певній території у конкретний момент часу, контроль за обігом зброї, наркотичних засобів. У колі перелічених заходів також має бути систематична робота серед суб'єктів пробації з профілактики різних залежностей. Такий широкий перелік заходів стимулює розвиток інституту пробації, осучаснення процесів ресоціалізації суб'єктів пробації.

Проведений аналіз широкої джерельної бази засвідчив про те, що кримінологічні теорії та їх реалізація в пробаційних програмах країн світу характеризуються антикриміногенною спрямованістю. Головна увага приділяється діагностуванню і розвитку сильних сторін суб'єкта пробації для формування і підтримки соціально прийнятної поведінки і розвитку його світогляду, поведінкових стереотипів. Це – просоціальне моделювання [287]. Просоціальне моделювання значущим є і в роботі з вивчення і подолання криміногенних ризиків з особами з різним ступенем тяжкості симптомів психічного здоров'я, залежностями, що впливають на детермінацію злочинності [8; 9].

Антикриміногенність у кримінологічному вимірі пробаційних програм може передбачати врахування у структурі, змісті і процесах реалізації пробаційних програм моделі RNR. Це просоціальне моделювання яке забезпечує підтримку просоціальної поведінки правопорушника: пунктуальність у режимних моментах, оптимістичне налаштування, позитивне спілкування та емпатія, прийняття відповідальності за правопорушення, активна участь у лікуванні, чітке виконання вказівок і розпоряджень персоналу, активні практики просоціального дозвілля, дистанціювання від прокримінальних спільнот, асоціювання з некримінальними однолітками, розуміння шкоди залежностей чи злочинної поведінки, співчуття жертвам, зосередженість на підходах до вирішення проблем, активність під час працевлаштування чи професійної діяльності [264]. Розглянемо тенденцію антикриміногенності через призму інституту пробації у різних країнах світу.

Модель RNR практикується у Канаді, США, інших країнах. Ця модель може сприяти оновленню змісту чинних в Україні пробаційних програм. У Канаді діє одна з найвідоміших моделей RNR. В її основі – фокусування уваги на схемі «ризик – потреба – реагування». Тобто першочергова увага (і це корелюється із позицією А. Закалюка та інших українських вчених) приділена індивідуальному ризику рецидиву, вивченні потреб учасника пробації та відповідності пробаційної програми цим потребам [81]. Серед систематиків цієї моделі можна назвати таких вчених, як: Д. Ендрюс, Дж. Бонта [254; 259; 260; 270], С. Дж. Ворміт [256], П. Рейнор [288], ін.

Для відповідності такій ознаці пробаційних програм важлива співпраця фахівців-практиків з науковцями, прозора звітність за науково обґрунтованими критеріями. Ціла низка науково-дослідних інституцій спрямовує свою роботу на вирішення проблем конкретних суб'єктів пробації і розширення практик застосування успішних кейсів реалізації пробаційних програм. Вивчення матеріалів про досвід реалізації пробаційних програм у Канаді [260; 263; 261; 276; 289] розкриває сильні сторони моделі RNR. Ця модель спирається на:

- принцип ризику (злочинну поведінку можна передбачити, корекційні заходи і реабілітація мають спрямовуватися на роботу із особами з вищим ризиком повторного вчинення правопорушення),
- принцип потреби (у плануванні і здійсненні пробаційної роботи спиратися на вивчені потреби особи правопорушника, об'єктивно оцінивши криміногенні потреби, спрямувати роботу саме з урахуванням міри можливого вирішення таких потреб);
- принцип чутливості (цей принцип є вирішальним у виборі інструментів, методів і засобів впливу на особу правопорушника, визначення ефективності втручання на основі когнітивно-поведінкової терапії, пристосування втручання до стилю навчання, мотивації, здібностей та інших сильних сторін правопорушника) [256].

Принцип чутливості є визначальним для стратегії когнітивного соціального навчання залежно від типу правопорушника (гендерні ознаки, місце проживання, місце народження, вид вчиненого правопорушення тощо). У пропонованій моделі RNR просоціальне моделювання, використання підкріплення і несхвалення, вирішення реальних проблем передбачають формування конкретних навичок когнітивного соціального навчання. Таке навчання враховує специфічні, тонкі чутливості: стать, раса, індивідуальні характеристики. Аргументи ученого Дж. Бонти доводять, що інструменти, засновані на доказах, мають низку переваг у порівнянні із професійними судженнями [260]. Докази динамічної достовірності, коли зміни в показниках ризику свідчать про зміни ймовірності вчинення нового правопорушення, закладено у пробаційних програмах і змісті роботи персоналу, відповідального за управління ризиком правопорушника [257]. Саме

докази динамічної достовірності разом з оцінкою ризику і потреби визначають способи моніторингу ефективності або неефективності програм і стратегій пробаційного нагляду у Канаді від 2002 р. Згодом, у 2004 р., до доказів динамічної достовірності ризиків і потреб було додано перелік рівня управління справами.

Поступово модель RNR була доповнена оцінкою реабілітації правопорушника на основі ризику, потреб та реагування. Відповідно принцип ризику передбачає зменшення рецидиву правопорушника за рахунок підвищення рівня корекційних заходів пропорційно ризику повторного вчинення правопорушення. У пропонованій моделі RNR чітко сформульовано серед цілей виправлення: зменшення рецидиву серед правопорушників. Тому важливо переконатися у наявності надійного способу диференціації правопорушників з низьким рівнем ризику від правопорушників із підвищеним рівнем ризику. Це забезпечує відповідний рівень впливів [274].

Принцип потреби передбачає опору у корекційних впливах і взаємодії із правопорушниками на їхні криміногенні потреби. На відміну від статичності (підвищення ризику) факторів ризику криміногенні потреби динамічні, можуть з'являтися і зникати, можуть не підлягати корекції чи вирішенню. Крім того, не усі криміногенні потреби пов'язані із злочинною поведінкою. У таблиці 13 наведено огляд основних факторів ризику/потреби та пропозиціями щодо оцінки і лікування, які є ефективними з точки зору Дж. Бонти, Д. Ендрюса [255].

Таблиця 13

**Фактори ризику/потреби, індикатори ефективності
і цілі втручання за пропозиціями Дж. Бонти, Д. Ендрюса, інших
у моделі RNR [255]**

Фактор/ризик	Індикатори	Цілі втручання
Антисоціальна модель особистості	Імпульсивний Шукач пригод, нестримно агресивний, дратівливий	Розвивати навички самоконтролю, навчити керувати гнівом

Фактор/ризик	Індикатори	Цілі втручання
Прокримінальні установки (неусвідомлені думки, емоції на основі попереднього досвіду, які визначають дії особи в різних ситуаціях)	Раціоналізація злочинності, негативне ставлення ставлення до закону	Заміна прокримінальних друзів, компаньонів на просоціальних
Соціальна підтримка злочинності	Кримінальні друзі, ізоляція від просоціального оточення	Заміна прокримінальних друзів і компаньонів на просоціальних
Зловживання психоактивними речовинами	Зловживання алкоголем та/або наркотиками	Зменшити зловживання психоактивними речовинами, розширити альтернативи вживанню психоактивних речовин
Сімейні/подружні відносини	Неналежний батьківський контроль, негативні сімейні відносини, недисциплінованість	Навчання батьківських навичок, збільшення проявів тепла і турботи
Школа/робота	Низька продуктивність, низький рівень задоволеності	Розвиток навчальних і професійних навичок, покращення у цих процесах міжособистісних відносин
Просоціальна рекреаційна діяльність	Відсутність залученості до про соціальних видів відпочинку/дозвілля	Заохочення до участі у просоціальних розважальних заходах, навчання просоціальних захоплень і спорту
Некриміногенні потреби	Індикатори	
Самооцінка	Низьке почуття власної гідності	
Особистий дистрес	Тривога, відчуття посиніння, реакції на травму, горе, втрати.	
Серйозний психічний розлад	Шизофренія, маніакально-депресивний стан.	
Фізичне здоров'я, вкладення	Фізична деформація, дефіцит поживних речовин.	

Привертають увагу виокремлені некриміногенні потреби та індикатори їх прояву. На наш погляд, некриміногенні потреби мають вивчатися кураторами пробаційних програм в Україні, оскільки когнітивно-поведінкова терапія в методичному забезпеченні спирається на самооцінку, стани психічного, духовного, соціального, фізичного здоров'я. І системне вивчення некриміногенних потреб впливає на результативність такої терапії.

Звернімо увагу на те, що виділені фахівцями сім факторів є частиною восьмого статичного фактору ризик – кримінальна історія. В усіх факторах ризику/потреби передбачено зміну ставлень через корекцію прокримінальної поведінки, її зміни на просоціальну. Цим обумовлено звернення до інструментів когнітивного втручання у соціальне навчання як найефективніший спосіб навчити людей нової поведінки, не залежно від попереднього соціального досвіду і стереотипів поведінки.

Стратегії взаємодії персоналу із суб'єктом пробації для моделювання просоціальної поведінки передбачають встановлення шанобливого спільного робочого альянсу із суб'єктом пробації, і структурування впливів, підкріплення, вирішення проблем тощо [89]. Тобто, виправна робота, корекція поведінки може бути більш успішною, якщо персонал ураховує сильні сторони особи, її соціальні та біологічні своєрідності, що впливають на ідентичності, у тому числі – поведінкові.

Отже, така робота сприятиме успішнішому опануванню суб'єктом пробаційної програми. Наприклад, робота з візуалами і аудіалами різниться в прийомах навчання, способах подачі матеріалу. Важлива первинна увага до реальних психологічних станів, наприклад, вихід із стану виснажливої тривоги обумовлює зміни у розкладі занять на першому етапі реалізації програми. Якщо правопорушник має обмежені вербальні навички та конкретний стиль мислення, то програма має містити гарантовано дієві інструменти, шлях осмисленого засвоєння абстрактних понять, наприклад, більше практичних і тренінгових, ніж теоретичних, розмовних занять.

Цікаво, що у моделі RNR багато уваги приділено мотивації та зменшенню перешкод для відвідування заходів, передбачених пробаційною програмою, наприклад: забезпечити догляд за дитиною,

щоб мати – жінка-правопорушниця могла відвідувати за графіком заплановані заходи, для корінних етнічних груп правопорушників – підключити впливових старійшин і використати в якості мотивації духовні церемонії [260]. Також у моделі RNR багато уваги приділено аспектам: якісному плануванню саме тоді, коли взаємодія відбувається в інтернатах чи в'язничних установах; загальне особистісне навчання на основі комплексу вивчення історії порушень правил і негативних, соціально неприйнятних, особистісних характеристик, які можуть виступати як криміногенні потреби (наприклад, імпульсивність), пізнавальний аспект саморегуляції прокримінальних установок, цінностей і переконань які спонукали до злочинної поведінки. Багато уваги приділяється навчання найближчого соціального оточення.

Розробники моделі RNR зазначають про наявні виклики. Серед таких відмітимо ті, що певною мірою дотичні до імплементаційних практик у кримінологічному вимірі пробаційних програм в нашій країні: проблема ефективного планування. Для України у період воєнного часу та у повоєнний період є потреба формування у кураторів і суб'єктів пробації особливих навичок планування і реалізації пробаційної програми, у тому числі – на основі комплементарності, ризик-орієнтованого підходу тощо. Також є суперечність у забезпеченні органів пробації фахівцями, які мають досвід успішного використання складних психометричних методів для забезпечення результатів психодіагностик суб'єктів пробації, актуарних методів розрахунків ризиків і оцінки криміногенних потреб, наприклад, здійснення математичних і статистичних розрахунків ймовірного витрачання резервних внесків у зв'язку з тривалістю життя суб'єктів пробації, оцінки особистого рівня дистресу куратора, суб'єкта пробації для успіху корекційних заходів і впливів. Важлива позитивна налаштованість суспільства, громади, найближчого оточення, участь у формуванні просоціального способу життя у реальному світі, а не лише під час тестування, наукового дослідження чи проектного пілотування.

Також, на наш погляд, доволі цінним для імплементації в національному контексті є досвід диверсифікації пробаційних програм, про що детально можна ознайомитися на офіційних ресурсах ви-

правної служби Канади [261]. Корекційні програми передбачають структуроване втручання, спрямоване на фактори ризику, що безпосередньо пов'язані із злочинною поведінкою з метою зменшення повторних злочинів. Для безпеки громади і суспільства у корекційних програмах, диверсифікованих за ознакою статі, громадянської і національної ідентичності, рівень втручання відповідає рівню ризику, що узгоджується з моделлю RNR. У змісті програм враховуються криміногенні і некриміногенні фактори, а ефективність заходів запобігання злочинності корелюється із вибраним стилем взаємодії і мірою врахування індивідуальних характеристик правопорушника. Рівень втручання повинен відповідати рівню ризику [261]. Усі програми спираються на актуальні кримінологічні дослідження, їх зміст і методичний інструментарій використовується тільки такий, що має доведену ефективність.

Алгоритм побудови змісту корекційних програм такий: 1) модель і структура програми, 2) корекційне кримінологічне дослідження, обґрунтування теорії, 3) процедури оцінки потреб, ризиків, 4) розроблення виправної чи корекційної практики за принципом чутливості реагування, 5) написання звіту, 6) самоврядне керування (огляд системи управління людськими ресурсами, звіти автоматизованих даних у межах реінтеграції, політика виправного аспекту програми, огляд перевірки процесу якості, методика оцінки фахівця – офіцера програми, звітування і відповідності її виконання, пропозиції організації тренінгу і конструктивного зв'язку, етика і доброчесність. Звернімо увагу на те, що етика і доброчесність містить компоненти управління конфліктами і питання безпеки. У стандартах пробаційних програм визначаються обов'язки помічника комісара. Процедури співпраці із зацікавленими особами прослідковуються у перехресних посиланнях і визначеннях усіх, хто реалізує таку програму. Межі максимальної ефективності програм щодо запобігання злочинності також визначено національними стандартами. Диференціація програм здійснюється залежно від міри ризику (високий чи помірний) [261].

Крім корекційних просоціальних програм діють освітні програми Виправної служби Канади. Такі програми передбачають задоволення

освітніх потреб правопорушників, підвищення базової грамотності, соціального навчання, компетентності неконфліктної взаємодії, підготовку до проходження корекційної програми, навички, необхідні для отримання і збереження роботи, законного проживання у громаді після звільнення. Диференціація освітніх програм здійснюється за рівнями освіти (базова освіта дорослих, базова адаптована освіта, мовна освіта, загальний розвиток, комп'ютерне навчання). Напрями, структура, зміст освітніх програм різняться на основі регуляторів: правил сертифікації викладання і стандартів провінційних та територіальних міністерств освіти [261]. Доволі цікава практика визначення кримінальних освітніх профілів. Вона включає обов'язки правопорушника щодо планування і завершення навчання, шкалу оцінки опіки під час навчання, статистичну інформацію про рецидивність, оцінку статичних і динамічних факторів, рівень мотивації за восьмима потребами (освіта, працевлаштування, шлюб/сім'я, товариші, зловживання психоактивними речовинами, функціонування спільноти, особиста/емоційна орієнтація та ставлення за чіткими критеріями), звіт про злочинний профіль, залученість правопорушника у соціально значимій діяльності, інформація про психологічні і психічне здоров'я, інше. Суб'єкта пробації в реалізації освітньої програми супроводжує керівник закладу, супервайзер/менеджер відділу оцінки та втручання, який відповідає за умовно-дострокове звільнення, офіцер пробації [261].

Ще один різновид програм Виправної служби Канади – соціальні. Їх мета: допомогти адаптуватися до умов виконання покарання, опанувати соціально корисні життєві навички взаємодії, спілкування, позитивного і здорового способу життя, просоціального дозвілля [261]. Завдання співробітників соціальних програм передбачає три блоки: сприяння проходженню соціальної програми, проведення соціальних, культурних дозвіллевих заходів та діяльності з розвитку особистості, координація волонтерської діяльності з організації заходів на допомогу в реінтеграції в життя у громаді після завершення відбування покарання [261]. Приклади таких програм: програма реінтеграції громад для осіб чоловічої статі, програма соціальної інтеграції жінок,

соціальна програма підрозділів структурованого втручання (SIU) призначена для правопорушників чоловічої статі, які не можуть безпечно поводитися серед ув'язнених. Соціальні програми диверсифікуються за статтю правопорушника. Наприклад, програма соціальної інтеграції жінок передбачає допомогу у вирішення проблем життя у громаді, що пов'язані із системами підтримки, соціальними мережами, працевлаштуванням, різними ідентифікаціями, реакціями на батьківський стрес, практики здорових відносин, реінтеграції в громаду [261].

У межах розширення можливостей працевлаштування правопорушників у Канаді діє CORCAN – спеціальна оперативна агенція Виправної служби Канади, яка забезпечує навчання правопорушників на робочому місці, систему учнівства на виробництві, можливість отримання професійного сертифіката і вдосконалення наявних професійних компетентностей [261].

У ході цієї наукової розвідки вивчено матеріали, презентовані на ресурсах BC Corrections (Британська Колумбія) [289]. Пробаційні програми для дорослих клієнтів пробації у Британській Колумбії поділяються на поведінкові, освітні і робочі. Цільове призначення пробаційних програм: запобігання рецидивів через створення умов для того, щоб клієнти пробації у місцях позбавлення волі чи в громаді отримали нові навички, покращили своє мислення і навчилися продуктивно взаємодіяти з іншими. Наприклад, програма Essential Skills to Success передбачає: клієнт пробації під наглядом і опікою формує життєві компетентності, необхідні для працевлаштування. Когнітивно-поведінкові програми, спрямовані на подолання залежностей, агресії, насильства і формування просоціального мислення, зазвичай стартують після чи під час лікування клієнтів пробації (зазвичай понад 60% клієнтів пробації цих програм потребують лікування, відновлення психічного здоров'я чи подолання залежностей). Програма Inside-Out Prison Exchange об'єднує осіб, які перебувають під вартою, і студентів університетів. Наприклад, студентам Університету Вікторії (UVIC) та особам, які перебувають під вартою у VIRCC і PGRCC, було запропоновано онлайн-курс «Справедливість і людяність», щоб вчитися на історіях і життєвому досвіді один в одного [289].

Професійні пробаційні програми об'єднані назвою «Забезпечення старту для працевлаштування». Ці програми передбачають наступне: клієнти пробації, виконуючи роботу з технічного обслуговування у виправних центрах, залучаючись до повсякденного обслуговування (приготування їжі, прання), можуть пройти сертифікацію. Це полегшить таким особам подальше працевлаштування в громаді. Доволі відомі професійні пробаційні програми: «Риборозплідник АЛІКО у Регіональному виправному центрі Фрейзер», «Догляд за тваринами (кіньми) для клієнтів виправного центру Оканаган», клієнти виправного центру Ford Mountain займаються реабілітацією собак-рятувальників. Є програми кравця (у тому числі – соціентальні, як наприклад, виготовлення одягу для міжнародних гуманітарних організацій), які реалізуються у Центрі досудових послуг Суррея [274]. Унікальною є програма Guthrie: «терапевтичне співтовариство на 48 ліжок, відокремлене від решти виправного центру Нанаймо, для осіб із залежностями, яке поєднує роботу, лікування, консультування та цілодобове моделювання поведінки на основі резидентської філософії щирості» [289].

Дослідницький відділ Виправної служби Канади має унікальні практики централізації прикладних досліджень у галузі соціальних наук, кримінології, розроблення стратегій виправної політики держави, прийняття управлінських рішень і поширення доказової практики [261]. Вивчення матеріалів «Звіту про результати службового відрядження за кордон делегації Міністерства юстиції України до Канади (навчальна місія з вивчення системи виконання покарань та пробації) у 2017 р. [170] у резолюційній частині містить пропозицію щодо доцільності врахування досвіду Канади «для удосконалення інституту умовно-дострокового (умовного) звільнення, зокрема питання застосування пробаційного нагляду до умовно-достроково звільнених в Україні» [179, «Канада, звіт 05. 09.2017, с. 19].

Разом з тим, у ході дослідження виявлено критику моделі RNR. У відповідь на таку критику було розроблено модель хорошого життя (GLM) [287]. Ця модель спирається на управління ризиками за моделлю RNR, але пропонує корекційні впливи спрямовувати на первинні

блага суб'єкта пробації. Це можуть бути самоусвідомлені цінності, що пов'язані з інтересами, здібностями і прагненнями, які пріоритетні для повнолітньої особи. Первинні блага пропонується угрупувати таким чином: блага для тіла (здоровий спосіб життя, задоволення), «Я» – ідентифікація (ролі професійні, ігрова модель поведінки, свобода волі, творчість, освіченість), соціальна приналежність (спільнота, стосунки, респективність у значенні поваги чужого, іншого). Основою виправлення і успішної реінтеграції в громаді бачиться розуміння цілей клієнта і допомога йому досягти первинних благ просоціальним, законним шляхом, так би мовити – вторинними благами (наприклад, розвиток сильних сторін особистості, нарощування потенціалу самоідентифікації). Алгоритм практичної роботи за цією моделлю (на прикладі корекційних програм для роботи з правопорушниками, які вчинили сексуальне насильство, домашнє насильство, мають залежність від вживання психоактивних речовин, мають психічні розлади, з молодими правопорушниками) складається з послідовних дій:

- 1) визначення вагових коефіцієнтів конкретних первинних благ або людських потреб, після вирішення яких поліпшиться психологічне благополуччя правопорушника;
- 2) постановка відповідних зобов'язань правопорушника у житті і повсякденній діяльності;
- 3) визначення відповідних цілей і основних цінностей, які мають бути очевидними, у діях правопорушника з огляду на вчинене ним правопорушення. Це визначає орієнтири вторинних благ;
- 4) розроблення спільно із правопорушником плану його реабілітації;
- 5) реалізація плану і поточне вирішення криміногенних і некриміногенних потреб соціально прийнятним шляхом.

Усі етапи паралельно супроводжують дії, спрямовані на діагностування і підтримку сильних сторін особи правопорушника, соціальну підтримку, розвиток зовнішніх ресурсів для закріплення досвіду просоціальної законослухняної поведінки [264].

Хоча авторами цієї моделі є Ward, Mann, Gannon, чії дослідження припадають на 2003–2007 рр., зазначимо тут, що у разі виключення

радянського підходу до аналізу теорії виховання почуття захищеності особистості в колективі, об'єктивації оцінки результатів соціально-виховної роботи А. Макаренка, справедливо відмітити, що всесвітньо відомий педагог і письменник ще на початку 1900-років ініціював організацію такого життя в очолюваній ним закладах для неповнолітніх правопорушників, яка спиралася на ідеї козацьких братчиків «не дорікати за колишне», системи змінності ватажків залежно від режиму дня і видів діяльності, організації такого режиму життя, коли стабільно чергуються навчання, праця, відпочинок, а основним засобом перевиховання є виробнича праця, за яку вихованці отримують матеріальну винагороду. Саме матеріальне забезпечення визначало систему перспектив, коли найдовша перспектива полягала у створенні можливостей вихованцеві так заробляти на життя, щоб достаток і добробут давав змогу віддячити і підтримати тих, хто перебуватиме у виправному закладі у майбутньому. Поряд з матеріальним забезпеченням А. Макаренко не меншої цінності надавав естетиці побуту і повсякденного життя вихованців: квіти, святкові форми, порядок і догляд за особистими речами, гра на музичних інструментах і корисні захоплення (інтелектуальні ігри, театр тощо), естетика дозвілля. Для досягнення спільності А. Макаренко оцінив, що усіх його вихованців об'єднує жага пригод, то місія вихователя полягала в організації пригоди у межах соціально прийнятної поведінки і законної, соціально цінної діяльності. Прикро, що напрацювання всесвітньо відомого педагога, заангажовані політичними дискурсами, а вивчення і об'єктивація його доробку втрачена через недоступність артефактів.

Ще одна теорія, яка може бути використана для реалізації кримінологічного виміру пробаційних програм з огляду на антикриміногенність, є теорія природньої відмови. Філософський базис цієї теорії полягає в тому, що кожна людина може «вирости» із злочинності [287]. Цьому сприяють стабільне життя, позитивні стосунки у найближчому оточенні, зміщення акцентів з фінансової наживи на розумне споживання.

У цій теорії якраз найширше використовується інструментарій когнітивно-поведінкової терапії, широко застосованої у чинних про-

баційних програмах в Україні. Когнітивна трансформація, згідно з цією теорією, має змінити нарративні сценарії правопорушників із зовнішнього локусу контролю на внутрішній. Негативні соціальні ідентичності (злодій, злочинець, наркоман, нижчий клас, неповноцінний тощо) мають бути компенсовані через розвиток позитивних Я-ідентичності, національної, громадянської, особистісної, вікової, професійної ідентичностей [287]. Найдієвішим засобом запобігання кримінальним правопорушенням ця теорія пропонує системну зайнятість і так званий неформальний соціальний контроль. Припускається, що правопорушники здебільшого мають низький рівень самоконтролю, що приводить до потреби миттєвого задоволення (азартна гра, залежності, випадкові стосунки тощо). Організація життя і поява чогось чи когось, що хороше і дає задоволення більш інтервальне чи довге, може спонукати до конструктивних когніцій і подальші просоціальні зміни світогляду повнолітньої особи.

Цією теорією передбачено процедури лікування суб'єкта пробації на основі аналізу кримінальної кар'єри правопорушника. Це передбачає реконструкцію попереднього нарративного сценарію для створення ситуації проживання спокути за вчинене правопорушення. Така реконструкція організується психологом-когнітивістом з правопорушником на засадах позитивізму, коди боротьба з проблемою об'єднує членів родини, інших родичів в якості волонтерів пробаційної програми, а правопорушник активно задіяний у соціально цінній роботі в громаді [287].

Моделі RNR і GLM доволі широко використовуються у Нідерландах [292]. Служба пробації у цій країні створює безпечні та інклюзивні простори для запобігання злочинності. У Звіті про результати службового відрядження за кордон представників Центру пробації у складі міжвідомчої делегації від України до Нідерландів у період з 26 по 30 листопада 2018 року, оприлюдненого на офіційному ресурсі ДУ «Центр пробації» [179], та в офіційному аналітичному виданні [272], презентовано структуру і особливості пробації у Нідерландах, де повною мірою реалізовано Європейські

правила пробації, а суспільство відкрито підтримує і долучається до реалізації пробаційних програм для запобігання вчинення злочинів правопорушниками. Відмітимо кілька особливих характеристик, притаманних проходженню і реалізації пробаційних програм дорослими суб'єктами пробації у Нідерландах. Передусім, це високий рівень прозорості і підзвітності усіх трьох структур, що долучаються до реалізації пробаційних програм: Фонду пробації (приватна організація), Служба підтримки наркозалежних (відповідальні за реалізацію супроводу і програми психічного здоров'я), служба догляду за молоддю та пробації Армії порятунку.

Ці структури точково і на системному рівні за підтримки у співпраці із закладами вищої освіти (академічні університети і заклади вищої освіти прикладного спрямування) забезпечують методологію та професіоналізацію дослідження пробації. Ефективність пробації у сфері запобігання злочинності складала на період 2020 р. 47% [272]. Особливо значимих успіхів вдалося досягти пробації Нідерландів щодо правопорушників, які скоїли злочини сексуального і домашнього насильства. Назвемо чинники, які дали змогу досягти успіху:

- політика і стратегії раннього втручання (коли офіцери пробації патрулюють місця із високим ступенем ризику, місця скупчення осіб, які перебувають у категорії вразливих (безхатченки, люди, які уникають догляду, люди з психічними розладами);

- формування партнерства з іншими організаціями, поліцією, муніципалітетами і громадами;

- соціальна спрямованість заходів запобігання злочинності за принципом суспільної залученості (продуктивність багаточисельного волонтерства);

- чіткість у визначенні обмежувальних умов (судом встановлюються умови обмеження свободи – до 28%, наприклад, розпорядження чи заборона розташування, заборона контактів з конкретними особами, обов'язок звітувати, заборона вживати ПАР чи алкоголь – з відповідним технологічним супроводом віддаленого нагляду, умови, що впливають на поведінку – 72%, наприклад, встановлення опіки чи направлення до установи опіки, зобов'язання передати себе на ліку-

вання до експерта чи спеціального закладу, перебування в інтернаті чи тимчасовому житлі, участь у поведінковому втручанні (аналогія пробаційних програм в Україні);

– інструкції офіцера пробації щодо участі у поведінкових тренінгах, проходження програми навчання. Такі програми використовують тільки доказові методики та науково обґрунтовані теорії. Незалежна комісія з акредитації оцінює використані методи та досягнуті результати.

У Нідерландах усвідомленість і готовність, вмотивованість суб'єкта пробації проходити таку програму є визначальною для успіху такої програми. Офіцер пробації по можливості підключається і підтримує таку вмотивованість. Основна робота офіцера пробації полягає у веденні випадку (у розумінні різновиду соціальної роботи, «санкціонованого законом втручання в життя правопорушника, спрямованого на управління процесом його соціалізації шляхом забезпечення умов для створення можливостей і формування у нього навичок задоволення потреб соціально прийнятними способами» [241, с. 14]), вивченні кримінологічного профілю правопорушника, оцінки ризиків і конкретизації окремих аспектів пробації за результатами попередніх видів роботи. Свого часу І. Яковець з іншими фахівцями було підготовлено методичні рекомендації ведення випадку у пробації [241], які досить чітко розкривають загальні алгоритми роботи, подібні до роботи офіцера пробації у Нідерландах (правило 66 Європейських правил пробації).

У Нідерландах багато уваги приділено міждисциплінарним методам взаємодії (правило 77 Європейських правил пробації). Фактично усі типи тренінгів (щодо партнерського насильства, насильства внаслідок дії алкоголю, подолання залежностей, агресії, розвиток когнітивних навичок (для правопорушників з легкими труднощами в інтелектуальному розвитку), формування робочих навичок, мотивація у вигляді інсайту) спираються на наукові теорії і дослідження, проведені на фундаментальному і прикладному рівнях. Ці рівні забезпечують Утрехтський університет прикладних наук, Саксїонський університет, Амстердамський університет. Науковці, які долучаються

до розроблення наукового базису пробації, зазвичай здійснюють інформаційно-просвітницьку роботу пробації через ЗМІ. Органи пробації Нідерландів суворо підзвітні компетентним органам і підлягають регулярній державній інспекції та/або незалежному моніторингу (правило 103 Європейських правил пробації). Наукові розвідки, сформульовані в них теоретичні і прикладні висновки закладаються в основу тренінгів поведінкового втручання. Це є вимогою відповідності міжнародним стандартам [78; 245].

Резюмуючи матеріали аналітичного і методичного характеру [275], можна зазначити, що у Нідерландах багато уваги приділяється моделі GLM та опорі на сильні просоціальні сторони суб'єкта пробації. Апріорного значення набуває і судовий фактор стримування. Правопорушник співвідповідальний з офіцером пробації за отримані результати. Система взаємодії із правопорушником вибудовується на основі безпеки, турботи, автономії. Перспективність майбутнього пробації у Нідерландах – один з ключових напрямів розвитку кримінології. Багато заходів спрямовано на формування можливостей співпраці вчених із офіцерами пробації, обмін думками, досвідом.

У Нідерландах досить широкий спектр технологій, що допомагають вирішувати питання пробації і реалізовувати заходи запобігання злочинності: програма для інформації і управління та підзвітності для різних категорій фахівців пробації, програма повної реєстрації даних про правопорушників, інформаційна система судово-медичної допомоги, програма для оцінки потреб і підбір відповідності та розміщення у судово-медичному закладі, портали для цифрового спілкування, у тому числі із зовнішніми суб'єктами, бази знань, де офіцер пробації може знайти усю необхідну інформацію для реалізації професійних завдань. Суспільна підтримка передбачає відкритість та поінформованість про результати роботи служби пробації. Щорічно оприлюднюється соціальний звіт.

Також широка палітра цифрових програм пробації у Нідерландах, призначених для суб'єктів пробації, диференційованих за природою, видом і мірою скоєного правопорушення (Моє життя, Мої контакти (додаток, який візуалізує, що треба зробити правопорушнику, щоб

більше не потрапити в конфлікт із законом), Крок за кроком (для суб'єктів пробації із залежностями), Мої ризики (цифровий сервіс для того, щоб зробити життєвий план суб'єкта пробації про соціальним на основі систематичного контакту з поліцією та органами правосуддя).

Програми пробації можуть за змістом і методиками диференціюватися на групові, індивідуальні та для людей з ментальними розладами. Цікаво, що перед проходженням програми пробації суб'єкт пробації проходить тестування самооцінки (не рекомендується проходження програми особам із завищеною самооцінкою), рівень IQ (не менше 80). Не ефективні такі програми для осіб, які мають серйозні залежності, розлад особистості, не вміють працювати в групі. Приклади назв програм пробації і цільові орієнтири: CoVa (навички вирішення проблем), CoVa+ (навички самоконтролю) Solo (навички раціонального мислення), Art-Wiltshire (зменшення агресивної поведінки), Стиль життя 24/7 з веб-додатком (здатність протистояти спокусам, залежностям, агресії і алкоголю), Алкоголь і насильство (навички просоціальної поведінки для збереження роботи), Робота над собою (навички здорових відносин) [272].

Дослідження засвідчило, конструктивні результати щодо кримінологічного виміру використання пробаційних програм для запобігання кримінальним правопорушенням містять матеріали про діяльність пробації Каталонії, Іспанія [283; 296]. Серед фундаторів наукового і прикладного супроводу пробації Каталонії називають Ж. Мартін і О. Ларраурі. Питанням пробації і реалізації пробаційних програм у Каталонії відає Секретаріат кримінальних санкцій, реабілітації та підтримки жертв, що підпорядковується Міністерству юстиції Автономної Республіки Каталонія. Пробація не є окремим видом покарання в Іспанії щодо дорослих правопорушників. Пробаційні заходи реалізуються у межах умовного тюремного ув'язнення, заходів безпеки і суспільних робіт «treballs en benefici de la comunitat» [283].

В іспанській мові відсутній термін офіцер чи співробітник пробації, однак саме цим терміном у матеріалах у відкритому доступі називають фахівців, які працюють у системі правосуддя для дорослих, здійснюють відповідальний нагляд за виконанням усіх видів гро-

мадських санкцій і заходів. Співробітник пробації під час виконання професійних завдань зобов'язаний регулярно звітувати перед судом про конкретну ситуацію правопорушника, чи дотримується останній санкцій чи застосованого заходу, які він має потреби та які виявлено можливі ризики. Діяльність пробації для дорослих правопорушників у Каталонії передбачає звіти про оцінку до винесення вироку, виконання громадських санкцій, забезпечення виконання заходів безпеки, здійснення нагляду за умовно-достроково звільненими особами та особами, які перебувають у відкритому режимі.

Пробація у Каталонії усіяко популяризується, заохочуються громадські організації до відповідного аутсорсингу, оскільки у суспільстві продукується думка про те, що реабілітація правопорушників позитивно відображається на стримуванні рецидивної злочинності. Партнерство з волонтерами організується відповідно до Європейської доповіді про пробацію (Rec(2010)1) [179]. Зокрема знання і досвід працівників служб пробації враховуються під час розроблення стратегій зниження рівня злочинності. Таке партнерство практично реалізується шляхом участі служб пробації у заходах співпраці з громадськими організаціями, об'єднаннями волонтерів, участь у розробленні схем профілактики злочинності на рівні громади чи регіону з пристосуванням до місцевих потреб. Для ефективної роботи служби пробації в Каталонії встановлено співвідношення справ на одного офіцера, чітко визначено кількість офіцерів пробації, які перебувають під наглядом конкретного координатора. Також здійснюється нагляд за робочим навантаженням офіцерів пробації залежно від піку випадків у конкретній місцевості. Міністерство юстиції координує за допомогою організаційних та оперативних вказівок роботу команд пробації, у тому числі послуги, які винесені на аутсорсинг (правило 19 і 20) [283].

Цікавий підхід у Каталонії до підтримки на рівні держави, законодавства регіональних організацій, відповідальних за виконання покарань у громаді. Така підтримка спрямована на дії на зниження рівня рецидивної злочинності, підтримку і супровід реабілітації правопорушників. У Міністерстві юстиції Каталонії діє Центр юридичних

досліджень та спеціалізованої підготовки, який забезпечує первинну і неперервну підготовку усіх співробітників, які долучаються до реалізації пробаційних програм. Цей центр організує і керує усіма проектами обміну знань, професійного досвіду, напрацьовує методологію актуальних досліджень, залучає до співпраці зовнішніх експертів. Знаково те, що така робота проводиться системно із Секретаріатом кримінальних санкцій, реабілітації та підтримки потерпілих [283].

На момент підготовки цієї кваліфікаційної роботи у матеріалах про роботу офіцерів пробації Каталонії [296] акцентовано увагу на наданні офіцерам пробації необхідного часу на побудову робочого альянсу правопорушником, проведення якісного моніторингу ефективності обраних програм навчання та лікування для соціальної реабілітації останнього, підтримки вільного контакту з відповідними службами у Міністерстві юстиції та неурядовими організаціями для досягнення визначених в індивідуальному плані пробації бажаних результатів. Робота ведеться соціальними педагогами, психологами, соціальними працівниками, юридичними радниками, адміністративним персоналом. Крім спеціальної освіти важливого значення надається оцінці навичок спілкування, роботи в команді, знання послуг, пов'язаних із громадою, навичок управління стресом [296].

У Каталонії розроблено і введено в дію Етичний кодекс Каталонської пенітенціарної служби та служб пробації, яка в основі містить приписи Кодексу Ради Європи «Етика тюремного персоналу» (Рекомендації 2012(5)) [179]. Для працівників, які реалізують пробаційні програми, на системному рівні організується навчання і дослідження (40 год. на календарний рік). Навчання структуроване таким чином: навчання в кримінально-правовій сфері, заходи з кримінології та правозастосування, загальна та управлінська підготовка для розроблення професійних стратегій, нові навчальні програми, наприклад, «Програма обміну практиками», програми з методології планування і досвіду неформального навчання [284]. Дослідження передбачає заохочення і підтримку на державному рівні зовнішніх наукових розвідок та дослідницьких проектів у сфері кримінального права, відновного правосуддя, підтримки жертв. На основі результатів та-

ких досліджень формується державна політика Міністерства юстиції Каталонії. Крім масштабних досліджень, у Каталонії проводяться дослідницькі сесії. Це – публічні презентації основних результатів проведених досліджень для фахівців у цій сфері, студентів, усіх зацікавлених осіб. Їх можна відвідувати наживо, спостерігати онлайн чи у записі упродовж визначеного часу. Для зручності формується каталог досліджень (тематичний і хронологічний). Доволі широкою є практика оприлюднення звітної документації, публікації у науково-популярних виданнях.

У Каталонії складений за участю офіцера пробації і правопорушника план роботи погоджує суддя. Офіцер пробації здійснює нагляд, координацію, направлення правопорушника на лікування, громадські роботи, навчання. Офіцер пробації звітує перед суддею про ступінь дотримання правопорушником визначених умов. Офіцер пробації так само відповідальний за загальну еволюцію правопорушника, динаміку змін упродовж лікування, якщо таке було визначено. Слід вказати, що пробація в Каталонії зосереджена на факторах ризику та зміцненні захисних факторів конкретного клієнта пробації. Тому усі кримінологічні заходи індивідуалізовані. У цьому особливість виконання цього виду покарання. Заохочення і співпраця з громадою – осердя індивідуального підходу, зміцнення захисних факторів суб'єкта пробації.

За прикладом Каталонії, можна здійснити відповідні оновлення чинних пробаційних програм в Україні, додавши конкретику щодо очікуваних результатів проходження пробаційної програми. Ключова унікальність підходу у пробаційних програмах Каталонії полягає у тому, що офіцер пробації має знайти і реалізувати так роботу, щоб переконати суддю у тому, що вирок суду узгоджено із цілями втручання, такі цілі досягнуті. Безумовно, у такій ситуації важливого значення набуває командна робота. Центр вивчення громадської думки, Служба інспекції Міністерства юстиції проводять регулярні перевірки і моніторинг. Це дало підстави для висновку, наведеного в інтерв'ю Анхель Юсте Кастільєхо виданню JUSTICE TRENDS: «Найактуальніші Європейські правила пробації, пов'язані з правами клієнтів, повністю інтегровані в іспанське кримінальне та пенітен-

ціарне законодавство» [292], а імплементаційні практики виразно демонструють позитивний досвід забезпечення поваги індивідуальних і колективних прав клієнтів [292].

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що порівняно з пробаційними програмами в Україні в інших країнах світу є низка відмінностей щодо кримінологічного виміру таких програм для повнолітніх суб'єктів пробації. Пробаційні програми в Україні розроблялися за міжнародної підтримки і партнерства. В інших країнах – це площина діяльності національних і недержавних інституцій. Тому виразною є максимальна наближеність видів і змісту програм до конкретних проблем запобігання злочинності у певній громаді, регіоні конкретної країни, багато уваги приділено національно і історично обумовленому контенту, формуванню громадянської і соціальних ідентичностей суб'єктів пробації (США, Канада), диференціації за гендерною ознакою (Канада, Нідерланди).

Антикриміногенність – властива ознака пробаційних програм. Вона виражається через принцип чутливості в моделі RNR, коли обґрунтовується не лише потреба втручання на основі вивчення ризику, але й таке втручання має бути пристосованим до стилю навчання, мотивації, сильних сторін правопорушника, врахування некриміногенних потреб в кримінальному профілі правопорушника. Цінним для України визначено приділення уваги у пробаційних програмах країн, досвід пробації яких було досліджено, на формування в суб'єкта пробації реального просоціального досвіду: соціально значимої діяльності, загального і професійного навчання чи діяльності. В Україні змістом пробаційних програм не передбачено такої роботи, у робочих зошитах та іншому методичному забезпеченні про це так само не згадується. Це певним чином формалізує впливи і теоретизує здійснені і зафіксовані саморефлексії.

Яскравим прикладом антикриміногенності, на наш погляд, є модель хорошого життя (GLM), яка поєднується із неформальним соціальним контролем і спрямовує роботу на підвищення здатності суб'єкта пробації до самоконтролю. Спільна робота працівника пробації, правопорушника і найближчого соціального оточення має

спиратися на сильні сторони характеру й особистісні риси правопорушника. Це дає очевидні переваги орієнтування на антикриміногенність. В Україні такий досвід можна імплементувати через сучасне прочитання напрацювань А. Макаренка.

Забезпечення якісного моніторингу ефективності програм пробації у Каталонії, можливості підтримки вільного контакту суб'єкта пробації з відповідними службами, публічні презентації методичних напрацювань офіцерів пробації, створення майданчиків для колегіальної підтримки, відстеження і контроль суддею якісних результатів трансформацій у поведінці і діяльності суб'єкта пробації, широка практика відновного правосуддя, – ці соціентальні елементи доповнюють розуміння антикриміногенності пробаційних програм. Широка популяризація звітів ДУ «Центр пробації», практики поінформованості різними каналами про компаративістські узагальнення теорії і практики пробації, на наш погляд, сприятимуть наповненню антикриміногенними сенсами і пробаційні програми в Україні.

Резюмуючи, слід наголосити, відповідно до системного підходу надано характеристики кримінологічного виміру п'яти пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації. Установлено, що кримінологічний вимір цих програм у їх цілях і завданнях є розпорошеним, не чітким. Вирішенню цієї проблеми є планування заходів запобігання кримінальним правопорушенням. Таке планування має відбуватися через диверсифікацію методичного забезпечення. Альтернативою робочим зошитам мають стати технологічні елементи (хендбуки – короткі покрокові інструкції чи алгоритми дій в різних життєвих ситуаціях, дорожня карта, пам'ятка тощо), практика драми, творчої і фільмотерапії. Також у межах реалізації системного підходу запобігання кримінальним правопорушенням має супроводжуватися систематичним моніторингом якості, результативності соціологічного супроводу працевлаштування і рівня задоволеності суб'єкта пробації своєю професійною діяльністю. Корисним вбачається накопичення патернів регіональних рекомендацій і посібників для вирішення некриміногенних потреб суб'єктів пробації (наприклад, рівні діагнос-

тики і способи стабілізації самооцінки і дистресу, стану здоров'я, здатності проживати травми, горе, втрати).

Антикриміногенність є визначальною ознакою кримінологічного виміру пробаційних програм у різних країнах світу. Культуровідповідність імплементації антикриміногенності у кримінологічному вимірі пробаційних програм означає органічний синтез отриманого, проаналізованого і узагальненого за допомогою порівняльно-правових методів досвіду використання пробаційних програм для запобігання злочинності з надбаннями духовної і матеріальної культурної спадщини, усталених традицій національного соціокультурного простору, чинного національного законодавства, історично, географічно і ментально обумовлені особливості взаємодії і спілкування з пріоритезацією сильних сторін культурної, правової та особистісної ідентифікацій суб'єкта пробації. Зокрема: уведення у зміст пробаційних програм та реалізація принципу чутливості (модель RNR з досвіду США, Канади, інших країн) через органічне поєднання когнітивно-поведінкової терапії і соціального навчання на основі сильних сторін і дослідження ментальності особи правопорушника, врахування некриміногенних потреб і особливостей регіону (географічних, економічних, соціокультурних та інших) у кримінальному профілі правопорушника. Це дозволить на системному рівні формувати реальний просоціальний досвід соціально значимої діяльності, здійснювати цілеспрямовано реінтеграцію через загальне і професійне навчання за прикладом моделі GLM.

Інтерактив для наукового дискурсу

Пропозиції щодо посилення антикриміногенного потенціалу пробаційних програм передбачають імплементацію європейського досвіду через створення умов і можливостей для повнолітнього суб'єкта пробації опанувати способами діяльності і вирішення потреб, які б сприяли збереженню і розвитку його прав і свобод законним шляхом, формуванню успішних соціокультурних ідентифікацій на основі суспільної відповідальності і систематичної роботи, спрямованої на зростання правосвідомості і законослухняності громадян (скріншот 14).

Відкритий моніторинг ефективності програм навчання та соціальної реабілітації правопорушника з використанням кейсів країн, де пробація успішно реалізована, сприятимуть наповненню антикриміногенним змістом та оновлення методичного забезпечення пробаційних програм в Україні.

Запрошення до роздумів

На підставі аналітики матеріалів Building Probation Capacity: What Works? Learning from the European experience of Probation Service Development in the 21st Century (2024) <https://www.probation-institute.org/news/a-critical-review-building-probation-capacity> за лінком у QR-коді дайте відповіді на запитання:

Яка структура запропонованої моделі нарощування потенціалу пробації?

Яким чином у пропозиціях відображено ризик-орієнтований підхід?

Як надані пропозиції можна імплементувати в українській пробації?

НАПРЯМИ РОБОТИ З КУРАТОРАМИ ПРОБАЦІЙНИХ ПРОГРАМ ДЛЯ ПОВНОЛІТНІХ СУБ'ЄКТІВ ПРОБАЦІЇ

3.1. Готовність куратора пробаційної програми до реалізації завдань запобігання кримінальним правопорушенням

На виконання мети і завдань цієї наукової розвідки було проведено емпіричний етап дослідження. Матеріали цього підрозділу висвітлюють результати опитування «Готовність куратора пробаційної програми до реалізації завдань запобігання кримінальним порушенням». Опитування було проведено анонімно у липні – вересні 2024 року із використанням Google Forms. За сприяння та підтримки адміністрації Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України опитуванням було охоплено 1037 респондентів, серед них: працівники ДУ «Центр пробації» та філій уповноважених органів пробації, працівники і здобувачі вищої освіти ПАУ (Пенітенціарна академія України), слухачі Інституту професійного розвитку ПАУ [69].

Метою опитування було передбачено вивчення позиції кураторів пробаційних програм щодо досяжності цілей, узгоджуваності змісту і шляхів використання пробаційних програм для запобігання кримінальним правопорушенням, удосконалення шляхів реалізації чинних пробаційних програм, вивчення стану готовності кураторів пробаційних програм, інших учасників (волонтерів, соціальних працівників, педагогічних працівників, психологів), які залучаються до

реалізації пробаційних програм відповідно до чинного Закону України «Про пробацію» до організації і здійснення пробаційних програм із суб'єктами пробації. Увагу респондентів було сфокусовано на роботі із повнолітніми суб'єктами пробації, актуальних питаннях підготовки і підвищення кваліфікації персоналу і працівників центрів пробації.

Опитування не передбачало збір персональних даних, оцінювання, респонденти мали змогу висловити письмово свою суб'єктивну позицію на відкриті запитання. Результати опитування у вигляді автоматично сформованих за допомогою сервісів Google діаграм та графіків використані у цій науковій роботі для обґрунтування міркувань і висновків у межах предмета цього дослідження (додаток А) [69].

Опитувальник мав назву «Готовність куратора пробаційної програми до реалізації завдань запобігання кримінальним правопорушенням». Його зміст склали розроблені автором групи запитань з пропонуваними варіантами однієї чи кількох відповідей, відкритих і запитань, що передбачали ранжування пропонуваних елементів відповіді, коли респондентові запропоновано розташувати елементи відповіді на питання у порядку надання переваги одному елементові з кількох за одним показником порівняння. Всього респондентам було запропоновано 14 обов'язкових запитань без розподілу за розділами. Один респондент міг один раз відповісти і відправити записані автоматично відповіді на пропонувані запитання опитувальника. Опитування за допомогою Google-форми супроводжувалося також іншими методами збору даних, зокрема: інтерв'ю з використанням елементів опитувальника, фокус-групи з фахівцями відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права, адміністрацією Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені акад. В. В. Сташиса НАПрН України, фахівцями ДУ «Центр пробації», регіональних філій.

Основа для розроблення опитувальника склали міркування і висновки, презентовані у попередніх підрозділах цієї кваліфікаційної роботи. Дороговказом для проведення емпіричного етапу дослідження стали статистичні, аналітичні дані, розміщені на офіційному ресурсі ДУ «Центр пробації» [179], оглядово-звітні матеріали регіональних офісів пробації [136; 137; 138; 139; 140]. Отримані результати опи-

тування опрацьовано з використанням методу порівняльного аналізу з результатами подібних опитувань, ініційованими ДУ «Центр пробації» [179], а також – результатах опитувань, розміщених у відкритому блозі Д. Ягунова [240]. Під час розроблення і проведення цього опитування, обробки отриманих даних ми спиралися на методологічні підходи, визначені вузловими у цій науковій розвідці: комплексний, системний і комплементарний підходи, наявні суперечності і фронтити, що впливають на вивчення феномену запобігання злочинності під час виконання покарань в Україні у період трансформацій усіх сфер життєдіяльності суспільства. Також ми керувалися міждисциплінарним підходом, що виразно прослідковується у роботі ДУ «Центр пробації», перспективним баченням пенітенціарної пробації з опорою на ризик-орієнтований підхід [56; 119; 260] і сформовану в Україні методику оцінки ризиків повторного кримінального правопорушення [146; 165; 188].

Під час розроблення опитувальника ми послуговувалися Рекомендаціями СМ/Рес(2010)1 Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробації [186], рекомендаціями і узагальненнями СЕР [286], Керівними принципами Європейського комітету з проблем злочинності щодо набору, добору, освіти, професійної підготовки та підвищення кваліфікації працівників пенітенціарних установ та пробації [99], приписами нормативно-правових актів у національному законодавстві щодо підготовки фахівців пробації [168; 263].

Зокрема, у Керівних принципах щодо набору, добору, освіти, професійної підготовки та підвищення кваліфікації працівників пенітенціарних установ та пробації [99], які розроблено і прийнято за участю СЕР, наголошено на тому, що пробація «включає комплекс заходів, які охоплюють нагляд, консультування та допомогу, спрямовану на соціальну інтеграцію підозрюваного чи правопорушника, а також забезпечення безпеки в громаді» [99, с. 2]. Цей комплекс спрямовується консультаційну і роботу щодо підтримки правопорушників, надання допомоги під час інтеграції в суспільство, відновне правосуддя і надання допомоги потерпілим [99, с. 2].

Ефективність професійної підготовки і підвищення кваліфікації працівників пробації, як зазначено у названому документі, залежить від відповідності програм навчання конкретним цілям їхньої професійної діяльності, рівня професійного статусу, готовності «сприяти громадській безпеці через безпечну, захищену та гуманну роботу з підозрюваними та правопорушниками та надання можливостей для реабілітації та реінтеграції» [99, с. 2]. Керівними принципами сформовано пропозицію щорічного вивчення навчальних потреб і відповідного оновлення програм фахової підготовки чи підвищення кваліфікації. Виділено вимоги щодо розвитку груп компетентностей працівників органів пробації: міжособистісної комунікації, написання доповідей, публічних виступів, ведення співбесід, реалізації ігрових технологій.

У програмах фахової підготовки пропонується особливу увагу звернути на елементи громадянської освіти, основи соціальної роботи, кримінології, психології, коучингу і соціального і культурного розмаїття. Етичні кодекси є базисом підготовки за принципом «рівний рівному» мають передбачати чіткі критерії оцінки якості виконання професійних завдань, межі компетентності і відповідальності, підзвітності і суміжні з цими процесами питання. Серед форм пропонується ротаційне навчання упродовж календарного року на актуальні, практично зорієнтовані теми. Ротаційна модель, як відомо, передбачає довільний синтез сесій безпосередньої взаємодії між слухачами курсів підвищення кваліфікації, групову проектну роботу за попередньо узгодженою темою чи практичною проблемою, опанування навчального контенту (онлайн-курс). Такий синтез дає змогу оптимально організувати взаємодію і витрати часу на спільну і індивідуальну роботу, узгодити теоретичні, методологічні і прикладні аспекти діяльності куратора пробаційної програми. Крім того, спільна чи групова проектна робота з розроблення кейсів реальної професійної практики може розглядатися як приклад наповнення актуальним методичним забезпеченням методичних хабів, де наставники і куратори-початківці зможуть предметно реалізувати свої запити чи взаємодіяти у відповідь на запити колег.

Керівними принципами вітається міжвідомча і транскордонна співпраця. Указано також про доцільність виділення певних напрямів неперервної підготовки як обов'язкових. Це корелюється із баченням і пропозиціями щодо втілення міжнародних стандартів, запропонованими Радою Європи, Європейським Союзом, Конфедерацією європейської пробації (СЕР), Європейською організацією пенітенціарних та виправних служб (EuroPris) та Європейськими академіями підготовки пенітенціарних установ (ЕРТА) [77; 99, с. 8].

Для забезпечення достатнього рівня достовірності відповідей та об'єктивності результатів опитування, опитувальник було супроводжено зверненням до учасників, зазначено інформацію про місце проведення дослідження, організацію, в якій виконується це дослідження, цілі та роз'яснення де і яким чином будуть використані отримані результати. Крім того, опитування, проведене онлайн, супроводжувалося інтерв'юванням кураторів пробаційних програм, волонтерів пробації з використанням елементів опитувальника.

У додатку В подано програму опитування і відповіді у формі діаграм. З'ясовано (діаграма А.1), що серед кураторів пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації 43,6% опитаних – це особи у віці 36–45 років. Доволі значна кількість опитаних належить до вікової категорії 26–35 років – 29,1%. 16,3% респонденти у віці 46–55 років. Фахівці-початківці (21–25 років) серед респондентів склали 8,9%. Найменша кількість респондентів – представники вікової категорії понад 56 років – 2,1%. Отримані дані корелюються з картоною, яка візуалізується на офіційних ресурсах ДУ «Центр пробації», регіональних філіях. Також подібна інформація підтверджується у щорічних звітах про діяльність ДУ «Центр пробації» [136–140]. Крім того, портрет куратора пробаційних програм можна зіставити на основі візуального контенту у медіа, новинних стрічках на офіційних сторінках центрів пробації у соціальних мережах (офіційна сторінка Фейсбук, канал «Пробація України», «Вимоги до фахового рівня», оприлюднені на офіційному ресурсі ДУ «Центр пробації» [47]. Зasadничі аспекти проблеми готовності кураторів пробаційних програм реалізовувати кримінологічний вимір таких програм визна-

чено з огляду на висновки і міркування учених І. Богатирьова (модель офіцера пробації) [24], І. Яковець, О. Янчука та інших (застосування кейс-менеджменту в пробації) [241], В. Пузирного [183], О. Коваленко (фундаментальність професійної підготовки і підвищення кваліфікації) [107], узагальнення національного досвіду функціонування пробації за десять років [180; 1].

Можна підсумувати результати опрацьованих матеріалів, серед фахівців, які залучені до реалізації пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації, переважають особи, які перебувають у віці активності. Вони мають сформовану систему світоглядних і ціннісних орієнтирів, відкриті для конструктивних новацій і прогресу. Зазвичай вік 36–45 років сприятливий у тому, що людина менше залежна від зовнішніх мотивів і свідомо прагне якісно виконувати суспільно значущі зобов'язання у межах обраної професії. Послугуючись висновками педагогічної психології (Г. Костюк [118], О. Віговська [37]), юридичної психології (В. Коновалова, В. Шепітько [115]), інших, саме цей вік характеризується соціальною зрілістю і здатністю людини успішно поєднувати особистісне і професійне зростання. Це підтверджує і надзвичайна зацікавленість респондентів опитуванням, висловлені зауваження і міркування щодо змісту запитань і варіантів відповідей.

Інтерпретація відповідей, отриманих на запитання «Вкажіть напрям вашої професійної освіти» (діаграма А.2) свідчить про перевалювання фахівців з юридичною освітою (55,6%). 19,9% респондентів мають вищу освіту за спеціальністю у галузі педагогічних наук, 9,5% – у галузі психології, 3,8% – у галузі медицини. 11,1% склали респонденти з вищою освітою в інших галузях знань. Отримані дані засвідчують доцільність розширення спектру освітніх програм і програм підвищення кваліфікації для фахівців пробації за спеціальністю «Право». Адже пробація в Україні є відносно новим явищем і видом покарання, стратегії розроблення пробаційних програм визначаються новелами КК, КПК і КВК України, підтримкою Ради Європи проєкту «На шляху до більш гуманних умов тримання під вартою та скорочення числа повторних правопорушень в Україні» (DECOPRIS) у частині підтримки Міністерства юстиції України, Департаменту з питань виконання кримінальних покарань, Департаменту Ради Європи співро-

бітництва в поліції та з питань позбавлення волі (CPDL), Групи Пом'їду [1]. Зокрема під час зустрічі 27 січня 2025 року наголошувалася увага на підтримці ініціатив «посилення кадрової політики, боротьбу з професійним вигоранням, розширення реабілітаційних програм та перегляд нормативно-правової бази для забезпечення відповідності європейським стандартам» [1]. Зазначимо тут, що в інтерв'ю з нагоди відзнаки 10-ої річниці пробації в Україні О. Янчук наголосив на значущості піднесення професійного статусу працівників пробації, потребу розроблення актуальних механізмів неперервного підвищення їх кваліфікації, у тому числі шляхом розроблення онлайн-курсів [1]. У цьому ключі цінні міркування і висновки В. Кареліна про те, що «...під час подальшого реформування пенітенціарної системи слід перш за все ґрунтуватись на власному досвіді з урахуванням нових вимог сьогодення для нашої держави» [100].

У ході проведеного дослідження розроблено пропозиції оновлення змісту професійної підготовки і курсів підвищення кваліфікації для кураторів пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації, що передбачає опанування кураторами сучасними загальними і професійними компетентностями про особливості навчання, виховання, ресоціалізації повнолітніх суб'єктів пробації з урахуванням їх віку, освітніх, життєвих потреб та реальних можливостей (індивідуальних особливостей, життєвого соціального досвіду, психічних, фізіологічних станів, наявних чи потенційно можливих ідентифікацій). Зміст, форми, методи, прийоми організації взаємодії із повнолітніми суб'єктами пробації структуровано для полегшення процесу проходження ними різних пробаційних програм, реалізації їх потреб (культурних, освітніх, професійних тощо), підвищення рівня загальних компетентностей, необхідних для вирішення життєвих проблем, розроблення і втілення ортобіотичної стратегії досягнення індивідуальних цілей, правослухняної поведінки і соціально прийнятної самореалізації.

У ході опитування встановлено, що стаж роботи респондентів у пробації у відсоткових значеннях розподілено таким чином: до 3 років – 32,1%, до 5 років – 11,7%, понад 5 років – 56,2% (діаграма В.3 у додатку В). Це підтверджують і дані, які оприлюднюються у що-

річних звітах про діяльність ДУ «Центр пробації» [136–140]. Досвідченість кураторів пробаційних програм, звісно, сприяє ефективності реалізації таких програм з повнолітніми суб'єктами пробації. На наш погляд, отримані дані підтверджують перспективність розроблення програм підвищення кваліфікації кураторів пробаційних програм. Такі програми за тематичним спрямуванням і змістом синтезували елементи особистісного зростання, персональні стратегії кар'єрного розвитку і професійну освіту з урахуванням змісту чинних пробаційних програм на засадах людиноцентризму, імплементації конструктивних практик з опорою на національно обумовлені приписи взаємодії в системі «людина – людина». Адже успіх у професії більш притаманний людині, яка живе повноцінними життям, здатна знаходити баланс між професійними завданнями, особистісним зростанням і відпочинком з урахуванням принципу національної спрямованості і культуровідповідності усіх взаємодій.

У межах предмета цієї наукової розвідки доволі актуальними видаються положення і міркування, викладені автором у низці публікацій апробаційного характеру, зокрема: «Методична допомога кураторам пробаційних програм щодо використання технології наративних практик» [48], «Потенціал теорії ортобіозу у контексті змісту пробаційної програми «Зміна прокримінального мислення» для повнолітніх суб'єктів пробації» [49].

Попри те, що серед опитаних більшість вказали про стаж роботи понад 5 років, водночас на питання «Чи маєте досвід завершеної реалізації пробаційної програми із суб'єктами пробації» (діаграма А.4) відповіді у відсоткових значеннях такі: «так» – 40,2% опитаних, «ні» – 49,7%, «у процесі» – 10,1%. Зважаючи на поступове зростання чисельності повнолітніх суб'єктів пробації, розширення спектру можливостей пенітенціарної пробації, вважаємо, що така ситуація підтверджує доцільність систематичної роботи з підготовки кураторів до реалізації пробаційних програм з повнолітніми суб'єктами пробації.

З матеріалів, отриманих в результаті огляду інформації з відкритих джерел, можна зробити висновок про те, що кримінально-виконавча ідея пробаційного нагляду наразі трансформується в супервізію, консультування, наставництво. Це припущення певною мірою під-

тверджують отримані відповіді кураторів пробаційних програм на запитання: «Виберіть одне, на Ваш погляд – головне, трактування ролі пробаційної програми у системі запобігання кримінальним правопорушенням, або вкажіть своє бачення» (діаграма В.5 у додатку В): «Зміна соціальної поведінки суб'єкта пробації, його реінтеграція у різних сферах життєдіяльності» – 79,8%, «Профілактика і запобігання кримінальним правопорушенням» – 13,2%, «Вивчення причин і умов злочинів у конкретний момент дійсності» – 6,7% опитаних. Окремі респонденти зазначили свій варіант відповіді: «спосіб особи зрозуміти, що її поведінка – це не норма (тобто зрозуміти, що в нього дійсно є проблема та її можливо вирішити законним шляхом)», «запобігання вчиненню ним повторних кримінальних правопорушень» [69].

У цьому аспекті варто наголосити на тому, що відповідно до пункту 3 статті 1 Закону України Про пробацію, мета пробації розглядається через три неподільні логічні компоненти, а саме: «1) забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених; 2) запобігання вчиненню ними повторних злочинів; 3) забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених» [173]. У статті 6 Закону України «Про пробацію» одним із завдань пробації визначено: «реалізація пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням; проведення соціально-виховної роботи із засудженими; здійснення заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення; реалізація інших заходів, спрямованих на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних злочинів» [173]. Як можна констатувати з наведеного цитування, проходження пробаційної програми не має за мету безпосереднє запобігання вчиненню засудженими повторних злочинів, а конкретизується у переліку завдань.

Науково-практичний коментар містить наступне роз'яснення, що на пробаційну програму покладається низка завдань, а саме: «корекція соціальної поведінки та формування соціально сприятливих змін особистості. Відповідно до Порядку розроблення та реалізації пробаційних програм, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18.01.2017 р. №24, метою реалізації пробаційних програм є:

1) виправлення суб'єктів пробації, звільнених від відбування покарання з випробуванням, на яких судом покладено обов'язок проходження пробаційних програм;

2) запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень. Отже, на такий інструмент, як пробаційна програма, покладено завдання виправлення винних і превенції вчинення нових злочинів» [130, с. 19].

Таким чином, у розумінні сутності, цілей і змісту пробаційної програми використано концентричний спосіб визначення концепту. Це передбачає, що на кожному наступному кроці можливе розширення спектру завдань, що передбачено реалізацією пробаційної програми, у тому числі – на етапі розроблення плану індивідуальної роботи з суб'єктом пробації. У науковому коментарі акцентовано увагу на тому, що «Інститут пробації посідає чільне місце і в КВК України. Зокрема, пробація належить до основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених (ч. 3 ст. 6)». [130, с. 22]. У науковому коментарі зазначено: «5. Створення умов для запобігання вчиненню нових злочинів самим засудженим відбувається через такий вплив покарання або покладених на засудженого обов'язків, який позбавляє його можливості вчиняти нові злочини. Такий результат, безумовно, може бути досягнутий під час виконання покарання, коли особа поставлена в такі умови, які значною мірою перешкоджають або повністю позбавляють можливості вчинити нове злочинне посягання на права та законні інтереси особи, суспільства та держави. Проте його можна також досягти жорстким і постійним контролем за поведінкою особи, виконанням покладених обов'язків, що має поєднуватися з відповідною соціально-виховною роботою та задоволенням криміногенних потреб законними шляхами.

Під час опитування куратори мали змогу обрати до п'яти варіантів відповідей на запитання, яке розкриває досяжність заявлених завдань пробаційних програм: «Якими уміннями, на Ваш погляд, у першу чергу має володіти куратор пробаційної програми?». Отримані відповіді, на наш погляд, корелюються із визначеною роллю пробаційної програми у системі запобігання кримінальним правопорушенням, ранжування має такий вигляд:

- Мотивувати і спонукати суб'єкта пробації до позитивних змін в соціальній поведінці – 87,4%;
- Уміти добирати зміст і методи соціально-виховного і соціально-психологічного впливу з огляду на індивідуальні характеристики суб'єкта пробації – 63,9%;
- Уміти планувати і виконувати заплановані пробаційною програмою заходи – 56,7%;
- Уміти спілкуватися не конфліктно – 49,2%;
- Уміти не виходити за межі професійної етики у будь-якій ситуації – 47%;
- Уміти консультиувати з різних життєво важливих питань – 42,1%;
- Уміти моделювати соціальні ситуації – 36,5%;
- Здійснювати когнітивно-поведінкову терапію – 32,5%;
- Уміти дистанціюватися від негативного впливу (поведінки) суб'єкта пробації – 29,2%;
- Уміти забезпечувати безпеку і належний порядок у роботі із суб'єктом пробації – 25,7%;

Серед інших варіантів відповідей респонденти також зазначили: «Бути психологом», «Володіти техніками арт-терапії, гештальт терапії, символ-драми (кататимно-імагінативної психотерапії)», «уміти доступно та зрозуміло подавати інформацію, мати навички говоріння», «професійний моніторинг та аналіз поведінки засудженого з створенням інформаційного поля навколо нього для забезпечення покращення поведінки та виправлення особи», «мати належне матеріальне забезпечення для реалізацію пробаційної програми» (діаграма А.6). Як бачимо, більшістю відповідей респондентів підтверджено доцільність глибоких, системних знань і фахової підготовки психологічного спрямування, володіння психологічними техніками у роботі із повнолітніми суб'єктами пробації.

На запитання «Від чого, на Ваш погляд, насамперед залежить успіх реалізації пробаційної програми для запобігання кримінальним правопорушенням?» відповіді отримано такі: «Уміння куратора пробаційної програми працювати в команді і автономно» – 61,5%, «Уміння досягати цілей професійної діяльності» – 51,4%, «Психо-

емоційна стійкість куратора пробаційної програми» – 50,5%, «Знання міжнародних, національних стандартів у сфері основоположних прав людини» – 20,3%. Серед висловлених респондентами своїх варіантів відповідей більшість за своїм змістом передбачають акцентуацію на психологічну освіту куратора пробаційної програми, його вміння мотивувати і організувати суб'єкта пробації до соціально прийнятних змін у поведінці і світогляді, готовність і усвідомлене бажання суб'єкта пробації змінитися на краще. Серед відповідей були сформульовані і такі: «Бажання працювати та приймати участь самого клієнта, його розуміння того, що це необхідно і може позитивно вплинути на зміни в його поведінці, переконаннях та думках», «Від правильної подачі інформації куратором для суб'єкта пробації: доступно та зрозуміло, викликати у суб'єкта пробації бажання до змін тощо», «Дуже важлива (!!!) якість проведення інспектором оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення, щоб куратор правильно визначився з пробаційною програмою», «Можливості реальної допомоги в складних життєвих ситуаціях (житло, ночівля, їжа тощо)», «Належне фінансування діяльності служби пробації. Припинення покладання абсолютно всіх витрат на працівників. Працівник повинен думати про те, як краще провести пробаційну програму, а не про те, де взяти кошти на папір, маркери, кольоровий папір чи ремонт принтера та інше» (діаграма А.7).

Якщо порівняти із вимогами, які висуваються до кандидатів на відкритому ресурсі «Робота/UA», то надані респондентами відповіді корелюються з компетентностями командної роботи, відповідальності і автономії, комп'ютерної і цифрової грамотності, обізнаності із нормативно-правовими актами у сфері виконання покарань і пробації [226]. Крім визначених, також до кандидатів висуваються вимоги володіння компетентностями партнерства і співпраці з державними та неурядовими організаціями і установами, органами місцевого самоврядування [226].

Звертаючи увагу на вузлові аспекти якості в організації підвищення кваліфікації кураторів пробаційних програм (актуальність тематики, відповідність тематики реальним запитам працівників, ефективність розроблення змістового, організаційного і методичного

забезпечення курсу) під час опитування ми прагнули з'ясувати такі запити кураторів пробаційних програм на актуальні теми в роботі із повнолітніми суб'єктами пробації, визначити затребуваність різних форматів проведення курсової підготовки. Наприклад, на питання «Які заходи, на Ваш погляд, допомагають проводити роботу із запобігання кримінальним правопорушенням під час реалізації пробаційних програм?» було отримано відповіді (діаграма А.8):

67,3% – соціально-виховні заходи з формування загальних життєвих компетентностей суб'єкта пробації,

46,1% – тренінги з формування просоціальної поведінки суб'єктів пробації,

43,3% – просвітницькі, культурні заходи для формування у суспільстві ціннісних орієнтацій правослужняної поведінки громадян,

33,2% – інформування суб'єкта пробації про можливості забезпечення належного життєвого рівня і реалізацію соціальних гарантій,

27,8% – консультування суб'єкта пробації про відновлення його фінансової, трудової і господарської діяльності,

27,1% – медичні заходи для запобігання поширенню соціально небезпечних захворювань, лікування психічних захворювань, корегування психічних станів,

25,5% – залучення суб'єкта пробації до участі в наданні соціальної допомоги уразливим верства населення (наприклад, літнім людям, особам з нозологіями, з порушеннями в розвитку, з інвалідністю тощо),

11,3% – інформаційні, пропагандистські заходи з формування в суспільстві навичок безпеки суб'єкта пробації, у тому числі – у мережі Інтернет,

10,2% – технічні застосунки, які ускладнюють можливість вчинення кримінальних правопорушень, дозволяють здійснювати неперервний контроль (камери відеоспостереження, програми контролю за діяльністю в мережі Інтернет, цифрові додатки тощо).

Як бачимо, соціально-виховні заходи визначено основоположними. Така позиція на теперішній час визначена виправданою. Рівень вчинення нових кримінальних правопорушень доволі низький. Відповідно до оприлюдненої аналітичної інформації «середній показник

вчинення нових кримінальних правопорушень по Україні у 2023 р. становить 1,4% (1462 особи) від кількості засуджених, що пройшли по обліку. У 2022 р цей показник становив 1,1% (1122 особи)» [140].

У попередньому розділі вказано, що серед принципів положень, які прямо впливають на реалізацію пробаційної програми, є принцип «диференційованого та індивідуального підходу» (пункт 1 статті 5 Закону України Про пробацію) [173]. У науковому коментарі зазначено про те, що цей принцип є «похідним від принципу кримінального права, як диференціація та індивідуалізація кримінальної відповідальності [120]. Диференційований підхід виявляється в тому, що до різних категорій засуджених залежно від виду покарання, застосовується каральний вплив у різних обсягах. Так само є різними й наслідки невиконання обов'язків чи порушення заборон.

Індивідуалізований же підхід ґрунтується на обліку не групових, а специфічних особливостей конкретної особи засудженого, які враховуються під час складання індивідуальних планів роботи з ними. Так, відповідно до частини 4 статті 7 КВК України, засоби виправлення і ресоціалізації засуджених застосовуються з урахуванням особистості засудженого, характеру і ступеня суспільної небезпеки і мотивів учиненого злочину та поведінки засудженого під час відбування покарання. Саме тому уповноважені органи з питань пробації, попри рівність і неможливість вибіркового підходу щодо суб'єктів пробації, повинні враховувати індивідуальні характеристики, обставини та потреби правопорушників, щоб забезпечити індивідуалізацію виправного впливу залежно від віку, статі, кольору шкіри, психологічних, соціально-демографічних та інших особливостей суб'єктів пробації. Це підтвердило і опитування. Так, зокрема, на запитання «На що Ви насамперед звертаєте увагу в реалізації пробаційної програми для запобігання кримінальним правопорушенням у роботі з повнолітніми суб'єктами пробації?», відповіді ранжовано наступним чином (діаграма А.9): 43,6% – на індивідуальні характеристики суб'єкта пробації, 34,8% – на здатність та готовність суб'єкта пробації до правослухняної поведінки, самовідновлення, 18,3% – на соціальні ролі і соціальні зв'язки суб'єкта пробації та можливість їх використання для позитивної соціалізації останнього, 2,3% – на культурні потреби,

запити, інтереси суб'єкта пробації. Декілька респондентів відмітили значущість характеру довірливих відносин між суб'єктом пробації і куратором.

Методи організації діяльності, спілкування і досвіду поведінки (привчання, вимога, рефлексії, тренування, створення виховних ситуацій, прогнозування, доручення і довіра) визначено 81,8% опитаними більш дієвим порівняно із усталеними методами стимулювання діяльності і поведінки (заохочення і стягнення, засоби режиму, примус, критика, змагання), 18% опитаних віддали перевагу другій групі методів соціально-виховного впливу) (діаграма А.10).

Серед методів формування і корекції свідомості освічення, навіювання, переконання, приклад, методу психолого-педагогічного вибуху віддали перевагу 73,2% опитаних. Регламенти, пам'ятки, застережні і профілактичні заходи і засоби в широкому сенсі, кримінально-правові санкції відзначили лише 26,8% опитаних (діаграма А.11). Такий результат привертає увагу і вимагає пошуку актуальних ресурсів формування і корекції свідомості повнолітніх суб'єктів пробації, оскільки засвідчує той факт, що для повнолітніх суб'єктів пробації поведінкові стереотипи і усталений спосіб життєдіяльності є визначальним порівняно із регламентами і приписами поведінки. Отримані результати, на наш погляд, актуалізують потребу розроблення і реалізацію національно обумовлених векторів роботи із повнолітніми суб'єктами пробації, осмислення і врахування кураторами пробаційних програм ментальних, культурних, історично складених аспектів соціалізації дорослих людей.

Методи індивідуального виховного впливу і моделювання позитивної ідентифікації визначили не результативними 28,6% опитаних. 71,4% опитаних вказали на недовіру до методів самовиховання (діаграма А.12). Такі дані увиразнюють наявну суперечність між позицією кураторів пробаційних програм щодо значущості реалізації індивідуального підходу у гуманізації системи виконання покарань і недовіри до методів самовиховання. Відмітимо тут, що сама особа виступає рівноцінним чинником розвитку особистісних якостей, так само як і організований процес соціально-виховного впливу, середовищний чинник і найближче соціальне оточення. Перспективний

виклик для спільної роботи науковців і фахівців-практиків полягає у конкретизації прийомів, засобів, стимулів для самовиховання суб'єкта пробаційної програми.

Для розроблення пропозицій щодо підвищення кваліфікації кураторів пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації цінні відповіді на запитання: «Які форми підвищення кваліфікації для Вас більш прийнятні?». Було запропоновано обрати до чотирьох варіантів відповідей, або зазначити свої варіанти (діаграма А.13). Відповіді аранжовано таким чином: зустрічі з фахівцями-практиками, науковцями з різних галузей знань – 71,3%, тематичні тренінги – 66,9%, тематичні вебінари – 53%, участь в науково-практичних заходах (конференції, проекти тощо) – 39,4%, самоосвіта за потребою – 34,8%, стажування з відривом від виробництва – 30,3%, участь у діяльності громадської організації, волонтерство, патронат тощо – 22,3%. Післядипломна професійна освіта відмічена лише 11,2% опитаних. Серед варіантів відповідей респондентів привернули увагу такі: «забезпечення безпосередньої взаємодії з іншими колегами наживо для обміну досвідом та системного бачення функціонування структури», «забезпечте працівників технічними засобами, зошитами, регулярне оновлення матеріальної бази», «партнерство із психологами, системний супровід психологом роботи кожного куратора», «підтримка створення і комунікацій у малочисельних професійних спільнотах». Ці відповіді враховано під час розроблення матеріалу для наступного підрозділу.

Крім визначених умов ефективності індивідуалізації заходів запобігання злочинності у процесі виконання покарання – пробаційного нагляду – контекстно викликів воєнного стану і періоду відновлення України відповіді респондентів зосереджено навколо проблем: матеріально-технічне забезпечення – 53,9%, безпека персоналу і суб'єктів пробації – 52,5%, відсутність алгоритмів імплементаційних практик – 33,5%. Такими, що мають менший вплив, бачаться виклики, пов'язані із потребою піднесення професійної репутації кураторів пробаційних програм, недостатня кількість фахівців відповідного профілю, недосконала законодавча база, суперечливий характер окремих новел нормативно-правових актів (діаграма А.14).

Серед відповідей, які сформулювали респонденти, викликами є сам воєнний стан, невідповідність загального інтелектуального рівня суб'єктів пробаційних програм їх фактичному наповненню. Це ускладнює розуміння. Низькі заробітні плати кураторів на тлі перевантаження різними видами професійної діяльності, необхідність систематичної підготовки до занять, – ці міркування ми намагалися врахувати під час виділення обов'язкових напрямів у неперервній професійній освіті, самоосвіті кураторів пробаційних програм: психологічний супровід повнолітнього суб'єкта пробації (підтримка і розвиток психічного, ментального здоров'я, попередження чи подолання залежностей, інтелектуальний і когнітивний розвиток, особливості супроводу суб'єкта пробації за конкретними видами правопорушень, зокрема домашнє насильство, радикалізація, соціально деструктивна поведінка; пробаційна дидактика і культуровідповідна соціально-виховна робота (особлива увага на формування компетентностей реалізації міжнародних стандартів дотримання прав людини, недопущення будь-якої дискримінації, реагування на ризики і потреби (наприклад, RNR, модель GLM тощо), міжкультурної обізнаності та інших компонент, структурованих у матриці освіти та професійної підготовки працівників пробації, запропонованої Європейським комітетом з проблем злочинності; цифрова компетентність, необхідна для доцільного використання цифрових технологій і сервісів із системами штучного інтелекту під час реалізації пробаційних програм з повнолітніми суб'єктами пробації.

Об'єднувальною ідеєю перелічених напрямів, на наш погляд, виступає розроблення і реалізація стратегій ефективності підготовки і підвищення кваліфікації кураторів пробаційних програм з опорою на міжвідомчу і трансгалузеву співпрацю фахівців у сфері кримінології, кримінального права, освітніх, соціальних і поведінкових наук, практично-зорієнтований підхід у виборі форм, методів, засобів і ресурсів навчання і самоосвіти працівників пробації (за прикладом логіки ротаційного навчання).

Результати проведеного опитування засвідчують про стратегічну значущість національно спрямованого методичного контенту та імплі-

лементатії конструктивного світового досвіду у практиці реалізації пробаційних програм [49; 48; 44].

Інтерактив для наукового дискурсу

Проаналізуйте матеріали 30-тої Конференції директорів пенітенціарних та пробаційних служб (CDPPS) Ради Європи відбулася у Кракові (Польща) 24 та 25 вересня 2025 року. (лінк у QR-коді). Дайте відповідь на запитання: «Які стратегії управління кризовими ситуаціями розроблено в ДУ «Центр пробації»? У чому доктринальна культуровідповідна відмінність таких стратегій?»

За результатами ознайомлення з публікаціями автора підготуйте анотацію, резюме, відгук про одну з публікацій з проблематики пробації за 2023–2025 рр. (лінк у QR-коді).

Запропонуйте своє бачення стратегічних напрямів: використання даних та інструментів оцінки криміногенних і некриміногенних ризиків в українському сьогоденні; сприяння позитивному здоров'ю та соціально-психологічний супровід повнолітніх суб'єктів пробації за чинниками вразливості відповідно до п.15 статті 1 Закону України «Про соціальні послуги» (лінк у QR-коді)

3.2. Напрями удосконалення фахової підготовки і програм підвищення кваліфікації кураторів пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації

Як відмічено вище, пробаційні програми покликані забезпечувати безпеку суспільства, громади через системну роботу щодо запобігання кримінальним правопорушенням, сприяння прийняттю у суді справедливого рішення (максимально об'єктивна і точна інформація про обвинувачену особу у змісті досудової доповіді), організувати виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, спрямоване на виправлення і ресоціалізацію такої особи, підтримка таких осіб у їх соціальній адаптації у суспільстві після звільнення з установ виконання покарань. Емпіричний етап дослідження підтвердив доцільність спрямування фахової підготовки і підвищення кваліфікації кураторів пробаційних програм на формування таких загальних і фахових компетентностей, які б давали змогу організовувати взаємодію з повнолітніми суб'єктами пробації для запобігання вчиненню такими особами кримінальних правопорушень.

У попередніх підрозділах наголошено на необхідності враховувати у роботі з повнолітніми суб'єктами пробації вікових та індивідуальних особливостей, створення об'єктивних і дієвих мотивів для формування у таких осіб соціально прийняттого світогляду і поведінки.

В Україні проходження пробаційної програми передбачено у контексті наглядової пробації щодо осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Вивчення матеріалів з теми дослідження підтверджує, що цільові орієнтири чинних пробаційних програм зосереджені саме на наданні допомоги у підтримці людини на шляху до зміни, мотивування суб'єкта пробації до таких змін, сприяння у вирішенні певних проблемних питань, з якими реально стикається суб'єкт пробації, або може зіткнутися у процесі відбування цього виду

покарання. Звісно, проходження пробаційної програми за визначений час є дає можливість відслідкувати динаміку таких змін і особистісних новоутворень у суб'єкта пробації. Тому у цьому підрозділі ми зосередимо увагу на пропозиціях удосконалення фахової підготовки і програм підвищення кваліфікації кураторів пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації.

За даними, наведеними на офіційній мережевій сторінці ДУ «Центр пробації», «...створено проєвропейську систему навчання персоналу пробації – у двох Центрах підвищення кваліфікації (Білоцерківський та Дніпровський) за новими освітніми програмами навчено: в 2017 році – 550 працівників, 2018 році – 918, 2019 році – 599, 2020 році – 43, за 9 місяців 2021 року – 106 працівників новим методикам і інструментам пробації, що застосовуються в Європі і Канаді....У рамках проєкту «Експертна підтримка врядування та економічного розвитку» (EDGE) Державна установа «Центр пробації» у взаємодії з Проектним офісом Міністерства юстиції з питань пробації провели ряд тренінгів та супервізій для персоналу пробації, у яких взято участь майже 200 працівників» [179].

Вивчення методичних матеріалів для персоналу органів пробації і ДКВС України [179], навчального посібника з основ професійної діяльності [145], матеріалів програм фахової підготовки і підвищення кваліфікації Інституту професійного розвитку у структурі Пенітенціарної академії України [93] свідчить про поступову трансформацію змісту професійної освіти і напрямів підвищення кваліфікації. В Інституті професійного розвитку у структурі Пенітенціарної академії України [93] системно презентовано аспект підготовки до тренерської роботи [57], реалізації чинних пробаційних програм, реалізації ризик-орієнтованого, гендерного та інших підходів, розвитку комунікативних і лідерських компетентностей працівників органів пробації. Сформульовані пропозиції і міркування можуть бути використані фахівцями Інституту професійного розвитку у структурі Пенітенціарної академії України у розробленні матеріалів фахової підготовки, курсів підвищення кваліфікації. Також запропоновані матеріали представляють інтерес у контексті особистісного саморозвитку фахівців пенітенціарної системи.

Надані нижче пропозиції сформовано на основі конкретизованого категоріального апарату дослідження, здійсненого аналізу змісту чинних пробаційних програм та досвіду їх реалізації з точки зору їх кримінологічного виміру. У структуруванні пропозицій ми виходили із результатів здійсненого аналізу стану розроблення гуманізації системи виконання покарань; комплексного менеджменту інституту покарання та його відбування; соціокультурного, гуманітарного спрямування соціально-виховної роботи із суб'єктами пробації для забезпечення безпеки суспільства.

Пропоновані технології і методичні матеріали, прийоми і засоби загально-соціального і спеціального запобігання кримінальним правопорушенням доцільні у роботі зі створення мотивуючого середовища для повнолітньої особи – суб'єкта пробації, позитивних соціально прийнятних змін у світогляді і поведінці такої особи. Крім того, наголосимо на цінності пропонованого методичного інструментарію, що корисний для проведення індивідуально-профілактичної роботи у межах реалізації пробаційної програми, оскільки таким чином формується психолого-дидактичний і соціо-культурний комплекс, спрямований на корекцію соціальної поведінки особи, що можна об'єктивно перевірити. Елементи психологічної корекції, соціальної адаптації мають бути спрямовані на усунення негативних факторів, що впливали та можуть впливати надалі на поведінку повнолітнього правопорушника. Основою цих елементів має стати андрагогіка або освіта дорослих. А сформульовані нижче пропозиції можуть скласти зміст освітньої компоненти під назвою «Пробаційна дидактика і ресоціалізуєче виховання».

Розробляючи загально-соціальний аспект використання кримінологічного виміру пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації авторка долучилася до розроблення проєкту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк», пояснювальної записки, порівняльної таблиці до вказаного проєкту Закону, розробники: В. Пивоваров, В. Ворожбіт-Горбатюк, Ю. Кернякевич-Танасійчук, О. Осадько, М. Романов, [76]. Було запропоновано посилити роль органів пробації,

що обумовило новели у статтях 6, 7 Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» щодо соціальної адаптації у тому числі шляхом «надання мережевої, дуальної, педагогічного патронажу, на робочому місці (на виробництві) форм здобуття освіти з метою здобуття громадянами професії відповідно до їх покликань, інтересів, здібностей, а також допрофесійну підготовку, перепідготовку, підвищення їх кваліфікації з метою їх подальшої соціальної адаптації, абілітації осіб з інвалідністю, осіб з обмеженнями повсякденного функціонування» [76]. Пропозиції сформульовано в результаті системного аналізу чинних пробаційних програм і методичного забезпечення до них.

Для того, щоб досягти мети безпеки суспільства і відчутного зниження злочинності та кількості ув'язнених, утілення європейських цінностей і дотримання світових стандартів, на наш погляд, важливо наповнити національно, історично обумовленим контентом програми фахової підготовки і підвищення кваліфікації персоналу пробації. Доцільно об'єднувати зусилля фахівців українських наукових шкіл у галузі кримінального права, соціальної педагогіки, освітніх, педагогічних наук, спеціальної освіти до розроблення чи оновлення змісту пробаційних програм відповідно до сучасних стандартів організації освітньої, соціально-виховної, корекційної роботи, узгодження зі стандартизованими вимогами до фахівців, які можуть залучатися до реалізації пробаційної програми в установленому порядку.

Аналіз змісту чинних пробаційних програм дав змогу конкретизувати проблеми, що можуть бути вирішені:

А) відсутність об'єктивних, прозорих, чітких критеріїв вимірювання якості опанування такої програми у вигляді конкретизованого переліку компетентностей і визначених очікуваних результатів поряд з позитивними оцінками результатів у звітних документах ДУ «Центр пробації»;

Б) переважаність альтернативними видами і формами тренінгової роботи з суб'єктами пробації з одночасною виразною ознакою знанневого підходу у методичному забезпеченні чинних пробаційних програм;

В) втратою уваги розробників до традиційних, апробованих часом форм соціальної, соціально-виховної, право-просвітницької, корекційної роботи з повнолітніми суб'єктами пробації, культуровідповідного змісту занять практично в усіх чинних пробаційних програмах.

У цьому дослідженні і публікаціях автора [44; 47; 49] аргументовано доцільність опори у змістовій частині таких програм на національний психолого-педагогічний контент. Також нами обґрунтована потреба узгодження заходів з реалізації пробаційних програм з чинними нормативними документами щодо формування національної ідентичності суб'єктів пробації – громадян України [50].

Розкриємо ресурсні можливості технологій взаємодій в системі «людина – людина», затребувані часом, містять потенціал можливостей використання інструментів цифрових сервісів, систем штучного інтелекту в спеціально-кримінологічній та індивідуально-профілактичній роботі з повнолітніми суб'єктами пробації. Особливу увагу звернемо на можливості наповнення національно спрямованим контентом щодо гуманізації системи виконання покарань, організаційного менеджменту, гуманітарного і соцієнтального спрямування заходів і засобів запобігання кримінальним правопорушенням повнолітніми суб'єктами пробації у процесі та після відбування цього виду покарання.

Як відомо, забезпечення ефективності індивідуально-профілактичних заходів, у тому числі і під час реалізації пробаційних програм, передбачає відповідну готовність фахівця центру пробації. Така готовність є комплексом особистісних, професійних компетентностей, набутих під час професійної підготовки, у межах програм підвищення кваліфікації, самоосвіти. Варто відмітити той факт, що заведення тренінгових занять на основі когнітивно-поведінкової терапії у зміст чинних пробаційних програм обумовлює необхідність систематичної психолого-педагогічної підготовки, набуття і удосконалення компетентностей організації, моніторингу тренінгових занять, свідоме демонстрування сформованих життєвих навичок, уміння систематизувати свій і чужий професійний досвід, оволодіння мистецтвом переконувати словом тощо). Тому варто фахову підготовку і підвищення кваліфікації, на наш погляд, структурувати за напрямками: коучингові

технології («Сильні питання», «Колесо життєвого балансу», «Корабельна рада», «Бути-робити-мати» та ін., супервізія (модерування, консультування і наставництво), психологічна складова компонента професійної діяльності, комунікація і автономія.

Так само значущим для досягнення ефективності реалізації пробаційних програм має значення доцільне матеріально-технічне і ресурсне оснащення, забезпечення якісним матеріалом клієнта пробації і куратора, у тому числі – ліцензованим захищеним програмним забезпеченням для розширення можливостей використання цифрових сервісів і застосунків із системами штучного інтелекту. На теперішній час до всіх чинних пробаційних програм розроблено методичні посібники і робочі зошити. Водночас, практика реалізації пробаційних програм свідчить про те, що робочий зошит у якості методичного інструмента не завжди конструктивний у роботі саме із повнолітніми суб'єктами пробації. Виготовлення таких зошитів вимагає регулярних витрат бюджетних коштів. Звернімо увагу, куратор працює із дорослими людьми з різним рівнем освіченості, не лише в когнітивно-поведінковій терапії. Стандартизація змісту занять у форматі зошитів на друкованій основі, коли їх зміст сформовано понад 5 років тому, і, звісно, є застарілі матеріали, або такі, що не витримали випробування практикою, навряд чи позитивно впливає на мотиваційне середовище у роботі куратора пробаційної програми. До того ж виконання регулярних домашніх завдань у письмовій формі певною мірою дисонує із напрацюваннями сучасного рівня антропологічних наук. На наш погляд, більш доречними були б короткі покрокові інструкції для тренінгових занять, хендбуки чи карти планування психологічних, соціально-виховних корекційних спостережень і самоспостереження, описи практичних кейсів, фільмотеки, гайди систем штучного інтелекту і цифрових сервісів, методичні теки за темами для організаційно-дорадчого орієнтиру кураторів, інформаційно-дорадчого супроводу суб'єктів пробації. Таким чином більш культуровідповідно, особистісно-орієнтовано реалізуватимуться пробаційні програми, доцільно витрачатимуться кошти бюджетного фінансування.

Наступним важливим компонентом ефективності кримінологічного виміру пробаційних програм, на наш погляд, є завчасно чітко

визначені, короткі, однозначно зрозумілі правила неконфліктної взаємодії, зонування і завчасно прописані способи забезпечення відповідальності, алгоритми досягнення цілей запобігання кримінальним правопорушенням у змісті кожної пробаційної програми. На теперішній час такі цілі розмиті у загальних орієнтирах, більш виражено сформовані у завданнях.

Оскільки проходження пробаційної програми є обов'язковим для суб'єкта пробації, варто, на наш погляд, більш конкретно виписати у методичних матеріалах засоби забезпечення дисциплінованості, яка розуміється дещо ширше, ніж просто дотримання режиму зустрічей з куратором пробаційної програми. Дисциплінованість розуміється як сумління суб'єкта під час виконання доручень, навчально-пізнавальних, соціально-виховних, тренінгових завдань, передбачених конкретною програмою. У цьому аспекті, на наш погляд, корисно дотримуватися прикладів та імплементувати досвід створення і дотримання резидентської філософії щирості і добропорядної поведінки.

За участю досвідчених кураторів пробаційних програм і колишніх, успішно соціалізованих, суб'єктів пробації можна розробляти своєрідні кодекси поведінки, організаційні регламенти, де чітко визначити неприпустимість ризику невиконання вказівок куратора чи відповідальної особи, формулювати правила спільноти. А сформульована альтернатива робочих зошитів у методичному супроводі логічно доповнена пропозицією попередніх скринінгів і подальшого планування на їх основі вузько-тематичних практикумів, вебінарів, майстер-класів за запитом із залученням волонтерів, менторів, тренерів психологічних технологій з доведеною ефективністю, взаємодії за принципом «рівний рівному».

Як обґрунтовано у теоретичній частині монографії, ключовими ознаками кримінологічного виміру пробаційних програм є комплексність структури, змісту, методичного забезпечення заходів і засобів кримінологічного спрямування. Пробаційні програми забезпечують комплекс заходів соціально-виховної роботи щодо запобігання злочинності, через індивідуальне запобігання кримінальним правопорушенням. Це передбачає чітку, прозору відповідність поставленій меті запобігання кримінальним правопорушенням у роботі із конкретним

суб'єктом пробації. Куратор пробаційної програми, працівники соціально-психологічних служб, мають здійснювати індивідуальні соціально-виховні впливи з огляду на реальний стан фізичного, психічного, духовного і соціального здоров'я суб'єкта пробації. Індивідуальне запобігання має відбуватися в органічній єдності доцільного використання спеціально-кримінологічних заходів і засобів для усунення чи мінімізації криміногенних факторів. Ключове значення в забезпеченні комплексності соціально-виховної роботи щодо запобігання злочинності відіграє загальносоціальне запобігання, коли цілеспрямовано і в усіх можливих осередках перебування суб'єкта пробації транслуються моральні цінності, правосвідома поведінка і правова культура.

Безсумнівно, що така складна робота потребує від куратора пробаційної програми сформованої на високому рівні здатності до партнерства з фахівцями – працівниками соціальної сфери, психологами, медиками, духівниками, іншими фахівцями у галузі соціальних, поведінкових наук. Вивчення і встановлення конкретних для суб'єкта пробації криміногенних факторів у контексті індивідуального запобіжного впливу часто межує з приватністю, вимагає високої моральності й усвідомленої відповідальності фахівців, які долучаються до реалізації пробаційної програми. Результати вивчення криміногенних факторів, за справедливим висновком В. Голіни, впливають на вибір методів ефективного запобіжного впливу [62, с. 120]. В. Голіна акцентує увагу на тому, що принцип комплексності поєднується із диференціацією, коли об'єднуються зусилля організаторів і кураторів у реалізації пробаційної програми з метою найбільш точного диференційованого впливу на конкретного суб'єкта пробації, розвитку особи у реальній дійсності. Зважаючи на аспекти запобігання фронтірній злочинності, про що зазначено у теоретичній частині монографії, особливої уваги потребують питання вивчення конфліктогенів (сукупність напруженостей, загрозливих невдоволеностей, різкого протиборства під час вирішення суперечливих потреб, інтересів, прагнень різних людей), що впливають на криміногенні фактори, а, отже, впливають і на методи запобіжного впливу на суб'єкта пробації [43].

Резюмуючи, зазначимо, для якісної роботи у цьому напрямі важливо надати кураторові достатнього часу для соціально-психологічного діагностування та сформувати канали взаємодії з іншими інституціями, які дотичні до реалізації пробаційних програм. Значно полегшити роботу кураторам можна через створення і регулярне оновлення актуальних контактів фахівців з числа психологів, освітян, правознавців, соціологів, які готові і можуть долучитися до спільної роботи на рівні угод про співпрацю чи інших форм аутсорсингу.

Вивчення матеріалів змісту і методичного забезпечення чинних пробаційних програм засвідчило про те, що їх зміст спирається на такі гуманістичні концепти, як:

- визнання самоцінності людини, її основоположних прав і свобод;
- апріорність захисту людської гідності і громадської моралі, діяльна людяність у поведінці і діях;
- контроль і обмеження проявів асоціальної деструктивної поведінки суб'єкта пробації;
- забезпечення кращого життя через розвиток самої людини – суб'єкта пробації, підтримка чеснот (розумної творчості, самостійності мислення, розвитку і реалізації здібностей, неперервної самоосвіти);
- справедливість і свобода суб'єкта пробації у межах, визначених Законом, усвідомлена відповідальність за здійснений вибір, дотримання моральних стандартів;
- гармонізація норм етики і нових досягнень наук і технологій;
- об'єктивізація потреби в систематичній рефлексії і розумному діалозі [43].

Як бачимо, це достатньо розлогий перелік, в якому багато уваги приділено самоідентичності суб'єкта пробації. Водночас, такі амбітні цілі і широкі переліки гуманістичних концептів потребують часу і систематичних корпоративних зусиль в реалізації пробаційних програм. У той самий час обсяги програм передбачають 10–13 год. індивідуальної роботи, 20–26 годин групової роботи із повнолітніми суб'єктами пробації. Навіть якщо суб'єкт пробації може бути

зобов'язаний пройти кілька пробаційних програм, виникає сумнів, чи вдасться, наприклад, з-поміж широких завдань пробаційних програм за таку кількість годин змінити світоглядні орієнтири, вмотивувати, навчити і перевірити рівень самоідентифікації, соціальної і психофізіологічної ідентифікації повнолітнього суб'єкта пробації у межах конкретної пробаційної програми? Пробаційними програмами передбачено групову роботу із граничним наповненням груп до 12 осіб. Чи можна змінити поведінку, світогляд, сформувані свідомість повнолітніх суб'єктів пробації за цей визначений час, не керуючись аксіоматичним твердженням гуманістично спрямованої педагогіки, яка визначає чотири рівнозначні, але не рівноцінні чинники впливу на розвиток людини: спадковість; сама людина; організований процес педагогічного, соціального, психологічного впливу; найближче оточення людини (мікро- і макро-колективи, в яких людина перебуває). Зміст жодної чинної пробаційної програми, звісно, не може охопити усі чинники розвитку людини. Тому під час розробки і реалізації пробаційних програм більше уваги доцільно приділяти виявленню, вивченню, аналізу причинно-наслідкових зв'язків, що зумовлюють безпосередні фактичні причини, умови, інші аспекти зовнішнього середовища, які прямо впливають на поведінку особи – суб'єкта пробації, але не вичерпують криміногенні фактори/чинники [43].

Зазначимо тут, що відповідно до чинного Порядку розроблення та реалізації пробаційних програм завданням реалізації таких програм є «застосування комплексу заходів, необхідних для корекції соціальної поведінки суб'єктів пробації або окремих проявів позитивних змін такої поведінки, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити» [171]. Як бачимо, результативність пробаційних програм об'єктивована вимірюваними показниками конструктивних змін. Власне самі заходи з реалізації пробаційних програм попередньо затверджуються Міністерством юстиції України [171]. До реалізації пробаційних програм можуть, у відповідності до чинного законодавства [160], долучатися волонтери, об'єднання громадян, установи і організації, окремі громадяни – для надання необхідних послуг, передбачених процедурними моментами реалізації певної пробаційної програми [46]. Спільна проєктна робота

і спільний дослідницький простір для формування життєвих навичок, тренінги з доведеною ефективністю – це не вичерпний перелік пропозицій щодо наукового супроводу діяльності куратора пробаційної програми, відповідної фахової підготовки і неперервного підвищення кваліфікації.

Також вбачається цінним відображення у плані індивідуальної роботи заходів запобігання кримінальним правопорушенням, регулярні практики емоційної рефлексії. Неабияке конструктивне значення для успіху пробаційної програми мають сформовані чи набуті здатності куратором здійснювати заземлення психо-емоційних станів суб'єкта пробації через: регулярність і ритм життя через режим, повторювані дії, спрямовані на досягнення цілей запобігання злочинності; прояви стриманого оптимізму (не перетворювати події з проходження пробаційної програми у шоу, звіт про успіх чергового проєкту, короткі дописи, відео чи фото для звітування у соціальній мережі).

Піклування по відношенню до повнолітнього клієнта пробації має відбуватися на запит і інтуїтивно обережно, попереджуючи прояви егоїзму, маніпулювання почуттями, прояви розв'язності чи панібратства.

Виразний соціально-виховний аспект пробаційного нагляду як виду покарання, у межах якого суб'єкт пробації проходить програму, передбачає збереження права засудженої особи зберегти соціальні зв'язки, коли така особа перебуває не у місці позбавлення волі, а у виправному центрі. Такий вид покарання реалізує принципи гуманності, актуалізує розвиток суспільних відносин через залученість засуджених осіб до процесів соціально-виховної роботи, правового просвітництва відповідно до «Кіотської декларації щодо розширення можливостей попередження злочинів, кримінального правосуддя та верховенства права: на шляху до виконання Програми сталого розвитку до 2030 року», врахування Мінімальних стандартних правил ООН щодо заходів, не пов'язаних із позбавленням волі (Токійські правила)» [129].

Під час апробації матеріалів цього дослідження на науково-практичних конференціях акцентовано увагу на тому, що пробаційний нагляд має задовольнити право людини на соціальну реінтеграцію.

Соціальний фактор (середовище, організований процес виховання, найближче соціальне оточення) має вирішальне значення у формуванні і розвитку повнолітнього суб'єкта пробації. З іншого боку, пробаційний нагляд є значущим кроком у створенні умов для формування сприятливого реабілітуючого середовища в конкретній громаді [102]. Це відіграє роль у творенні безпечного середовища, задоволенні прав потерпілих і правопорушників [102]. Варто акцентувати, що засуджений, якому за вироком суду призначено пробаційний нагляд, перебуваючи у виправному центрі, може працювати на виробництві. Це благотворно впливає на створенні системи стимулів соціо-культурної адаптації і формування правосвідомості. Із таким засудженням системно проводиться виховна робота і здійснюється постійний контроль (інколи – із використанням електронного браслета для моніторингу пересування). Такий засуджений має змогу розвивати навички здорового способу життя, набувати досвіду позитивної рефлексії, емпатії, що сприятиме подальшій соціальній інтеграції в громаді. Такий підхід – ознака поступального руху і утвердження цінностей культури демократії у суспільстві в цілому [52; 20; 29].

Пробаційний нагляд дає змогу засудженій особі не лише зберегти соціальні зв'язки і водночас понести повною мірою покарання, але й мати шанс розвивати соціальні навички і психологічні здатності, які надалі допоможуть стабілізувати законслухняну поведінку. Пробаційний нагляд розкриває додаткові перспективи в реалізації засудженою особою права на освіту і особистісний розвиток [52]. Для розвитку громади, суспільстві у цьому напрямі важливим є розвиток відповідної правової культури і правосвідомості, що передбачає підвищення рівня обізнаності про значущість сприйняття правопорушників як членів громади. Важливим є залучення громади до розроблення і втілення в практику довгострокових ініціатив соціальної інтеграції таких осіб. Пробаційний нагляд розкриває очевидні перспективи відновного правосуддя. Особливі гуманістичні перспективи пробаційного нагляду закладені у напрямі запобігання рецидивної злочинності серед молоді, у якої був конфлікт із законом [227]. Окремий напрям, який потребує системного узагальнення емпіричних даних, це – ре-

алізація принципу інклюзивності під час пробаційного нагляду [52], ризик-орієнтованого підходу у роботі підсистем Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту: «Щоденник», «КАСАНДРА» та «Досудова доповідь» [51].

Для втілення в практику перспективних напрямів пробаційного нагляду доречно використовувати технологію NPC (non-playable character, що у перекладі з англійської означає персонаж, яким не можна грати, не керований гравцем персонаж), технологію наративів, потенціал кризи невідповідності бажаного і реального; життєпрактики за принципом корисності, систему перспектив за А. Макаренком [43]. Наприклад, А. Макаренко організував унікально успішно соціально-виховну роботу із старшими підлітками, які мали конфлікт із законом, попри надскладні соціокультурні, політичні, економічні умови на початку ХХ століття. Він же сформував такі об'єктивовані мотиви законослухняної поведінки своїх вихованців, які засвідчили цінність педагогічного підходу педагога і в наш час. Ретельне вивчення досвіду соціально-виховної роботи у комуні і колонії, очолюваних А. Макаренком, можемо провести певні організаційні і методичні аналогії із актуальною в наш час технологією NPC [35]. Вивчення звітних матеріалів ДУ «Центр пробації» [177; 179; 184], інших документів, на основі яких можна сформувати уявлення про образ повнолітнього суб'єкта пробації, відмітимо, що названа технологія може сприяти досягненню кримінологічного виміру пробаційних програм. Опишемо стисло методичні особливості цієї технології, які можуть стати в нагоді куратору пробаційної програми у роботі із повнолітнім суб'єктом пробації.

Як зазначено вище, кожна із затверджених пробаційних програм містить досить амбітну і розлогу мету. Наприклад, пробаційна програма «Зміна прокримінального мислення» передбачає: «досягнення позитивних змін у поведінці суб'єкта пробації шляхом розвитку та підтримки навичок конструктивного та критичного мислення, планування та постановки цілей, а також сприяння розвитку соціально прийнятних норм поведінки та навичок співпраці у взаєминах з оточуючими. Програма спрямована на позитивну зміну поведінки

особистості через усвідомлення нею проблеми, збільшення її вмотивованості до змін, розвиток обізнаності та відповідних навичок» [179].

Поширення гейміфікованого і мобільного форматів комунікацій в усіх сферах суспільно-правових відносин передбачає розвиток критичного мислення. На прикладі пробаційної програми «Зміна прокримінального мислення» в науковій статті авторки [42] запропоновано перелік сервісів і застосунків для ефективного цілеспрямованого спілкування, організації самостійної навчально-пізнавальної, дозвіллевої діяльності, неформальної освіти, системної профорієнтації суб'єктів пробації. Серед переваг використання цифрових технологій в роботі з суб'єктами пробації, наприклад, під час формування критичного мислення, використання відкритих безкоштовних інформаційних хабів і репозитаріїв дасть змогу якнайповніше розкрити суб'єкту пробації сутнісні характеристики критичного мислення і його проявів під час спілкування, оброблення інформації з різних джерел, здійснити цілеспрямовано діагностувальні етапи, змоделювати експрес-вправління з моделювання ситуацій розвитку навичок критичного мислення. Безсумнівною перевагою широкого використання цифрових технологій в роботі із суб'єктами пробації вбачається їх потенціал для соціальної адаптації і актуальної подальшої інтеграції в життя громади [42].

У змісті і методичному забезпеченні названої пробаційної програми не виписано специфіку соціально-виховної роботи з повнолітніми суб'єктами пробації, а саме: наявні криміногенні потреби та актуальні способи їх вирішення [165]. Є потреба в конкретизації більш чітко інформаційно-дорадчого, комунікаційного, технологічного забезпечення соціально-виховної роботи кримінологічного змісту. Відсутні приклади використання інформаційно-комунікаційних технологій. Не розкрито можливості опори на традиції і попередній досвід законослухняної поведінки особи правопорушника. Доречним би було розробити алгоритми долучення до реалізації пробаційної програми представників громади, освітян, працівників соціальних служб, інших. Слід звернути увагу на те, що поширення технологій і використання

технік в роботі із суб'єктом пробації, наприклад, опанування цифровим застосунком, може посилити детермінанти злочинності [43].

Для досягнення кримінологічного виміру названої пробаційної програми куратор може використати організаційні і методичні аспекти технології «некерованого гравцем персонажу». Зазначимо, що елементи ігрового сюжету загалом завжди позитивно впливають на усі цільові компоненти взаємодії з виховною чи корекційно-педагогічною метою. На відміну від тренінгових занять, які визначено чинними пробаційними програмами основною формою проведення занять, саме ігри (соціально-виховні, ігри-моделювання життєвих ситуацій, рольові та імітаційні ігри) просто, наочно і доступно демонструють причинно-наслідкові зв'язки. А це сприяє формуванню у повнолітніх суб'єктів пробації загальних компетентностей і виробленню соціально прийнятної моделі поведінки у конкретний момент дійсності, а не у проекції майбутнього. Таке формування відбувається природньо, еволюційно, без руйнації поведінкових стереотипів. Про це у свій час наголошував А. Макаренко. Організатор соціально-виховної роботи має не ламати людину, а вибудовувати нові цінності-сенси, алгоритми прийнятної поведінки на основі жаги до ризику, випробувань, гри.

Технологія NPC містить значний гуманістичний потенціал. Куратор, як і неігровий персонаж, спілкується з суб'єктом пробації незалежно від ставлення останнього до себе. Ця технологія пропонує вибудовувати конструктивну атмосферу взаємодії не на основі персональних уподобань, емоційних реакцій по відношенню до конкретної людини, а виключно ресурсом культури і освіченості. Куратор мотивує повнолітнього суб'єкта пробації до конструктивних змін і перегляду своєї поведінки інформацією, яка на початковій стадії проста, але ускладнюється поступово, концентрично.

Пропонована технологія NPC не вимагає наявності дружніх чи довірливих відносин між куратором і суб'єктом пробаційної програми. Навряд чи такі відносини можуть мати місце на початку реалізації пробаційної програми, не факт, що будуть сформовані упродовж 10–12 годин безпосереднього спілкування, оскільки дорослі люди, навіть соціально занедбані, своєрідно створюють соціальні контакти.

Кураторові достатньо бути зрозумілим. Для реалізації запропонованої технології першим емоційним важелем є зовнішній вигляд, уміння привернути до себе доцільну увагу. Мова іде не лише про одяг, зачіску, але й прикраси, стиль мовлення, немовні комунікативні засоби (інтонування голосу, міміка, жести, логічні наголоси під час мовлення, словниковий запас) Спілкування куратора і суб'єкта пробаційної програми має бути максимально простим, куратор демонструє емоційне тло у стилі приязних знайомих, але без панібратства чи зверхності.

На відміну від ролі тренера у тренінговому занятті, який повною мірою керує процесом, у технології NPC куратор демонструє позицію не головного гравця, а такого, який дає можливість суб'єкту пробаційної програми стати ключовим. У цьому значна перевага технології NPC для виправлення і ресоціалізації осіб – суб'єктів пробації, які уважають себе ватажками, організаторами, автономами, такими, хто не хоче, щоб ним хтось керував чи вимагав виконувати накази.

Основне організаційне призначення технології NPC полягає у наданні об'єктивно корисної інформації відповідно тем чи модулів змісту пробаційної програми, алгоритм соціально прийнятної поведінки, які є основою індивідуальних засобів запобігання вчиненню особою кримінальних правопорушень. Ця технологія пропонує кураторові звернути увагу на простоту свого мовлення в роботі з повнолітнім суб'єктом пробації. Така позиція гарантує зрозумілість і однозначність бачення основних засобів запобігання кримінальним правопорушенням у роботі із повнолітніми суб'єктами пробації, які різняться індивідуальними характеристиками, рівнем соціалізації, освіченості та фактичними ідентифікаціями.

Наступна важлива місія-мета технології NPC передбачає мотивацію повнолітнього суб'єкта пробації до певних дій, що корелюються із завданнями і очікуваними результатами пробаційної програми. Давши у простій доступній формі інформацію, куратор пробаційної програми свою взаємодію із суб'єктом пробації спрямовує на поведінку, якої очікують, яка прийнятна в суспільному значенні. Формулюючи завдання для суб'єкта пробації куратор відповідно до запропонованої технології імітує аспект життя, як розробник комп'ютерної чи рольової гри на

ігровій карті. Куратор може розширити межі стереотипного світогляду суб'єкта пробації, надаючи додаткові можливості, як у комп'ютерній грі. Така робота дає можливість куратору системно вивчати суб'єкта пробації у процесі проходження останнім пробаційної програми. Таке реальне вивчення дає змогу не покладатися на карту самооцінки, а через спостереження в діяльності, здійснювати соціально-виховний вплив. Звісно, мова у цьому випадку іде про повнолітніх суб'єктів пробації, які не потребують спеціального організованого психіатричного супроводу чи лікування залежностей.

На початку використання технології NPC куратор оцінює стан аудиторії, якщо заняття групове, або – стан особи, якщо заняття індивідуальне. У цій оцінці найцінніше – визначити відразу ймовірну невдачу, провал. Відповідно оперативно продумати, що саме може допомогти уникнути цієї ситуації. Найтиповіший спосіб передбачає уміння апелювати до так званої душевної ранимості, яка є у кожної людини. Через любов до себе найкраще формувати поважне і уважне ставлення до навчання і праці. На цій позиції твердо стояв А. Макаренко, який у спілкуванні із вихованцями старшого віку застерігав педагогів від удаваної поваги, а проявляти виключно щирість (емоційну, почуттєву, світоглядну), що дає посыл до позитивних змін у особи на шляху виправлення. Абсолют довіри проявляти через своєрідний метод вибуху, коли суб'єкт пробації не очікує, або ж навпаки, готовий до протилежної реакції. Використання таких методичних інструментів передбачає високу самоповагу і здатність куратора до самооцінки, яка не залежить від зовнішніх оцінок, а об'єктивується виключно результатами професійної діяльності.

Технологія NPC передбачає, що куратор пробаційної програми не просто зрозумілий для суб'єкта пробації, куратор очікуваний у своїй професійній поведінці. Це – основа менторського супроводу, який підтримується чинними керівниками ДУ «Центр пробації», реалізується відповідний медійний проєкт. Для вироблення такої моделі поведінки відповідно до технології NPC кураторові пробаційної програми у своєму професійному та особистісному розвитку можна використати прийоми гейміфікованого привернення уваги: жарт, уміння

влучно вживати фразеологізми, сталі висловлювання усної народної творчості (прислів'я, приказки, популярні висловлювання лідерів громадської думки, поезії тощо), уміння володіти голосом; прийоми рефлексії у значенні «я знаю, що ти знаєш про те, що я знаю», аналізу життєвого досвіду. Це дає змогу дослідити ураженість суб'єкта пробації кримінальним мисленням і кримінальними стереотипами, визначити місце некриміногенних потреб, які побіжно, але можуть вплинути на кримінальну поведінку суб'єкта пробації. В українській пробації почергово звернено увагу на криміногенні потреби, однак, світовий досвід, зокрема – пробації США, Канади, Великої Британії, свідчить про значущість для запобігання вчиненню суб'єктом пробації кримінальних правопорушень некриміногенних потреб (наприклад, низька самооцінка, неконструктивне проживання горя чи втрати, рівень дистресу, батьківська ідентифікація, стан фізичного здоров'я тощо) [255; 257].

Технологія NPC у роботі куратора пробаційної програми передбачає і використання гейміфікованих прийомів: «підчепити на гачок», що означає привернути увагу, змусити людину до дії заради позитивних емоцій пізніше, спонукати суб'єкта пробації виразити емоцію, яка стане каталізатором позитивної трансформації, перегляду стереотипів чи упереджених уявлень. У А. Макаренка це – прийоми «завтрашньої радості», система близької, середньої і далекої перспектив. Корисно набути досвіду у спілкуванні вербалізувати інтригу, здивування, руйнації кримінологічного стереотипу.

Українськомовний простір на теперішній час мало презентує позитивні практики пробації. Зусиль лише центру пробації замало. Є потреба розширення фільмотеки, наприклад, документальні фільми «Не про грати», «Небо над головами», «На старт! Увага! Руш!». Потенціал кіноклубів так само солідний для повнолітніх суб'єктів пробації, які і гейміфікація. На наш погляд, в українському художньому кіно не заповнена ніша інструментів для суспільного прийняття пробації як такої і цінності виправлення як складного процесу.

Доволі слабка підтримка пробації з боку ЗМІ, мало використовується потенціал сучасного медіа у соціальних комунікаційних каналах.

У цьому контексті сформовані конструктивні практики вкраплення ідеї пробації у світовому кіно. Наприклад, у відомому драматичному телесеріалі фільмі «Мільярди» (2016–2023 рр.) привертає увага, як головні герої вибудовують спілкування в родині, з неповнолітніми дітьми, говорячи з ними про те, що може змінитися в їхньому житті, якщо батькам буде призначене покарання за кримінальне правопорушення. Також доволі цікавим для кураторів може стати сітком «Спільнота» (2009–2011 рр.), де в жанрі комедії прослідковуються світоглядні трансформації дорослих людей, які у різній мірі перебувають у конфлікті із законом, проходять обов'язкове когнітивне навчання. Романтична стрічка «Любов наосліп» (2016), наприклад, містить ефектні кадри незаперечності свідомого прийняття суворого дотримання героїнею приписів соціально значимих громадських робіт, призначених вироком суду. Цей перелік може стати предметом окремої розвідки, присвяченої інструментами кіномистецтва чи фільмотерапії під час ресоціалізації повнолітніх суб'єктів пробації. Використання прийомів рольових та імітаційних ігор, драматизації передбачає формування у куратора пробаційної програми здатності стимулювати суб'єкта пробації до прояву самостійності та ініціативи в опануванні зразків законслухняної поведінки.

Серед доцільного методичного інструментарію в реалізації пробаційної програми «Формування життєвих навичок» з повнолітніми суб'єктами пробації непересічне значення має трансформація родового досвіду й осяяння, так званий ага-ефект, що досить широко практикується у США, Канаді [282], Великій Британії. Практично це передбачає створення ситуацій, коли суб'єкт пробації може побачити реальні події свого життя під іншим кутом зору. Це дає можливість створити умови зміни глибинних світоглядних установок за допомогою сильних емоцій, особисто вартісних вражень, які є своєрідним «пусковим механізмом» трансформації світоглядних і поведінкових установок [271]. Кураторам пробаційних програм може стати в нагоді практика використання ментальних, асоціативних карт за прикладом настільних ігор «Краща версія себе», «Ти – просто космос», «Сяйво душі», «Призначення» та ін. Для досягнення майстерності для ку-

раторів пробаційних програм було б добре створити банк успішних кейсів, де описуються цікаві практики реального життя успішної ресоціалізації суб'єктів пробації, причин і алгоритмів дій з метою вправлення. Практичні досягнення, методична майстерність може бути включена у стандартизовані програми кар'єрної мотивації кураторів пробаційних програм.

Арт-терапевтичні техніки не суперечать приписам реалізації усіх чинних пробаційних програм, правилам взаємодії із суб'єктами пробації, не мають вікових чи соціальних обмежень, протипоказань, завжди ресурсні й екологічні у плані їх застосування [268]. У межах реалізації програми «Формування життєвих навичок» арт-терапевтичні техніки можуть стати доволі інформативними для надання психологічної допомоги чи підтримки. Твори мистецтва, процес їх створення, аналіз, інтерпретація у різних художніх техніках, вправлення в техніках декоративно-прикладного мистецтва є не лише своєрідним терапевтичним інструментом для розкриття і розуміння людських емоцій та почуттів, але й така творча діяльність запускає механізми психічного імунітету до самозцілення і відновлює процеси саморегуляції [291]. Це позитивно відображається на формуванні життєвих навичок асертивного, неконфліктного спілкування, осмислення цінностей родинності, цілеспрямованості суб'єкта пробації [41].

Арт-терапевтичні техніки дають стимул через позитивне наповнення реальності досягти цільових орієнтирів програми «Формування життєвих навичок»: досвід співпраці, про соціальних цінностей та ефективних відносин у різних соціальних ролях, діяльного прийняття загальнолюдських цінностей [179]. Образотворчі техніки арт-терапії, кольоро-терапія, танцювальна терапія є не лише потужним, ефективним і мало затратним комплексом інструментів досягнення цілей пробаційної програми «Формування життєвих навичок», наприклад, за пропонованими структурами Н. Кальки і З. Ковальчук [164], але й для особистісного зростання кураторів пробаційних програм, набуття ними досвіду мистецької релаксації, зняття тривожності і стресу, втоми тощо. До того ж, відмітимо, що у переліку методів з доведеною ефективністю цільове призначення

арт-терапії перетинається із призначенням когнітивно-поведінкової терапії [153].

Катамнестичний підхід в реалізації пробаційної програми «Попередження вживання психоактивних речовин» [179], конкретизований у підрозділі 2.2, може передбачати копінг-стратегії поведінки суб'єкта пробації. Копінг-стратегії – це модель поведінки людини у ситуації подолання стресу, проблеми, кризи, збільшення або розширення зусиль суб'єкта пробації у подоланні чи попередженні впливу будь-яких залежностей на основі опанованого змісту названої пробаційної програми. Типові методи копінг-стратегій охоплюють проактивну поведінку (реакція-відповідь слідує після реакції стресора, тобто людина активізує просоціальну поведінку у момент ситуації ризику, стресу, спокуси; поведінка, яка спирається на пошук соціальної підтримки правослухняності (навички розуміти до кого, коли, у яких випадках звернутися за доцільною допомогою); стратегія уникнення (розуміння, у яких випадках варто обмежити соціальні контакти, щоб не потрапити у неприємну ситуацію).

Катамнестичний підхід передбачає вивчення поведінки суб'єкта пробації в різних часових аспектах для того, щоб обрати найбільш продуктивні копінг-стратегії. Це може бути вивчення історії правопорушення і факторів, які обумовили можливість протиправної поведінки суб'єкта пробації, процесуальний аспект визначення різних ролей суб'єкта пробації під час опанування ним пробаційної програми в реальному часі, міра його ініціативності і активності під час запланованих заходів, дисциплінованість і свідомо керованість поведінки суб'єкта пробації, психологічний і соціально-виховний супровід та підтримка суб'єкта пробації після завершення пробаційної програми: так звана неформальна пробація, коли певний часовий проміжок у майбутньому проводиться періодичний моніторинг для констатації фактів прояву конструктивних змін поведінки суб'єкта пробації [46].

Одним з виразних прикладів успішної імплементації світового і національного досвіду, на наш погляд, є теорія ортобіозу І. Мечникова. Він по праву характеризується як учений-енциклопедист. Нами вбачається потужний потенціал ортобіозу для оновлення змісту про-

бачійної програми «Подолання домашнього насильства». Ця програма спрямована на «розвиток ненасильницьких поведінкових моделей, подолання дисфункційних установок влади, контролю та превалювання над партнером чи іншими членами сім'ї, а також шляхом формування навичок саморегуляції психоемоційних станів...» [179]. У змістовій і методичній частині пробачійної програми описано тематику заходів, тренінгових занять для діяльного осмислення ідей рівності і партнерства. Заявлена тематика може бути реалізована через призму теорії ортобіозу, яка розроблена відомим ученим-енциклопедистом з опорою на українські традиції і глибинний пласт психології ментального здоров'я [42].

Слід звернути увагу на доцільності розвитку емпатії, як основи подолання деструктивних проявів, що призводять до домашнього насильства. Навички розуміння емоційних станів іншої людини, вміння співпереживати вимагає такої психологічної структури відновлення чи формування нових смисложиттєвих орієнтацій повнолітніх суб'єктів пробачії, які безумовно пов'язані із гігієною у широкому розумінні цього поняття.

У теорії ортобіозу гігієна як основа повноцінного життя людини формується за схемою: культурація потреб → традиції настанов в найближчому оточенні особистісно значимих людей → помірність прояву інтересу → вироблення мотивів конструктивної діяльності → визначення чіткої, персонально значимої, мети життєдіяльності → осмислення цієї мети через призму ціннісних і соціально детермінованих ідеалів у конкретний момент життя людини, → структурування усвідомленої відповідальності і переконань → здійснення свідомого вибору моделі поведінки з опорою на гігієну в широкому розумінні → об'єктивація цінності і таймінг рівнів Я-ідентифікації [49].

У теорії ортобіозу, розробленій І. Мечниковим, наскрізне значення має гігієна. В реаліях сьогодення гігієна є базисним поняттям формування критичного мислення (інформаційна гігієна), когнітивних навичок (гігієна сприйняття інформації, думок і переживань, пов'язаних із цим), гігієни довкілля (екологічне мислення), гігієна харчування як основа попередження чи подолання залежностей.

Реалізація ортобіотичного підходу у пробаційній програмі «Подолання домашнього насильства» бачиться нами у таких елементах:

А) осмислення суб'єктом пробації культури здорового повноцінного життя через вивчення себе, культурацію особистих потреб (заняття 4, 5 і 6 відповідно до чинної програми);

Б) практики використання гігієни як науки, яка дає лад життю (уміти вивчати себе, розуміти і задовольняти свої потреби на засадах правослухняної поведінки) (заняття 7, 8, 9). Ресурсний потенціал ортобіотичного підходу передбачає опанування досвідом уміння радіти, розуміння особистого блага, сумісним з благом інших людей (заняття 10). Цікавий контент щодо свідомого батьківства як цінності гармонічного життя (заняття 11);

В) Ортобіотичний підхід сприятиме комплексному вивченню криміногенних потреб повнолітнього суб'єкта пробації, подальшій індивідуально-профілактичній роботі (заняття 12 і 13).

На наш погляд, усі пробаційні програми потребують посилення опори на попередній досвід, прийняття людини як самоцінності з її персональною історією – наративом, мотивацію і самостійність. Дорослу людину не можна змінити зовнішніми впливами, але можна спонукати до самоаналізу, подальших дій, створити умови для просоціальної самоідентифікації. Тому звернімо увагу на програму «Подолання агресивної поведінки», зміст якої певним чином перегукується із програмою «Попередження домашнього насильства». Практична спрямованість соціально-виховних прийомів, засобів і заходів на подолання агресивної поведінки передбачена когнітивно-поведінковими втручаннями. Не заперечуючи цінність когнітивно-поведінкової терапії як ключової, звернемо увагу на те, що доросла людина вкрай рідко відкрита для переконування. Адже у дорослому віці кожна людина має сформовані цінності-сенси і поведінкові стереотипи. Когнітивно-поведінкова терапія результативна за умови бажання і прагнення суб'єкта пробації змінитися. Альтернативним чи супутнім можна розглянути потенціал наративної технології для забезпечення кримінологічного виміру пробаційної програми «Подолання агресивної поведінки», наративні практики для методичної підготовки кураторів пробаційних програм [48].

Технологія наративів передбачає, що суб'єкт пробації розповідає про події свого життя. При цьому переслідуються важлива, але не очевидна для розповідача мета: стабілізувати емоційний аспект сприйняття, вербалізувати альтернативні сценарії події, відчувати себе творцем свого життя, оптимізувати самооцінку. Мета фахівця: з'ясувати ціннісні орієнтири, світоглядну позицію, досвід і спосіб життя і ракурс світосприймання і самоприйняття розповідача. Для куратора пробаційної програми мало спиратися на результати виконаних завдань у робочому зошиті. Важливо осмислити і дослідити так звану наративну ідентичність. Це – особисті міфи (запропонував Д. Макадамс), історії, що ми про себе розповідаємо, які допомагають надавати сенс нашому досвіду та формувати наше персональне «Я» [172; 87]. Важливо визначити наративну конструкцію – вибір певних подій, персонажів і деталей, а також організацію цих елементів у певній структурі. Наративний аналіз даних для виявлення ключової теми, мотивів, переконань та значень, що формують досвід та ідентичність.

Ключові моменти для організатора наративної сесії, якщо її використовуватиме куратор для реалізації кримінологічного виміру пробаційної програми:

1. Неквапливе спілкування, детальний словесний опис суб'єктом пробації події свого життя.
2. Розрізнення тематики і контексту наративу (історії, розповіді).
3. Відповідність часової послідовності (хронологія події) і емоційно-чутєвих реакцій, переживань.
4. Визначення місця людини в історії, яке розповідач самоідентифікує. Якщо історія пріоритетніша за саморозвиток, то людина потребує допомоги.
5. Розуміння цілісності морального здоров'я людини.
6. Допомога суб'єкту пробації у пошуці особистісних сенсів для прояву терпіння, спокою, миролюбності замість агресії.

Наратив може бути використаний для розвитку емоційного інтелекту та етичних маркерів суб'єкта пробації. Загальні рекомендації успішної сесії наративу: напрям наративу обирає розповідач, фахівець слухає, підтримує і запитує для уточнення. Розповідач виступає у ролі

експерта. Тому не припустимі критика чи сумніви. Кінцева мета: оптимізм і миролюбність. Важливо ретельно відстежувати конфліктогени у спілкуванні. Способи реакцій куратора-організатора наративної сесії: екстерналізація, коли подія відокремлюється від оповідача, живе своїм життям, куратор розглядає її з позицій причинності; реконструкція, коли відбувається осмислення розповідачем авторства свого життя; відновлення участі (залучення реальних або віртуальних помічників в реальному чи альтернативному розгортанні історії); робота із свідками, залучення незалежних слухачів, які потім діляться своїми враженнями про почуте, використання технології доповненої чи віртуальної реальності.

Наведемо приклади наративних сесій у межах занять пробаційної програми «Подолання агресивної поведінки»: живий задачник «Замить до гніву», сенкан на основі отриманого досвіду, короткі притчі, легенди, «Продовжи речення...», метафора дня, події, прийом люстерка «Мій гнів», агент миролюбності, творець спокою, віртуальний заплічник «Мої емоції».

Оскільки усі пробаційні програми реалізуються у певних часових межах, то доцільно відстежувати і фіксувати рівень сформованих чітко визначених відповідних компетентностей на етапі первинного сприйняття суб'єктом пробації, потім на етапі завершення пробаційної програми. В окремих випадках корисно моніторити поведінку суб'єкта пробації після завершення проходження пробаційної програми. Це узгоджується з логікою соціально-виховної роботи і психологічного супроводу суб'єктів пробації.

Широке інформування і системне підвищення кваліфікації працівників, які розробляють національно насичений контент і методичне забезпечення пробаційних програм сприятиме реалізації принципу зв'язку з реальним життям в роботі з повнолітніми суб'єктами пробації [49].

Приписи національних нормативно-правових актів переважно спрямовані на вирішення низки завдань реабілітації, ресоціалізації і реінтеграції суб'єкта пробації. У Євросоюзі увага приділяється передусім абілітації як процесу покращення наявних чи формування ново-

утворень фізичних, психічних, соціально значимих, громадянських компетентностей, які дозволять суб'єкту пробації реалізувати мету пробаційної програми і досягти очікуваних результатів такої програми. Відмінністю національного змістового забезпечення і відповідних практик європейського, світового досвіду полягає у збереженні в національних пробаційних програмах знанневого традиційного підходу, а в світі – органічно використовується компетентнісний, діяльнісний підхід. Це означає, що пробаційні програми, які чинні у національному контенті кримінально-виконавчої діяльності, не містять чітких, зрозумілих, об'єктивно вимірюваних очікуваних результатів. Внаслідок цього важко забезпечити верифікацію результатів проходження таких пробаційних програм. Відкритий моніторинг результативності організаційних впливів на суб'єктів пробації перебуває у стані розроблення. Тому доцільно послуговуватися практиками розроблення змісту, презентованими у документуванні Корпорації європейської пробації СЕР [77].

Ця Корпорація багато уваги приділяє діяльнісним практикам підвищення професіоналізму персоналу пробації, волонтерів, моніторингу якості таких програм. Важливим аспектом діяльності СЕР є гармонізація національного досвіду організації впливів на суб'єктів пробації і новітніх конструктивних напрацювань європейського рівня [45]. Вбачаємо доцільним запровадження організаційних регламентів щодо використання сучасних інструментів, засобів і методів впливу на суб'єктів пробації з огляду на визначені цілі і завдання. У розробленні методичного забезпечення вкрай цінним бачиться поєднання філософсько-антропологічних, соціокультурних надбань національного досвіду з європейськими практиками.

Ми стоїмо на позиції необхідності наповнення чинних пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації національно спрямованим, культуровідповідним, громадянсько спрямованим контентом. Немає потреби аргументувати певну утопічність твердження про те, що психічно здорова доросла особистість може змінити свою поведінку на просоціальну, лише вивчивши гімн України, чи разово взяти участь в написання Національного радіодиктанту. Так само – тра-

диційний календарний, хронологічний підхід у соціально-виховній роботі із повнолітніми суб'єктами пробації тяжіє до декларативного. Така ситуація свідчить радше про факт участі особи в тому чи іншому організованому для нього заході, що може не забезпечити формування громадянської компетентності.

На наш погляд важливо виділити завдання формування громадянської ідентичності під час реалізації пробаційних програм, прописати забезпечення залежності організаційно-управлінських етапів і заходів соціально-виховної роботи і реалізації власне пробаційної програми від результатів спостережень, діагностичних і корекційних заходів соціально-психологічної служби. Чітке дотримання нормативних документів, які визначають дороговкази формування громадянської ідентичності, відкрита активна громадянська позиція персоналу пробації як взірць, творення традицій виховуючого простору за незаперечного визнання цінності історико-культурного і родинного досвіду та унікальності кожної людини – важливі, але невичерпні умови успіху в цій справі.

Працівники органів пробації потребують підтримки в роботі з формування громадянської ідентичності суб'єктів пробації. Зважаючи на те, що громадянська ідентичність відбувається у єдності когнітивно-змістовних (громадянство і характер взаємовідносин між громадянином і державою і між громадянами, сприйняття себе як українця, громадянина, осмислення міри дотримання основоположних прав людини і громадянина), емоційно-ціннісних (цінності державних символів, культури, мистецтва, державної мови, державні свята, визначні історичні дати, національні герої, цінність патріотизму) та діяльнісних (участь у громадському і суспільно-політичному житті країни, бажання і готовність протистояти асоціальним і протиправним діям, демонструвати відповідальність за прийняті рішення і їх наслідки) компонент [159], необхідна спільна діяльність куратора із правозахисниками, соціальними психологами і соціологами. Підтримуємо позицію науковців у тому, що «сформованою громадянська ідентичність може бути тоді, коли особистістю не тільки усвідомлюється її належність до держави, громадянином якої вона є за своїм

статусом..., але й набувають ціннісної значущості всі атрибути державності, її символіка, а спільна з іншими співгромадянами «територія життя» сприймається як Батьківщина» [159, с. 9].

Громадянська ідентичність відповідно до чинного Закону України тлумачиться як синтез національно-патріотичного, військово-патріотичного виховання і громадянської освіти [86]. Відповідним чином, доречним вбачається розроблення дорожньої карти формування громадянської ідентичності повнолітнього суб'єкта пробації з урахуванням комплексу проаналізованих особливостей (соціально-демографічних, вікових, індивідуальних, психологічних особливостей, середовищних чинників, рівня освіти і розвитку самосвідомості). Під час розроблення і практичного втілення такої дорожньої карти, цінним є звернення до ортобютичного підходу, згідно з яким громадянська ідентичність формується як елемент розумної життєтворчості за правилами гігієни життя (гігієни спілкування і соціальних активностей, узгодження особистісних і соціально значимих сенсів, гігієни харчування і соціальної поведінки), прийняття реальності і розумна адаптація за принципом моральної значущості користі і задоволення, вироблення оптимістичної світоглядної позиції [53].

Використання інтерактивних соціально орієнтованих технік, методів і прийомів взаємодії із суб'єктами пробації представниками громадських, освітніх, культурних організацій сприяє культурній соціалізації і формуванню досвіду усвідомленого і відповідального користування інформацією в соціальних мережах, медіа. Використання дозволеного спектру інтерактивних ресурсів і застосунків для здійснення неперервної громадянської освіти, підтримка і відтворення історико-культурних традицій у спільнотах, громаді, активність суб'єкта пробації під час проведення загальнонаціональних заходів є джерелом вироблення громадянської і життєвої позиції. Серед актуальних заходів з виразним діяльнісним компонентом можна назвати: розроблення соціальної реклами, участь у соціально значимій діяльності, гуманітарних місіях, волонтерських акціях, нахшталт «На варті добра», «Допоможи іншому», «Майданчик патріота»; довготри-

валі акції «Територія державної мови», «Від особистого щоденника до добрих справ» тощо. Для моніторингу такої роботи корисно по-слуговуватися визначеними у статті 12 Закону України індикаторами ефективності реалізації державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності [86].

Отже, удосконалення фахової підготовки і програм підвищення кваліфікації кураторів пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації пропонується на системному рівні організувати за напрямками:

а) опанування фахівцями пробації і ДКВС України інструментами гуманізації системи виконання покарань на основі структурування змісту підвищення кваліфікації у частині формування загальних компетентностей коучингу і супервізії, психологічної компоненти, дидактичної і соціально-виховної комунікації на засадах відповідальності і автономії;

б) осмислення комплексності менеджменту інституту покарання та його відбування через практики індивідуалізації і диференціації змісту пробаційних програм, оновлення методичного і ресурсного забезпечення проходження таких програм повнолітніми суб'єктами пробації, запровадження організаційних регламентів, конкретних каналів та способів співпраці чи аутсорсингу;

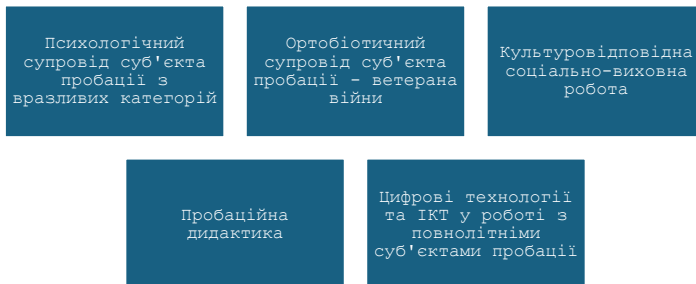
в) соціокультурного, гуманітарного спрямування соціально-виховної роботи із суб'єктами пробації для забезпечення безпеки суспільства. Цей напрям пропонується забезпечити через імплементацію світових практик, творення мотивуючого середовища, наприклад, технологія NPC теорія виховання почуття захищеності особи в колективі за А. Макаренком («Зміна прокримінального мислення»), теорія ортобіозу І. Мечникова («Подолання домашнього насильства»), розширення спектру використовуваних методів психотерапії з доведеною ефективністю («Формування життєвих навичок»), нарративні практики («Подолання агресивної поведінки»), використання «вікна можливостей» за катамнестичним підходом для зміцнення здоров'я суб'єктів пробації, вирішення наслідків правопорушень для суспільної безпеки («Попередження вживання психоактивних речовин»).

Висловлено пропозицію про збільшення кількості годин на проходження пробаційних програм, виокремлення часу на підготовку куратора до проведення занять, доцільність попередніх скринінгів реальних запитів кураторів пробаційних програм на формування компетентностей, проведення емоційного розвантаження та рефлексій фахівців і волонтерів пробації. Ефективність професійної підготовки і підвищення кваліфікації працівників пробації залежить від відповідності програм навчання конкретним цілям їхньої професійної діяльності, професійного статусу, готовності «сприяти громадській безпеці через безпечну, захищену та гуманну роботу з підозрюваними та правопорушниками та надання можливостей для реабілітації та реінтеграції» [99, с. 2].

Щодо працівників органів пробації, звернено увагу на розвиток компетентностей міжособистісної комунікації, публічних виступів, реалізації ігрових технологій. У програмах фахової підготовки пропонується особливу увагу звернути на елементи громадянської освіти і культурного розмаїття. Етичні професійні кодекси мають передбачати критерії якості виконання завдань, межі відповідальності, підзвітності.

Інтерактив для наукового дискурсу

Резюмуючи викладене вище, напрями змісту неперервної професійної освіти, самоосвіти кураторів і волонтерів пробації подано на малюнку 14.

Малюнок 14. Напрями змісту неперервної професійної освіти, самоосвіти кураторів і волонтерів пробації

Проаналізуйте наявні підходи до підвищення кваліфікації, які сформовані на теперішній час за Вашої участі за схемою 15, наданою нижче.

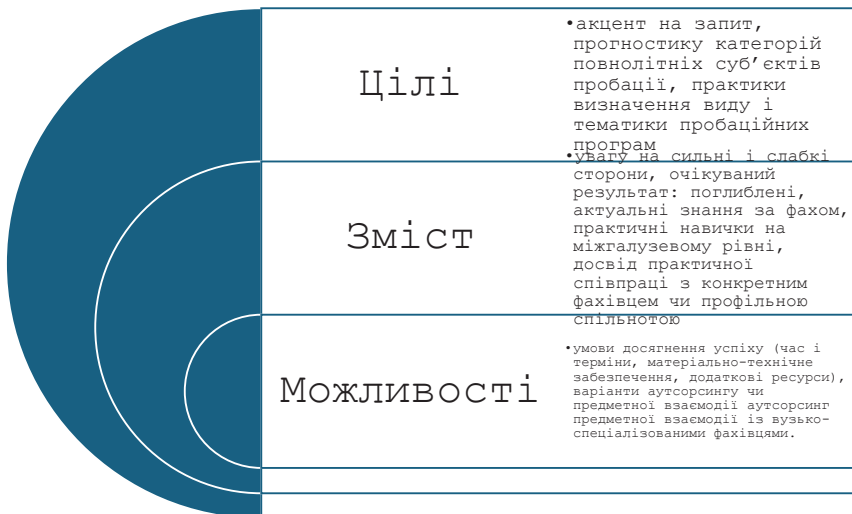

Схема 15. Стратегії підвищення кваліфікації кураторів пробаційних програм (ресурсний підхід)

Ключовою тезою ціннісно-орієнтованої пробації є прийняття і реалізація стратегічної значущості національно спрямованого контенту та культуровідповідної імплементації світового досвіду пенітенціарної пробації, пробаційного нагляду і супроводу суб'єктів пробації для успішної євроатлантичної інтеграції України.

За лінком у QR-коді (COMPENDIUM OF CONVENTIONS, RECOMMENDATIONS AND RESOLUTIONS RELATING TO PRISONS AND COMMUNITY SANCTIONS AND MEASURES. 2025. <https://rm.coe.int/compendium-e-2025/1680a4bdd9>) опрацюйте предметно документи: **Європейська конвенція** про нагляд за умовно засудженими або умовно звільнені правопорушники (1964) – ЕТС №051, **Рекомендація СМ/Rec (2025) 2** щодо зміцнення психічного здоров'я засуджених і пробаторів та управління їхніми психічними розладами, **Рекомендація СМ/Rec (2024) 5** щодо етичних та організаційних аспектів використання штучного інтелекту та пов'язаних з ним цифрових технологій пенітенціарними службами та службами пробації, **Рекомендація СМ/Rec (2021) 6** щодо оцінки, управління та реінтеграції осіб, обвинувачених або засуджених за вчинення злочину сексуального характеру, **Рекомендація СМ/Rec (2010) 1** про Правила пробації Ради Європи, **Рекомендація Rec (2003) 22** про умовне звільнення (умовно-дострокове звільнення).

За запропованою схемою 16 підготуйте дослідницьку пропозицію щодо концептуалізації ціннісно-орієнтованої пробації в Україні

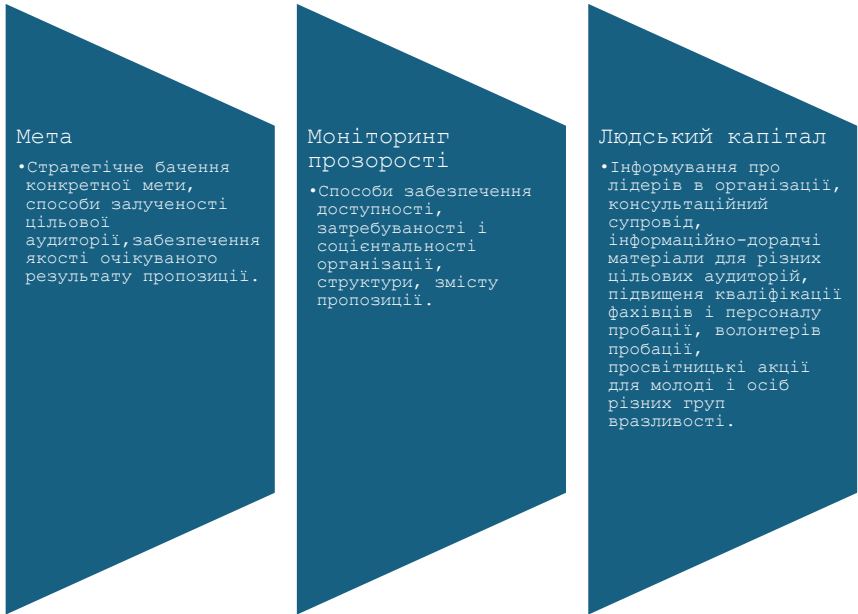

Схема 16. Структура дослідницької пропозиції щодо реалізації рекомендацій Ради Європи у концептах ціннісно-орієнтованої пробації

Післямова

Наукова праця Вікторії Ворожбіт-Горбачук представляє собою авторське дослідження, здійснене на засадах комплексного міждисциплінарного підходу. Обраний загальнометодологічний підхід посилює наукові дескриптори і практичну значущість представлених у монографії результатів. Актуальність і затребуваність проблематики євроінтеграційного вектору розвитку пробації в Україні не викликає жодних сумнівів. Науково обґрунтована, культуровідповідна імплементація кращих напрацювань фахівців пробації європейських країн сприятиме утвердженню безпеки суспільства, узагальненню кращих європейських і світових практик виконання кримінальних покарань.

У монографії прослідковується виважена і послідовна орієнтація дослідження на запобігання вчиненню засудженими повторних кримінальних правопорушень у контексті теоретичного обґрунтування методологічних і концептуальних засад євроінтеграційного реформування кримінально-виконавчої системи відповідно до провідної тематики фундаментального дослідження «Євроінтеграційний напрям формування концепції кримінально-виконавчої діяльності в Україні», яке виконується у відділі дослідження проблем кримінально-виконавчого права НДІ ВПЗ імені акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Логіка викладу матеріалу у монографії надає читачеві можливість отримати повноцінне наукове уявлення про пробаційні програми та їхній криминологічний, суспільно корисний потенціал. Дискусійність окремих пропозицій і міркувань автора, їх супроводження інтерактивними елементами змісту лише активує увагу до тексту та підсилює його науковий і прикладний дискурс проблематики євроінтеграційного напрямку формування концепції кримінально-виконавчої діяльності в Україні.

*Завідувач відділу дослідження проблем кримінально –
виконавчого права НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса
НАПрН України, кандидат юридичних наук, доцент,
керівник фундаментальної теми*

Володимир ПИВОВАРОВ

Список використаних джерел

1. 10 років пробації: «Майбутнє зараз». Інтерв'ю. О. Янчука 5 лютого 2025 р. <https://www.facebook.com/watch/?v=9618537231523743>
2. 18 грудня в Києві відбувся Перший всеукраїнський форум волонтерів пробації «Агенти змін: сила небайдужих». 2024. URL: <https://surl.li/hksmzx>
3. Аксіологія права. П. М. Рабинович. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]. Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. URL: <https://esu.com.ua/article-43501>
4. Алексеев І. С. Організаційно-правові основи діяльності органу пробації. *Держава та регіони. Право*, 2018. №2. С. 52–57.
5. Алексеев І. С. Інститут пробації в системі кримінальної юстиції України: дис. ... докт. філософії : 12.00.08. Київ, 2019. 245 с.
6. Аніщук В. Організація служби пробації в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №3. С. 224–226.
7. Бабанли Р. Ш. Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади. Чернігів: Десна Поліграф, 2019. 488 с.
8. Бабенко А. М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2015. 515 с.
9. Базика Є. Л. Психологічне здоров'я особистості як детермінанта успішної професійної реадaptaції. Психологічні перспективи. Луцьк, 2012. Вип. 19. С. 20–30.
10. Бандурка О. М. Загальна теорія соціальної адаптації звільнених від відбування покарання (правовий і соціально-психологічний аналіз умовно-виконавчої політики з реабілітації засуджених): наукове видання О. Бандурка, Т. Денисова, В. Трубніков; Національний університет внутрішніх справ, Запорізький державний університет. Запоріжжя: ЗГУ; Харків: НУВД, 2002. 440 с. (рос. м.)
11. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: монографія. Харків: ХНУВС, 2011. 308 с.
12. Бараш Є. Ю. Управління Державною кримінально-виконавчою службою України: адміністративно-правове дослідження: монографія. Харків: НікаНова, 2012. 458 с.

13. Барроуз Р., Кербунару Ю., Сандакова О. Звіт про результати оцінювання Напрямок діяльності 11.4: Вдосконалення системи реабілітації та попередження злочинів шляхом створення служби пробації та застосування альтернативних видів покарань. Вересень 2019. Київ, JSRSAP Evaluation P-5 Report 81 с.
14. Басенко Р. О., Аванесян Г. М., Коваленко В. Ф. Інституціонування пробації в контексті гуманістичного та євроінтеграційного потенціалу правової системи України. *Підприємництво, господарство і право* : Науково-практичний господарсько-правовий журнал. 2021/1. № 5. С. 203–208.
15. Батиргареева В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми: монографія. Харків : Право, 2009. 576 с.
16. Батиргареева В. С. Виклики, що породила збройна агресія проти України: кримінологічний аналіз. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*. Матеріали міжвідомчого науково-практичного круглого столу (Київ, 24 листопада 2022 року). URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/22589>
17. Баулін Ю. В. Верховенство права як об'єднуючий принцип предмета дослідження науки кримінального права. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 9–10 жовтня 2014 р.) С. 13–18.
18. Блага А. Б. Актуальні проблеми протидії домашньому насильству : навч. посіб. А. Б. Блага, О. С. Тунтула, О. О. Кочемировська ; ред. А. Б. Блага. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 208 с. URL : <https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/handle/123456789/504>
19. Безпека суспільства та соціальна адаптація засуджених і ув'язнених. Забезпечення утримання військовополонених. *Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Юстиція»*. Київ, 2022. 161 с. URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/justice.pdf>
20. Белкіна-Ковальчук О. В. Формування здорового способу життя за традиціями етнопедагогіки. Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Луцьк, 2010. №13. С. 52–58.
21. Белякова С. М., Бочаріна Н. А., Стеценко А. І. Емпіричне дослідження особливостей ціннісних орієнтацій дорослих. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія, 2022. № 1, с. 77–82. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.1.15>
22. Білоус К. С. Правове регулювання підготовки до звільнення засуджених до позбавлення волі. Дисертація ... доктора філософії: 081 «Право». На-

- уково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса, НАПрН України, Харків, 2023. 224 с.
23. Богатирьов І. Г. Кримінальні покарання, не пов'язані з позбавленням волі (теорія і практика їх виконання кримінально-виконавчою інспекцією): *автореф. дис. ... д-ра юрид. наук*: 12.00.08. Київ, 2006. 32 с.
 24. Богатирьов І. Г. Модель майбутнього офіцера пробації в Україні *Світовий досвід підготовки поліцейських та його впровадження в Україні*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 17 березня 2006 р.). Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2006. С. 299–303.
 25. Богатирьов І. Г. Теоретичні основи запобігання злочинності серед засуджених до покарань, альтернативних позбавленню волі *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ*. 2005р. № 1(20). С. 290–297.
 26. Богатирьова О. І. Теоретико-прикладні засади впровадження пробації в Україні: монографія. Київ, Докор, 2013. 368 с.
 27. Богатирьова О. І., Олефір Л. І. Пробація або звільнення від відбування покарання з випробуванням як форма кримінальної відповідальності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спецвипуск, Ч. 1. С. 185–188.
 28. Богатирьова О. І. Сутність інституту пробації у сучасному зарубіжному праві. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2013. Вип. 31. С. 254–261.
 29. Богучарова О. І. Психологія ставлення до здоров'я: парадигми, моделі, чинники розвитку : *автореф. дис. ... д-ра психол. наук* : 19.00.01. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2013. 40 с.
 30. Борисов В. І. Сучасна політика держави у сфері боротьби зі злочинністю та її кримінально-правовий напрям. *Право України*. 2012. № 1–2. С. 232.
 31. Борисов В. І., Фірс П. Л. Ефективність кримінально-правової політики. *Вісник асоціації кримінального права України*, 2014, № 1(2). № 1. С. 1–18.
 32. Булатін Д. О. Поняття «превенція» і «превентивна діяльність» в адміністративно-правовому аспекті. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. Вип. № 1/2018. С. 15–22.
 33. Василевич В. В. Експертиза нормативно-правових актів у сфері запобігання злочинам: поняттям та об'єктам. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*, 2013, № 1. URL: http://elar.naiua.kiev.ua/bits/tream/123456789/3190/1/2013_1_vasylevych.pdf

34. Вимір. Словник української мови в 11 томах. Інститут мовознавства імені О.О. Потебні. URL: <https://surl.li/rxvhkq>
35. Виноградов В., Шумова Л., Білобородова Т. Удосконалення моделі поведінки інтелектуального агенту на основі генетичного алгоритму. *Вісник Національного технічного університету «ХПИ»*, 2021, №2 (6). С. 77–88. DOI: 10.20998/2411–0558.2021.02.05
36. Вирок у справі № 756/11074/22, номер провадження № 1-кп/756/630/24 від 16 квітня 2024 року, м. Київ. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118757329>
37. Віговська О.О. Якість життя як умова конструктивного самозбереження особистості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2016. 194 с.
38. Вітфілд Д. Вступ до служби пробації: монографія. Київ : Атіка, 2004. 236 с.
39. Ворожбіт-Горбатюк В., Абсалямова Л. Теорія ортобіозу про психологічні особливості смисложиттєвих орієнтацій студентської молоді. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Психологія*. Вип. 2. 2022. С.56–59. DOI <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.2.11>
40. Ворожбіт-Горбатюк В.В. Актуальність кримінологічного дискурсу використання пробаційних програм для запобігання кримінально-правових порушень. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама* : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 19 квіт. 2024 р.). Вінниця : ХНУВС, 2024. С. 237–241. <http://doi.org/10.5281/zenodo.10997257> h
41. Ворожбіт-Горбатюк В. В. Арт-терапія для формування навичок критичного мислення у змісті програми «Зміна прокримінального мислення» для повнолітніх суб'єктів пробації. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези II Всеукр. наук.-пр конф. (м. Хмельницький, 14 березня 2024 року). С. 241–245. URL: <https://surl.li/skjiqi>
42. Ворожбіт-Горбатюк В. В. Використання цифрових технологій у роботі з повнолітніми суб'єктами пробації з формування критичного мислення. *Юридичний науковий електронний журнал*, № 1, 2024. С. 492–494. DOI <https://doi.org/10.32782/2524–0374/2024–1/115>
43. Ворожбіт-Горбатюк В. В. Гуманістичні концепти пробаційних програм у вирішенні завдань запобігання кримінальним правопорушенням. *Питання боротьби зі злочинністю*, №47, 2024. С. 168–176. DOI:

- 10.31359/2079-6242-2024-47-168 URL: <http://pbz.nlu.edu.ua/article/view/310778>
44. Ворожбіт-Горбатюк В. В. Ефективність реалізації пробаційних програм в Україні: пошук узгодження національно обумовлених приписів та імплементації світових практик. *Право та економіка України: Матеріали І Міжнар. наук.-пр. конф. (м. Харків, 11–12 грудня 2024 р.)*. С. 13–16. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/35144>
 45. Ворожбіт-Горбатюк В. В. Євроінтеграційний концепт організації впливу на суб'єктів пробації в Україні. *Збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди «Право», №39, 2024*. С. 177–183. URL: <https://doi.org/10.34142/23121661.2024.39.21>.
 46. Ворожбіт-Горбатюк В. В. Катамнестичний підхід в кримінологічному вивченні пробаційних програм. *Трансформація правової системи України: виклики сучасності: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Київ, 21 лютого 2024 р.)*. Київ : УДУ ім. М. Драгоманова, 2024. С. 81–84.
 47. Ворожбіт-Горбатюк В. В. Кримінально-виконавча ідея пробаційного нагляду. *Вісник асоціації кримінального права України., т.2 №22, 2024*. С. 386–404. <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.22.314982>
 48. Ворожбіт-Горбатюк В. В. Методична допомога кураторам пробаційних програм щодо використання технології наративних практик. *Стратегії суспільної безпеки і пробація: світові стандарти і національні цінності : дайджест стенд. доп. за результатами ІІ всеукр. наук.-практ. заходу у формі круглого столу, 4 квіт. 2024 р., м. Харків, 2024*. С. 18. DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178411527>
 49. Ворожбіт-Горбатюк В. В. Потенціал теорії ортобіозу у контексті змісту пробаційної програми «Зміна прокримінального мислення» для повнолітніх суб'єктів пробації. *Сучасні виклики в системі охорони здоров'я України : матеріали VII Медико-правового форуму (м. Харків, 15 грудня 2023 р.)*. С.19–24. URL: <https://surl.li/cjkefi>
 50. Ворожбіт-Горбатюк В. В. Пробаційні програми в реалізації прав людини. *Юридична освіта – майбутній капітал України : матеріали круглого столу присвяченого Дню працівника освіти (м. Харків, 29 вересня 2023 року)*. С. 6–9. URL: <https://dSPACE.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/396d9123-4b08-41fb-8a42-1a3260ef80d2/content>
 51. Ворожбіт-Горбатюк В. В. Ризик-орієнтований підхід в розробленні і реалізації пробаційних програм. *Актуальні проблеми приватного та публічного права : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ломжа – Харків, 29 березня 2024 р. Харків : Харківський національний педаго-*

- гічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна. Видавництво: MANS w Łomży – Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2024. С. 460–462. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11065711>
52. Ворожбіт-Горбатюк В. В. Соціально-виховний аспект пробаційного нагляду у контексті реалізації прав людини. *Права та основоположні свободи людини у контексті євроінтеграції України* : матеріали круглого столу присвяченого Дню юриста. (м. Харків, 4 жовтня 2023 року). С.10–12. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/13148>
 53. Ворожбіт-Горбатюк В. В. Формування громадянської ідентичності в установах виконання покарань в Україні. *Юридичний вісник*, 2024. №1 (2). С. 49–55. С. 49–55. DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v1.2024.5>
 54. Встановлення позитивних взаємин із правопорушником як принцип пробації: матеріали наук.-практ. онлайн круглого столу (м. Харків, 18 груд. 2020 р.). 86 с.
 55. Галай А. О. Організаційно-правові засади формування та функціонування персоналу установ виконання покарання: *Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.07*. Ірпінь, 2003. 20 с.
 56. Гвоздів В. Що таке ризико-орієнтований підхід при здійсненні адвокатської діяльності. 06.05.20. URL : <https://surl.li/kgcemg>
 57. Гніда Т., Лунченко Н., Луценко Ю. Настільна книга тренера з питань пробації: *практичний посібник*; заг. ред. Ю. А. Луценка. Біла Церква : Час Змін Інформ, 2021. 88 с.
 58. Голіна В. В. Криміногенний потенціал суспільства: поняття, зміст, форми реалізації. *Проблеми законності*. 2012. Вип. 119. С. 166–176. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2012_119_21
 59. Голіна В. Криміногенність. Вісник асоціації кримінального права України. №. 1(8). С. 302. <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2017.8.166750>
 60. Голіна В., Колодязний М. Світова злочинність: сучасні тенденції та стратегії протидії. *Вісник Національної академії правових наук України*. №2. 2015. С. 92–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2015_2_12.
 61. Голіна В. В. (ред.) Зменшення можливостей вчинення злочинів: стратегічний підхід: монографія. Харків : Право, 2020. 287 с.
 62. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): *навч. посіб.* Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с. С. 21.
 63. Голіна В. В. Поняття і структура спеціально-кримінологічного запобігання злочинності. *Правова система України: історія, стан та перспективи*: у 5-ти т. Т.5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми

- боротьби зі злочинністю в Україні. За заг. ред. В. В. Сташиса. Харків: Право, 2008. С. 357–400.
64. Голіна В. В., Лукашевич С. Ю. Кримінологічна політика держави: концептуальні положення та основні принципи її формування. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. Вип. 16. Харків : Кроссрууд, 2008. С. 36–48.
65. Головкін Б. М. Теперішнє і майбутнє кримінології Проблеми законності. 2020. Вип. 149. С. 168–184. DOI: <http://doi.org/10.21564/2414-990x.149.200724>.
66. Горох О. П. Звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України: *дисерт. доктора юрид. наук*, спец. 12.00.08. Київ, 2019. 697 с.
67. Гранкіна В. І. Наглядова пробація при виконанні покарань, альтернативних позбавленню волі. *Дисертація д-ра філософії* за спец. 081 – Право. Донецький державний університет внутрішніх справ, Кропивницький, 2023. 276 с.
68. Гречанок С. К. Теорія та практика взаємодії органів та установ державної пенітенціарної служби України з державними та неурядовими інституціями: *автореф. дис. ... д-ра юрид. наук*: 12.00.07; Нац. ун-т держ. податк. служби України. Ірпінь, 2011. 39 с.
69. Гугл-форма опитувальника «Готовність куратора пробаційної програми до реалізації завдань запобігання кримінальних правопорушень». Розробник: В. Ворожбіт-Горбатюк. (вересень 2024). URL : <https://docs.google.com/forms/d/1ysbsRscIR5upOt5fvrXIQ3qjemm8QjWl4mZDgu59b1Y/edit>
70. Гусак А. Зарубіжних досвід пробації та протидії злочинності засобами пробації. *Прикарпатський юридичний вісник*, 2023. Випуск 2 (49). С. 93–99. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v2.2023.18>
71. Гуторова Н. О. Регулювання кримінально-правових відносин: поняття, мета, способи та їх ефективність. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності*: матеріали міжнар. наук.практ. конф. (м. Харків, 18–19 жовтня 2018 р.). С. 106–111.
72. Документальне кіно для клієнтів пробації: чи спрацює українське nouxay? 2024. URL: <https://docuclub.docudays.ua/news/dokumentalne-kino-dlya-kliyentiv-probaccii--chi-spracuyue-ukrainske-nou-khau/>
73. Доннеллан Brent. Стабільність та зміни особистості. 2022. Мічиганський державний університет. URL: <https://nobaproject.com/> via The Noba Project

74. Дослідження громадської думки. 2019. URL: <https://salo.li/c691e1C>
75. Дотримання прав людини в діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України і Служби пробачії: наук.-практ. посіб.-Заг. ред. А. Ф. Степанюка. Харків: Право, 2023. 130 с. URL: <https://doi.org/10.31359/9789669985200>
76. Дотримання прав людини при виконанні покарань і поведженні із засудженими в Україні: виклики, завдання, рішення в умовах воєнного стану: монографія. Наук. ред. В. Пивоваров. Харків: Право, 2024. 331 с.
77. Європейська конфедерація пробачії. 2024. URL: <https://www.eep-probation.org>
78. Європейські правила пробачії: загальна характеристика. Пробачія в Україні : [сайт]. URL: https://probation.at.ua/index/epp_general_ukr/0-36
79. Журавель Т. та ін. Методичний посібник до пробачійної програми для дорослих «Формування життєвих навичок». За підтримки компанії Агрітім Канада Консалтинг, за підтримки Міністерства міжнародних справ Канади та Представництвом Міжнародної організації HealthRight International (Право на здоров'я) в Україні. Київ, 2019. URL:<https://drive.google.com/drive/folders/1ADu3j9g1MblpAr0Sjvphcjr4Uiejv-Z9>
80. Закалюк А. Теоретична характеристика та обґрунтування системи державної протидії проявам злочинності. *Право України*. 2012. № 1–2. С. 216–227.
81. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: [у 3-х кн.]. Київ: Ін Юре, 2007. Кн.1: Теоретичні засади та історія української науки. 2007. 424 с. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих злочинів. 2007. 712 с. Кн.. 3: «Практична кримінологія». 2008. 320 с.
82. Закон України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань». Документ 3342-IX, чинний. Прийняття від 23.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text>
83. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність». Документ 848-VIII, чинний, поточна редакція від 27.06.2024, підстава – 3760-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
84. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності». Документ 3534-IX, чинний, прийняття від 21.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3534-20#Text>

85. Закон України «Про освіту». Документ 2145-VIII, чинний, поточна редакція від 01.01.2025, підстава – 3788-IX, 4113-IX, 4059-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
86. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». Документ 2834-IX, прийняття 13.12.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
87. Зарецька О. О. Про особистісне зростання з використанням нарративних практик, бібліографія електронних ресурсів. 2025. URL : <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>
88. Заросило В. О. Механізм адміністративно-правового регулювання пробації в Україні та його особливості. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки*. 2019. №. 2 (58). С. 18–23.
89. Застосування пробації в Україні: теорія і практика: навч. посіб. О. Богатирьова, Л. Олефір. Чернівці: Десна Поліграф, 2019. 208 с.
90. Звіт про наукову роботу НДІ ВПЗ ім.акад. В. В. Сташиса НАПрН України (2022; 2023; за 1 півріччя 2024 р.). URL: <https://surl.li/txhrnv>
91. Зелінський А. Ф. Кримінологія: Курс лекцій. Харків, 1996. С. 97. (рос.м.)
92. Івчук Ю. Ю., Нікітіна О. В., Івчук К. І. Історія розвитку та сучасні тенденції функціонування інституту пробації в Україні. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*, 2019. №2 (38). С. 10–27. DOI <https://doi.org/10.33216/2218-5461-2019-38-2-10-27>
93. Інститут професійного розвитку. Пенітенціарна академія України. 2025. URL: <https://pau.edu.ua/institute-of-professional-development/>
94. Інструменти та методики соціально-виховної роботи в пробації Multitool PRO. Під заг.ред. О. Висоцької, О. Янчука. 2023. 100 с.
95. Інтелектуально-пошукова система ZakonOn-line. Запит «Пробаційні програми» (10–12 жовтня 2024 року) URL: <https://zakononline.com.ua/>
96. Калініна А. В., Шрамко С. С. Стратегія зменшення можливостей вчинення злочинів як прояв соціального контролю над злочинністю. *Засади функціонування кримінальної юстиції*: збірник тез Всеукр. заоч. Наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 15 травня 2020 р.).С. 99–101.
97. Калініна А. В., Шрамко С. С. Злочинність в Україні: яка вона є під час війни і якою може бути у післявоєнний час. *Питання боротьби зі злочинністю*. Вип. 44. 2022. С. 103.
98. Кальмтоут А., Робертс Дж., Віндінг Дж. Пробація та служби пробації в країнах – кандидатах у члени ЄС. Київ : Атіка, 2005. 448 с.

99. Керівні принципи щодо набору, добору, освіти, професійної підготовки та підвищення кваліфікації працівників пенітенціарних установ та пробації, прийняті на 76-му пленарному засіданні Європейського комітету з проблем злочинності (CDPC) (25 квітня 2019 р.). URL: <https://surl.li/iqoodn>
100. Карелін В. В. Особливості реформування пенітенціарної системи України в умовах правового режиму воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С.206–208. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-6/50>
101. Кернякевич-Танасійчук Ю. Суб'єкти реалізації кримінально-виконавчої політики. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2018. № 29 (1–2). С. 144–148. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/1/part_2/32.pdf.
102. Кіотська декларація щодо розширення можливостей попередження злочинів, кримінального правосуддя та верховенства права: на шляху до виконання Програми сталого розвитку до 2030 року. 2021. URL : <https://www.probation.gov.ua/>
103. Климків Р.І. Психологічні особливості розвитку просоціальних взаємин в осіб, які відбувають покарання з випробувальним терміном : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05; ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника». Івано-Франківськ, 2017. 20 с.
104. Коваленко В. В. Органи наглядової пробації в США. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10, 2023. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/148>
105. Коваленко О. О. Людиноцентристський підхід в реалізації права повнолітнього суб'єкта пробації на працю. *Юридичний електронний журнал*. № 1(74), 2025. С.406–408. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1/92>
106. Коваленко О. О. Робота органів з питань пробації: імплементація досвіду Каталонії в національний контекст. *Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. «Право»*. № 41. 2025. С. 114–122. <https://doi.org/10.34142/23121661.2025.41.12>
107. Коваленко О. О. Фундаментальні підходи у підвищенні кваліфікації працівників пробації. *Збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди «Право»*, Вип 40. 2024. С. 167–174. <https://doi.org/10.34142/23121661.2024.40.20>
108. Колб О. Г. Кримінологія і соціальна профілактика злочинів у виправних установах: навч. посіб. Луцьк, 2007. 399 с.

109. Колб О.Г. Пробація як один з напрямів протидії кримінальній субкультурі. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2012. №4. С. 141–150.
110. Колодчин Д.В. Стан, рівень, динаміка та структура злочинності серед осіб, які перебувають на обліку уповноваженого органу з питань пробації. *Юридичний науковий електронний журнал*, № 11. 2022. С. 553–557. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/134>
111. Колодяжний М.Г. Ситуаційне запобігання злочинності. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2019. Вип. 37. С. 47–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbzz_2019_37_6
112. Компас. Посібник з освіти з прав людини за участю молоді. Розділ «Здоров'я». 2023. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/health>
113. Комплексна Програма корекційної роботи з чоловіками, які вчиняють насильство або належать до групи ризику щодо його вчинення: інформаційно-методичні матеріали. За заг. ред. Бондаровської В. М., Журавель Т. В., Пилипас Ю. В. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2014. 284 с.
114. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Конвенцію ратифіковано із застереженнями Указом Президії ВР N 3484-XI (3484–11) від 26.01.87. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text
115. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія. Харків: Право, 2008. 240 с.
116. Коросташова І. М., Мінеєв А. С. Питання реформування системи виконання кримінальних покарань в Україні та проблеми поступенітенціарної адаптації. *Економіко-правові та управлінсько-технологічні виміри сьогодення: молодіжний погляд: матеріали міжнарод. н.-пр.конф.: у 2 т. Т. 2*. 2021. Дніпро, С. 378.
117. Коренюк А. А. Взаємодія органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні. *Дис. канд. юрид. наук за спец. 12.00.08*. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019. 263 с.
118. Костюк Г. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ, 1989. 608 с.
119. Кочін І., Акулова О., Ількаєв Д., Шило І., Гайволя О., Маліков С., Сидоренко П., Гут Т., Фоменко І. Ризик-орієнтований підхід – основа організації безпеки складних технічних систем, контроль за їх діяльністю

- та запобігання виникнення техногенних надзвичайних ситуацій. 2008. URL : <http://old.zounb.zp.ua/node/1247>
120. Кримінальний кодекс України. Документ 2341-III, чинний, поточна редакція від 07.09.2024, підстава – 3902-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
121. Кримінальний процесуальний кодекс України. Документ 4651-VI, чинний, поточна редакція від 26.12.2024, підстава – 4111-IX URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
122. Кримінально-виконавчий кодекс України. Документ 1129-IV, чинний, поточна редакція від 19.05.2024, підстава – 3687-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>
123. Кримінологія: підруч. Головкін Б. М., Голіна В. В., Лисодед О. В.; за заг. ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2020.
124. Ліпман М. Чим може бути критичне мислення. Вісник програм шкільних обмінів. – 2006. № 27. С. 17–23.
125. Методичні матеріали до вивчення навчальної дисципліни «Правові основи пробації» для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право». Уклад. М. В. Романов. Харків: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2022. 65 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/mnp_POP.pdf
126. Методичні рекомендації з питань впровадження пробаційної програми з особами, які зловживають алкоголем та наркотиками «Попередження вживання ПАР» (для використання з неповнолітніми та повнолітніми суб'єктами пробації). Київ, 2021. 72 с.
127. Методичні рекомендації щодо оцінки ефективності проходження пробаційних програм. Наказ Міністерства юстиції України № 4098/5 від 20 грудня 2019 р. URL : <https://www.probation.gov.ua>
128. Михайліченко Т. Дещо про ефективність покарання. *Кримінально-правове, кримінологічне та кримінальновиконавче забезпечення механізму реалізації прав та свобод людини і громадянина* : матеріали круглого столу, 10 березня 2016 р. Запоріжжя : КПУ, 2016. С. 37–41.
129. Мінімальні стандартні правила поведінки з в'язнями. Документ 995_212, редакція від 30.08.1955. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text
130. Науково-практичний коментар до Закону України «Про пробацію». За заг. ред. доктора юрид. наук., проф., академіка НАН Копиленка О. Л., доктора юрид. наук., проф. Бараша Є. Ю. Київ: ФОП Кандиба Т. П., 2019. 114 с.

131. Національна стратегія у сфері прав людини. Документ 119/2021. Прийняття від 24.03.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>
132. Нікіфорова Т. Реалізація норм кримінального закону, якими передбачено призначення пробацийних програм особам, звільненим від відбування покарання з випробуванням. *Правове забезпечення інтеграції України в європейській політичній, економічній, безпековій, інтелектуальній простір*. 2019. С. 347–351.
133. Нікіфорова Т. Судова практика застосування покарання у виді пробацийного нагляду. *Успіхи і досягнення в науці*. № 6(6), 2024. [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-6\(6\)-141-155](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-6(6)-141-155)
134. Новікова К. А. Обмеження свободи як вид покарання: монографія; [наук. ред. Ю. А. Пономаренко]. Харків: Право, 2019. 288 с.
135. Оболенцев В. Ф. Системний аналіз та моделювання системи запобігання злочинності в Україні: монографія. Харків: Юрайт, 2021. 192 с.
136. Огляд результатів діяльності державної установи «Центр пробачії» за 2018 рік. URL: https://www.probation.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/Probation_12p_Press-1.pdf
137. Огляд результатів діяльності державної установи «Центр пробачії» за 2019 рік. URL: <https://drive.google.com/open?id=1VwGP0GdKcn8T8vjb6llpqysn7hqf1YHu>
138. Огляд результатів діяльності державної установи «Центр пробачії» за 2020 рік. URL: <https://drive.google.com/file/d/1xiSQXdF84XG-YrEPIHs2hUBPrRlPaF2u/view?usp=sharing>
139. Огляд результатів діяльності державної установи «Центр пробачії» за I півріччя 2021 року. URL: <https://surl.li/mvmcab>
140. Огляд результатів діяльності державної установи «Центр пробачії» за 2023 рік. URL: <https://surl.li/zsloko>
141. Огляд результатів діяльності Державної установи «Центр пробачії» за 2024 рік. 2025. URL: <https://surl.li/ehssme>
142. Орлов Ю. В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри: монографія. Харків : Право, 2023. 252 с.
143. Орлов Ю. В. Фронтирна злочинність: поняття, ознаки. *Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994–2019 рр.)*: зб. тез доп. на міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя створення ун-ту (м. Харків, 22 листоп. 2019 р.). С. 334–336.

144. Орлов Ю. В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності : *автореф. дис. ... д-ра юрид. наук* : 12.00.08; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 36 с.
145. Основи професійної діяльності персоналу органу пробачії: навч. посіб. для персоналу органу пробачії / за ред. Дж. Седхема, М. Октігана. Київ. 2017. URL: <https://i-rc.org.ua/files/posibnykprobacy.pdf>
146. Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення особами, які вчинили чи обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення, – перший крок у профілактиці повторної злочинності. 12 листопада 2018. URL: <https://surl.lu/myjqny>
147. Пам’ятка для персоналу уповноваженого органу пробачії з реалізації пробачійної програми «Попередження вживання психоактивних речовин». URL: <https://i-rc.org.ua/files/popered-vgivannya-psyhoaktivnrechovyn.pdf>
148. Пам’ятка для персоналу уповноваженого органу пробачії з реалізації пробачійної програми «Зміна прокримінального мислення». URL: <https://i-rc.org.ua/files/zmina-myslennya.pdf>
149. Панов М. І. Проблеми методології науки кримінального права : вибр. наук. пр. Харків : Право, 2018. С. 117.
150. Пащенко О. О. Кримінальна політика та проблема поводження із засудженими. *Питання боротьби зі злочинністю*, Вип. 45. 2023. С. 80–86.
151. Пащенко О. О. Утілення положень Європейських пенітенціарних правил у проєкт нового Кримінального кодексу України – важливий крок на шляху до євроінтеграції. Ампаро. 2022. Спецвип. Т. 2. С. 55–60.
152. Пенітенціарна реформа в Україні. Міністерство юстиції та проєкт Ради Європи обговорили стратегічні пріоритети. 27 січня 2025 р. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/penitentiary-reform-in-ukraine-ministry-of-justice-and-the-council-of-europe-project-discussed-strategic-priorities>
153. Перелік методів психотерапії з доведеною ефективністю. Наказ Міністерства охорони здоров’я України № 2118 від 13 грудня 2023 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0129-24#Text>
154. Перепічка Н. Г. Запобігання кримінальним правопорушенням органами пробачії в Україні. *Дис. ... д-ра філософії* за спец. 081 – Право. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2023. 304 с.
155. Пивоваров В. В. Напрями співпраці закладів освіти, наукових Установ з центрами пробачії. *Актуальні проблеми приватного та публічного права* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 31 березня 2023 р.). С. 462–464. URL : <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/95aaa9c1-28fd-4ef2-aeel-de1e1e0b0d69/content>

156. Пивоваров В., Яковець І., Ворожбіт-Горбатюк В. Використання цифрових застосунків під час реалізації пробаційних програм. *Пенітенціарна система у глобальному вимірі: Матеріали III Міжнар. пенітенціарного форуму*, (м. Львів, 3 листопада 2023 р.) С. 147–149. <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-44>
157. Пилипенко Д. О. Принципи кримінально-виконавчого права. *Дис. ... д-ра юрид. наук за спец. 12.00.08. Донецький державний університет внутрішніх справ, Кропивницький, 2024. 548 с.*
158. Покарання без ізоляції від суспільства: закон про пробаційний нагляд підписано 27 вересня 2023 р. URL: <https://minjust.gov.ua/>
159. Політичні механізми формування громадянської ідентичності в сучасному українському суспільстві. Колективна монографія. Київ: ППіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. 296 с. URL : https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/politychni_182.pdf
160. Пономаренко Ю. Пробаційний нагляд як вид покарання за кримінальним правом України. *Вісник асоціації кримінального права України*. Том 2 № 22. 2024. <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.22.312870>
161. Права людини. *Велика українська енциклопедія*. URL : <https://ue.gov.ua>
162. Правила Організації Об'єднаних Націй, які стосуються поводження з жінками-ув'язненими та заходів покарання для жінок-правопорушниць, не пов'язаних з позбавленням волі (Бангкокські правила), прийняті Резолюцією № 65/229 Генеральної Асамблеї ООН від 21.12.2010 р. URL: https://www.un.org/ru/-documents/decl_conv/conventions/bangkok_rules.shtml
163. Правила Ради Європи про пробацію. 2010. URL: <https://rm.coe.int/16806f4097>
164. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с. URL : <https://surl.li/crsjhh>
165. Про затвердження Методичних рекомендацій оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення повнолітніми особами, які вчинили кримінальні правопорушення (обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень). Наказ Міністерства юстиції № 2020/5 від 26.06.2018. URL: <https://surl.li/wyngrv>
166. Про затвердження Переліку заходів щодо реалізації пробаційних програм. Наказ Міністерства юстиції України 28.03.2018 № 926/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0483-18#Text>

167. Про затвердження Положення про організацію діяльності волонтерів пробачії. Наказ Міністерства юстиції України. 17.01.2017 № 98/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0065-17#Text>
168. Про затвердження Положення про проходження первинної професійної підготовки та підвищення кваліфікації особами рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України. Наказ Міністерства юстиції України № 4091/5 від 26.12.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-18#Text>
169. Про затвердження Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Наказ Міністерства юстиції України № 272/5 від 29.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-19#Text>
170. Про затвердження Порядку організації надання засудженим доступу до глобальної мережі Інтернет. Наказ Міністерства юстиції України № 3233/5 від 19.10.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1280-17#Text>
171. Про затвердження Порядку розроблення та реалізації пробачійних програм. Постанова КМУ від 18 січня 2017 р. № 24 Київ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/24-2017-%D0%BF#Text>
172. Про нормативне і особистісне проектування через наративи : Наративні практики самопроектування: методичні рекомендації. За ред. Н. В. Чепелевої. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2019. 44 с.
173. Закон України «Про пробачію». Документ 160-VIII, поточна редакція від 28.03.2024, підстава – .3342-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>
174. Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік. Указ Президента України № 203/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2032020-33861>
175. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153-р. Документ 1153–2022-р, поточна редакція 16.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text>
176. Проба. Тлумачний словник української мови в 11 т. Київ: Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?sword=%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%B0>

177. Пробація в дії. О. Янчук. Презентаційні матеріали. 2021. URL: <https://docs.google.com/presentation/d/1mVrFf2flhyjkB074KUv7OQGgAxRwmQPu/edit#slide=id.p4>
178. Пробація в Україні: наук.-практ. посіб. Ю. Г. Севрук, Л. О. Петровська, В. В. Севрюков та ін. Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. 120 с.
179. Пробація України: офіційний веб-сайт. Пробаційні програми. URL : <https://www.probation.gov.ua>
180. Пробація: 10 років змін та досягнень : колективна монографія. В. О. Аніщенко, І. Г. Богатирьов, І. Б. Волеваха та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С. К. Гречанюка. Чернігів : Пенітенціарна академія України, 2025. 272 с.
181. Провайдинг цифрового освітнього середовища. Методичні рекомендації до самостійної роботи здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Укладачі: Доценко С., Ворожбіт-Горбатюк В., Собченко Т., Лебедева В. Харків, 2021. 36 с.
182. Проект Закону про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41692>
183. Пузирний В. Ф. Персонал пробації: організаційно-правовий аспект. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. №. 4. С. 560–564.
184. Реалізація прав засуджених в суспільстві змін: науковий і прикладний дискурс : дайджест стенд. доп. наук.-метод. семінару у формі круглого столу онлайн, 04 квіт. 2023 р., м. Харків, 2023. 48 с. URL : <https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023>
185. Результати дослідження «Особливості впровадження пробаційних програм в Україні». Київ, 2020. 112 с.
186. Рекомендація CM/Rec(2010)1 Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробації (Прийнята Комітетом Міністрів 20 січня 2010 року на 105-му засіданні заступників Міністрів). <https://rm.coe.int/16806f4097>
187. Реформа пробації: можливість обирати майбутнє: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 квітня 2024 р.). Голов. ред. О. В. Висоцька; Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2024. 336 с.
188. Роз'яснення до форми проведення оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення. Додаток 2 до Методичних рекомендацій щодо проведення оцінки ризиків вчинення повторного кримі-

- нального правопорушення засудженими до позбавлення волі (пункт 3 розділу II). URL: https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2021/09/Dodatok_2_Roz_jasnennja-ORP.pdf
189. Романов М. В. Проблеми формулювання поняття пробації і визначення її ознак. *Реформа пробації: можливість обирати майбутнє*: матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 квітня 2024 р.) С. 295–298. URL: <https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2024/06/14.06-Materiali-konferencii.pdf>
190. Системний підхід. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди, 2002. С. 584.
191. Сімакова С. І., Мельник О. Г. Пробація як механізм міжнародного досвіду роботи із правопорушником. *Юридичний науковий електронний журнал*. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2019/62.pdf
192. Словник UA. Тлумачний словник української мови. Катаннез. URL : <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BC%D0%BD%D0%B5%D0%B7>
193. Сокурєнко В. В. Сучасний стан та перспективи розвитку української кримінології. *Вісник Національної академії правових наук України*. № 30 (3).2023. С. 336–356 <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2023-30-3-336>
194. Степанюк А. Ф. Сутність та зміст поняття персоналу УВП як об’єкта запобігання кримінальним правопорушенням у сфері виконання покарань. Запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються персоналом установ виконання покарань України: *навч. посіб.* За заг. ред. В. Я. Конопельського, О. Г. Колба. Одеса: Одеський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 192. Підрозд. 1.2. С. 28–41. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6a0bdd0f-80a5-4a22-9291-bf5b1facfca6/content>
195. Степанюк А. Х. Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності : теоретико-правове дослідження) : *дис. ... д-ра юрид. наук* : спец. 12.00.08. Харків, 2002. 393 с.
196. Степанюк А. Х., Яковець І. С. Втілення міжнародних стандартів у практику діяльності кримінально-виконавчої системи України : *монографія*. Харків: Кроссруд, 2007. 184 с.
197. Стратегії суспільної безпеки і пробація: світові стандарти і національні цінності: *дайджест стєнд. доп. за результатами II всеукр. наук.-практ. заходу у формі круглого столу*, (м. Харків, 4 квітня 2024 р.). 48 с. DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178411527>

198. Стратегічний план діяльності Міністерства юстиції України на 2022–2024 рр. 2021. С. 18. URL: https://minjust.gov.ua/objectives_of_public_policy?fbclid=IwAR01De9wntUvmxd4pMybzA3mkFFlwwcxxBCEjDWi99KkgMjxVBpTzhcFAoI,
199. Терно С. Світ критичного мислення: образ та мімікрія. Історія в сучасній школі. №7–8, 2012. URL : https://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab/Statti_z2012/CTWorld.pdf
200. Трубніков В. М. Соціальна адаптація звільнених від покарання (правовий і соціально-психологічний аналіз): *автореф. дис. ... д-ра юрид. наук* : 12.00.08. Харків, 1991. 35 с. (*рос.м.*)
201. Ухвала 07 серпня 2018 року м. Турка Турківський районний суд Львівської області у справі Справа №458/229/17 1-в/458/24/2018. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75730903>
202. Ухвала 08.02.2019 року суддя Суворовського районного суду м. Одеси у справі Справа № 523/5241/17. Провадження № 1-в/523/18/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80888047>
203. Ухвала 08.02.2019 року суддя Суворовського районного суду м. Одеси у справі Справа № 523/9564/17. Провадження № 1-в/523/26/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80888048>
204. Ухвала 08.02.2019 року суддя Суворовського районного суду м. Одеси у справі № 523/14895/17. Провадження № 1-в/523/24/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80887486>
205. Ухвала 12 вересня 2018 року Шевченківський районний суд м. Львова у справі Справа №466/4688/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76552809>
206. Ухвала 17 січня 2024 року Тернівський районний суд міста Кривого Рогу Дніпропетровської області у справі №215/417/22, 1-в/215/85/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116434217>
207. Ухвала 17 жовтня 2018 року Шевченківський районний суд м. Львова Справа №466/5746/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77168880>
208. Ухвала 19 січня 2023 року Іллічівський міський суд Одеської області у справі №501/2303/21. 1-в/501/11/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108618310>
209. Ухвала 2 вересня 2018 року Шевченківський районний суд м. Львова у справі №466/789/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76552799>
210. Ухвала 20 вересня 2018 року Шевченківський районний суд м. Львова у справі №466/2354/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77730221>

211. Ухвала 22 лютого 2021 року Тетіївський районний суд Київської області у справі Справа № 940/1459/19. Провадження по справі № 1-в/940/6/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95038822>
212. Ухвала Галицького районного суду м. Львова від 28.09.2018 року, м. Львів у справі № 461/2380/18, провадження № 1-в/461/200/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76823949>
213. Ухвала Городоцького районного суду Львівської області від 23.08.2018 року у справі 441/1412/17.1-в/441/58/2018. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76092831>
214. Ухвала Ізмаїльський міськрайонний суд Одеської області 20 вересня 2018 року м. Ізмаїл у справі № 500/1451/17 Провадження № 1-в/500/78/18. . URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76791001>
215. Ухвала Київського районного суду м.Одеси від 17.09.2018 року у справі № 520/2574/17, провадження № 1-в/520/144/18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76568297>
216. Ухвала Київського районного суду м.Одеси від 17.09.2018 року у справі № 520/10371/17, провадження № 1-в/520/145/18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76568302>
217. Ухвала Конотопський районний суд Сумської області 25» жовтня 2023 р. у справі № 577/2445/23 , Провадження № 1-в/577/182/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114437459>
218. Ухвала Ленінський районний суд м. Миколаєва, від 10 жовтня 2018 року м. Миколаїв, у справі № 489/6146/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77019605>
219. Ухвала Ленінського районного суду міста Миколаєва від 27 серпня 2018 року у справі № 1-в/489/109/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76067492>
220. Ухвала Тальнівський районний суд Черкаської області 19.09.2023 м. Тальне у справі № 704/234/23 Номер провадження № 1-в/704/44/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113557102>
221. Ухвала Трускавецького міського суду Львівської області, м. Трускавець, від 29 серпня 2018 року у справі Справа № 457/78/18. провадження № 1-в/457/23/18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76902162>
222. Ухвала Центрального районного суду м. Миколаєва 29 травня 2024 року м. Миколаїв у справі 490/727/24. н\п 1-в/490/99/2024. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119440301>

223. Ухвала Центрального районного суду м. Миколаєва від 20 травня 2024 року, м. Миколаїв, у справі 490/11678/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119181359>
224. Ухвала Шевченківського районного суду м. Львова, від 04 вересня 2018 року, у справі Справа №466/6203/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76428912>
225. Ухвала Шосткинського районного суду Сумської області від 16 квітня 2021 року, м. Шостка, у справі № 589/4533/19, провадження № 1-п/589/11/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96563750>
226. Фахівець/провідний інспектор відділу по виконанню судових рішень. Вимоги до кандидатів. 2025. URL: <https://roboota.ua/company9807513/vacancy8393840>
227. Христюк І. Пенітенціарна пробація та її роль у запобіганні рецидивної злочинності. Дис.... д-ра філософії за спец. 081 «Право». Державний податковий університет, Ірпінь, 2023. 220 с. URL: <https://www.dpu.edu.ua/studentskyi-naukovy-i-hurtok-debet-kredyt?view=article&id=3534:khrystych-iryuna-petrivna&catid=2>
228. Чабаненко Т. Взаємодія пробації з органами поліції, місцевого самоврядування, та громадськими формуваннями при здійсненні нагляду за особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням. *Дис. ... канд. юр.наук* 12.00.08. Дніпро. 2017. 249 с.
229. Шехавцов Р. М., Хавронюк М. І. Звіт щодо кримінальної статистики в Україні. Київ, 2019. 80 с. URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/1568808134cplr-report-on-criminal-statistics-in-ukraine.pdf>
- 229.1. Шинкар'юв Ю. В. Порівняльно-правовий аналіз спеціальних засад призначення покарання за законодавством України та Федеративної Республіки Німеччина. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Сер.: Право*. Харків, 2021. Вип. 33. С. 98–104. DOI: <https://doi.org/10.34142/23121661.2021.33.12>
230. Шкута О. О. Теоретико-прикладні засади функціонування кримінально-виконавчої системи України. *Дис ... д-ра юрид. наук* 12.00.0. Ірпінь, Україна, 2018. 493 с.ї
231. Що таке ментальне здоров'я та як про нього дбати? 11 серпня 2023. URL: <https://surl.li/hywclj> .
232. Ющик О. І. Пенітенціарна пробація як механізм попередження вчинення повторних кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Ужгород-*

- ського Національного Університету, Серія Право. Вип. 65. 2021. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.59>
233. Ягунов Д. В. Європейські правила пробації як стандарт управління службами пробації у країнах-членах Ради Європи: філософія, структура, спрямованість. *Актуальні проблеми державного управління*: зб. наук. праць, Вип. 2 (50). 2012. С.125–129.
234. Ягунов Д. В. Пенітенціарна політика як складова соціального контролю: *монографія*. Одеса : Фенікс, 2020. 674 с.
235. Ягунов Д. Європейські правила пробації: переклад, тлумачення та допоміжні матеріали. Одеса : Фенікс, 2013. 236 с.
236. Ягунов Д. Принципи пробації: європейські стандарти та проблеми їх реалізації в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. Т. 4 вип. 19. 2012. С. 172–175. URL: <http://ipood.com.ua/data/avtoreferaty-i-dysertatsii/2019/DUKA-diser-pas.pdf>
237. Ягунов Д. В. Пробація – забезпечення національної безпеки новими методами. URL: <https://dmytro-yagunov.at.ua/publ/1-1-0-2>
238. Ягунов Д. В. Служба пробації: концепція, принципи діяльності, організаційна структура: Конспект лекцій. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2006. 74 с.
239. Ягунов Д. В. Державне управління пенітенціарною системою України: механізми ресоціалізації засуджених: *автореф. дис... канд. наук з держ. управління*: 25.00.02; Одес. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Одеса, 2004. 20 с.
240. Ягунов Д. Персональний блог (2024). URL: <https://www.yagunov.in.ua/encyclopedia/yagunov/>
241. Яковець І. Ведення випадку в роботі з засудженими фахівців Служби пробації: методичні рекомендації. Київ : МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», 2015. 134 с. URL: <https://aph.org.ua/wp-content/uploads/2016/08/case-site.pdf>
242. Яковець І. С. Зауваження та пропозиції щодо проекту Закону України «Про пробацію». Тюремний портал : [сайт]. URL: <https://ukrprison.org.ua/expert/1220519696>.
243. Яковець І. С. Оцінка ефективності діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України її персоналом. *Питання боротьби зі злочинністю*. Вип. 16. 2008. С. 127–138.
244. Яковець І. С. Теоретичні та прикладні засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань : *монографія*. Харків : Право, 2013. 392 с.

245. Яковець І. С., Автухов К. А. Шлях впровадження та подальші перспективи інституту оцінки ризиків вчинення повторного правопорушення в Україні. *Право України*. №7. 2019. С. 152–162.
246. Яковець І. С. Національні реалії реалізації та проблемні аспекти наглядової пробації. *Наукові записки. Серія: Право*. Вип. 16. 2024. С. 177–183. DOI: 10.36550/2522-9230-2024-16-177-183
247. Яковець І. С. Негативні наслідки для суб'єктів пробації у разі укладання угоди: проблеми практичного тлумачення. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2018. №2. С.168–172.
248. Яковець І. С. Пробація: загальні підходи до визначення поняття та засади впровадження в Україні. *Scientific Journal «ScienceRise». Юридичні науки*. №2(2). 2014. С. 152–155.
249. Яковець І. С. Робота з кривдниками в межах наглядової пробації. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра* : науковий журнал. №1 (15). 2024. С. 96–108.
250. Янчук О. Становлення та розвиток пробації в Україні: сучасний стан і перспективи. *Юридична наука*. №9. 2019. С. 15–22.
251. Aebi, M. F. & Cocco, E. SPACE I – 2023 – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations. Council of Europe, 2024. URL: <https://www.coe.int/en/web/prison/space>
252. Aebi, M. F., & Hashimoto, Y.Z. SPACE II – 2021 – Council of Europe Annual Penal Statistics: Persons under the supervision of probation agencies. Council of Europe. Council of Europe & University of Lausanne, 2022. URL: <https://www.coe.int/en/web/prison/space>
253. Aebi, M. F., & Hashimoto, Y.Z. SPACE II – 2020 – Council of Europe Annual Penal Statistics: Persons under the supervision of probation agencies. Strasbourg: Council of Europe. Council of Europe & University of Lausanne, 2021. URL: <https://www.coe.int/en/web/prison/space>
254. Andrews, D. A., & Dowden, C. Managing correctional treatment for reduced recidivism: A meta-analytic review of program integrity. *Legal and Criminological Psychology*, 2005. 10, p. 173–187. <http://dx.doi.org/10.1348/135532505X36723>
255. Andrews, D. A., Bonta, J., & Hoge, R. D. Classification for effective rehabilitation: Rediscovering psychology. *Criminal Justice and Behavior*, 1990, 17, p. 19–52. <http://dx.doi.org/10.1177/0093854890017001004>
256. Andrews, D. A., Bonta, J., & Wormith, S. J. The recent past and near future of risk and/or need assessment. *Crime and Delinquency*, 2006. 52, 7–27. <http://dx.doi.org/10.1177/0011128705281756>

257. Andrews, D. Principles of effective correctional programs. In L. L. Motiuk & R. C. Serin (Eds.), *Compendium 2000 on effective correctional programming*. Ottawa: Correctional Services of Canada, 2001. P. 9–17. URL: https://www.researchgate.net/publication/270451562_Compendium_2000_on_Effective_Correctional_Programming_Introduction
258. Barash, Ye. Y. Modern means of correction and resocialization of convicted persons. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 2022. 12(1). P. 41–47. URL: [https://lawjournal.com.ua/web/uploads/pdf/Law%20Journal%20of%20the%20National%20Academy%20of%20Internal%20Affairs_Vol.%2012,%20No.%201%20\(2\) - 41-47.pdf](https://lawjournal.com.ua/web/uploads/pdf/Law%20Journal%20of%20the%20National%20Academy%20of%20Internal%20Affairs_Vol.%2012,%20No.%201%20(2) - 41-47.pdf)
259. Bonta, J., & Wormith, S. J. Risk and need assessment. In G. McIvor & P. Raynor (Eds.), *Developments in social work with offenders*. 2007. Philadelphia, PA: Jessica Kingsley Publishers. p. 131–152). URL: https://www.researchgate.net/publication/288963507_Risk_and_need_assessment
260. Bonta, J., Andrews, D. A. Risk-Need-Responsivity Model for Offender Assessment and Rehabilitation. Her Majesty the Queen in Right of Canada, 2007. URL: https://www.researchgate.net/publication/310747116_Risk-Need-Responsivity_Model_for_Offender_Assessment_and_Rehabilitation
261. Correctional Service Canada. 2025. URL: <https://www.canada.ca/en/correctional-service/programs/offenders/programs.html>
262. Criminal Justice Reform Shouldn't Just Focus on People Behind Bars. Here's How We Can Improve the Lives of Millions More. 2017. URL: <https://eji.org/criminal-justice-reform/>
263. Gerry McNally. European Probation Systems in Transition. 2024. <https://justice-trends.press/gerry-mcnally/>
264. Good Lives Model. 2025. URL: <https://www.goodlivesmodel.com/>
265. Griffiths C., Verdun-Jones S. Canadian Criminal Justice. Toronto – Vancouver. Community Sanctions: Welfare, Rehabilitation and Restorative Justice», in. E. McLaughlin and J. Muncie (eds.), *Controlling Crime*. SAGE Publications. 1989. P. 258–299.
266. HANDBOOK on probation services. Guidelines for Probation Practitioners and Managers. prepared by JON F. Klaus. No. 60 London. 1998. URL: http://www.antonioacasella.eu/archiva/Unicri_Probation_handbook_1998.pdf
267. Her Majesty's Inspectorate of Probation 2018/2019 inspections of probation services: summary report. 2019. URL: <https://surl.lu/yujcha>
268. Hill A. Art versus Illness: A Story of Art Therapy. G. Allen and Unwin, 1948. 94 p.

269. Indiana Probation Report. Summary & Statistics. 2017. URL: <https://www.in.gov/courts/iocs/files/rpts-ijs-2017-probation.pdf>
270. James Bonta, D.A. Andrews. Risk-need-responsivity model for offender assessment and rehabilitation 2007–06 Her Majesty the Queen in Right of Canada, 2007. Carleton University. URL: <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/rsk-nd-rspnsvty/index-en.aspx%D1%81>
271. Karla Gutierrez ‘3 Adult Learning Theories Every E-Learning Designer Must Know’. ATD, March 2021. URL : <https://www.td.org/insights/3-adult-learning-theories-every-e-learning-designer-must-know>
272. Leo Tigges Consultancy & Marco de Kok Anton van Kalmthout. Probation in Europe. The Netherlands. Official Documents from the Probation organizations, the Ministry of Justice and Security and other justice organizations have been used in this update. 2020. 59 p. URL : www.cep-probation.org
273. Mann, R., E. Rehabilitative culture Part 2: An update on evidence and practice. Prison Service Journal, 2019. 244, p. 3–10. URL: <https://www.crimeandjustice.org.uk/sites/default/files/PSJ%20244%2C%20Rehabilitative%20culture.pdf>
274. Mary Ann Campbell, Sheila French. Assessing the utility of risk assessment tools and personality measures in the prediction of violent recidivism for adult offender. URL: *Forensic Psychology*. 2007. <https://surl.li/itptvi>
275. Menger, A., Krechtig, L., & Bosker, J. Werken in gedwongen Kader, Methodiek voor het forensisch sociaal werk. Amsterdam: SWP. 2013. URL: <https://surl.li/frdxrt>
276. Norman, M., & Ricciardelli, R. Operational and organisational stressors in community correctional work: Insights from probation and parole officers in Ontario, Canada. *Probation Journal*, 2022. 69(1), 86–106. <https://doi.org/10.1177/0264550520984253>
277. PCCs MAKING A DIFFERENCE REDUCING REOFFENDING IN FOCUS Creating safer communities by giving people in the criminal justice system the opportunity to change and the skills to rebuild their lives. APCC, 2021. 59 p. URL: <https://www.apccs.police.uk/media/6147/reducing-reoffending-in-focus.pdf>
278. Porporino F. Beyond implementing evidence-based practice: Creating rehabilitative experience.. June 28, 2024. URL: <https://justice-trends.press/beyond-implementing-evidence-based-practice-creating-rehabilitative-experience/>
279. Porporino, F. Bringing Sense and Sensitivity to Corrections: from Programs to ‘Fix’ Offenders to Services to Support Desistance In Brayford, J., Cowe F., &

- Deering, J. (Eds.) *What Else Works? Creative Work with Offenders*. London: Willan Publishing, 2010. URL: <https://surl.li/vjuhdx>
280. Porporino, F. Can Less Correctional Control Give Us More Public Safety: Working to Make Community Options More Effective. Invited Opening Address, Fifth World Congress on Probation and Parole. Ottawa, Canadian Community Justice Association. 2022. <http://dx.doi.org/10.1177/13624806198970>
281. Prison Reform International. *Global Prison Trends 2023*. URL: <https://www.penalreform.org/global-prison-trends-2023/>
282. Probation and Pretrial Services' United States Court. 2024. URL : <https://www.uscourts.gov/services-forms/probation-and-pretrial-services>
283. Probation in Europe Catalonia. Jaume Martín Barberan International relations adviser Directorate General of Prison Affairs. Elena Larrauri Professor of Criminal Law & Criminology Universitat Pompeu Fabra. Edited by: Anton van Kalmthout Ioan Durnescu. CEP, Confederation of European Probation P. O. 2022. URL: www.cep-probation.org
284. Probation in Europe Spain. Esther Montero Pérez de Tudela Carmen Rocío Garcia Ruiz. April 2016. <https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2018/10/probation-in-europeChapter-Spain-final.pdf>
285. Probation in Europe The Netherlands Marco de Kok Leo Tigges Anton van Kalmthout. June 2020. URL: <https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2020/09/Probation-in-Europe-the-Netherlands.pdf>
286. Probation in Europe Updates. CEP Probation. 2024. URL: <https://www.cep-probation.org/knowledgebases/probation-in-europe-updates/>
287. Pro-Social Modelling. 2025. URL: <https://forensicfundamentals.com.au/articles/pro-social-modelling/>
288. Raynor P. 'Community penalties, probation, and offender management' in Maguire, M., Morgan, R. and Reiner, R. eds. *The Oxford Handbook of Criminology*. Oxford University Press 2012. URL: <https://cronfa.swan.ac.uk/Record/cronfa11640>
289. Reducing reoffending. 2024. URL: <https://www2.gov.bc.ca/gov/content/justice/criminal-justice/corrections/reducing-reoffending>
290. Starkey L. *Critical thinking skills success*. NY: Learning Express, LLC., 2004. URL: https://www.ergen.gr/images/CRITICAL_THINKING_SKILLS.pdf
291. *The Psychology of Human ageing*. By D. B. Bromley. Penguin Books. 1966. URL: <https://surl.li/wpatzb>
292. *The Spanish penitentiary system: changes to comply with European regulations and current challenges*. Interview: Ángel Yuste Castillejo Secretary General of Penitentiary Institutions, Spain. 2018. URL: <https://surl.li/kekicz>

293. Thirteenth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice : resolution / adopted by the Economic and Social Council 13th United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice and the post-2015 development agenda : resolution. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/802085?ln=ru&v=pdf>
294. Ukraine Overall Rule of Law Score Over Time, 2015–2024. URL:<https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/2024/Ukraine/>
295. Van Deirse TB, Cuddeback GS, Wilson AB, Edwards D Jr, Lambert M. Variation in Criminogenic Risks by Mental Health Symptom Severity: Implications for Mental Health Services and Research. *Psychiatr Q*. 2021 Mar;92(1):73–84
296. Vasilescu C. Probation officers working with women offenders in the community: Evidence from Catalonia. *ProbationJournal*. 2022. №69 (1). P. 24–44. <https://doi.org/10.1177/02645505211070087>
297. Why a heart-centred approach to Probation Practice is smart. Jane Mulcahy, PhD, Research Fellow on the Greentown Project, Research Evidence into Policy Programmes and Practice (REPPP) at the University of Limerick. 2025. URL: <https://www.cep-probation.org/why-a-heart-centred-approach-to-probation-practice-is-smart/>

══════ ДОДАТКИ

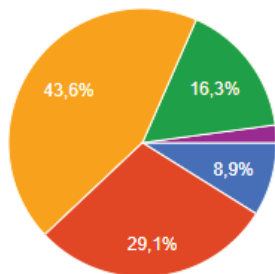
Назва опитувальника: «Готовність куратора пробаційної програми до реалізації завдань запобігання кримінальних правопорушень»

Мета: метою є вивчення позиції кураторів пробаційних програм щодо досяжності цілей, узгоджуваності змісту і шляхів використання пробаційних програм для запобігання кримінальним правопорушенням, удосконалення шляхів реалізації чинних пробаційних програм, вивчення стану готовності кураторів пробаційних програм, інших учасників (волонтерів, соціальних працівників, педагогічних працівників, психологів, які залучаються до реалізації пробаційних програм відповідно до Закону України «Про пробацію» до організації і здійснення пробаційних програм із суб'єктами пробації.

Опитування анонімне, може містити суб'єктивну позицію респондента. Ми вдячні за відповіді і висловлені міркування. Результати опитування не передбачають оцінювання, можуть бути використані виключно в науковій роботі.

1. Вкажіть Ваш вік:

- 21–25 років,
- 26–35 років,
- 36–45 років,
- 46–55 років,
- Понад 56 років.

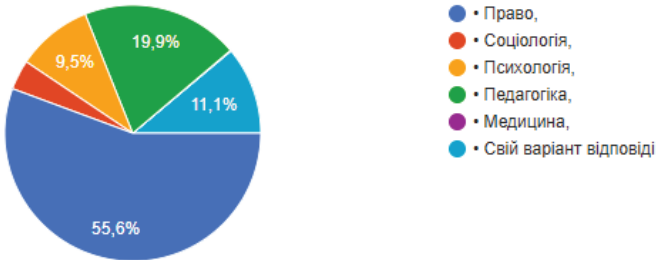
Відповіді у діаграмі А.1:

- 21-25 років,
- 26-35 років,
- 36-45 років,
- 46-55 років,
- Понад 56 років.

2. Вкажіть напрям Вашої вищої освіти:

- Право,
- Соціологія,
- Психологія,
- Педагогіка,
- Медицина,
- Свій варіант відповіді _____

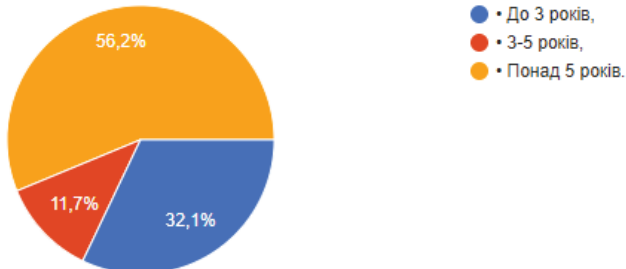
Відповіді у діаграмі А.2:

3. Вкажіть Ваш стаж роботи в пробації (офіційно працевлаштовані або в якості волонтера пробації):

- До 3 років,
- 3–5 років,
- Понад 5 років.

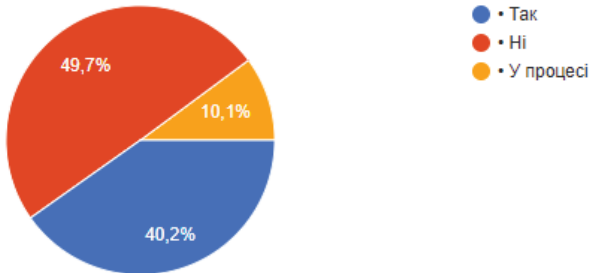
Відповіді у діаграмі А.3:

4. Чи маєте досвід завершені реалізації пробаційної програми із суб'єктами пробації?

- Так,
- Ні,
- У процесі.

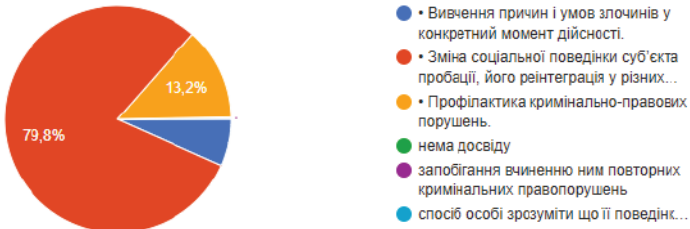
Відповіді у діаграмі А.4:

5. Виберіть одне, на Ваш погляд головне, трактування ролі пробаційної програми у системі запобігання кримінально-правових порушень, або вкажіть своє бачення.

- Вивчення причин і умов злочинів у конкретний момент дійсності.
- Зміна соціальної поведінки суб'єкта пробації, його реінтеграція у різних сферах життєдіяльності.
- Профілактика і запобігання кримінальних правопорушень.
- Свій варіант відповіді _____

Відповіді у діаграмі А.5

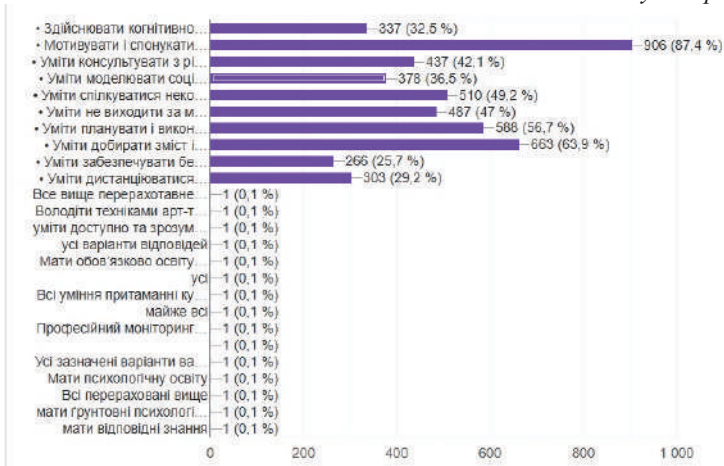

- Вивчення причин і умов злочинів у конкретний момент дійсності.
- Зміна соціальної поведінки суб'єкта пробації, його реінтеграція у різних...
- Профілактика кримінально-правових порушень.
- нема досвіду
- запобігання вчиненню ним повторних кримінальних правопорушень
- спосіб особі зрозуміти що її поведінк...

6. Якими вміннями, на Ваш погляд у першу чергу має володіти куратор пробаційної програми? Можна обрати до п'яти варіантів відповідей або вказати свій варіант відповіді.

- Здійснювати когнітивно-поведінкову терапію.
- Мотивувати і спонукати суб'єкта пробації до позитивних змін в соціальній поведінці.
- Уміти консультиувати з різних життєво важливих питань.
- Уміти моделювати соціальні ситуації.
- Уміти спілкуватися неконфліктно.
- Уміти не виходити за межі професійної етики у будь-якій ситуації.
- Уміти планувати і виконувати заплановані пробаційною програмою заходи.
- Уміти добирати зміст і методи соціально-виховного і соціально-психологічного впливу з огляду на індивідуальні характеристики суб'єкта пробації.
- Уміти забезпечувати безпеку і належний порядок у роботі із суб'єктом пробації.
- Уміти дистанціюватися від негативного впливу (поведінки) суб'єкта пробації.
- Свій варіант відповіді _____

Відповіді у діаграмі А.6:

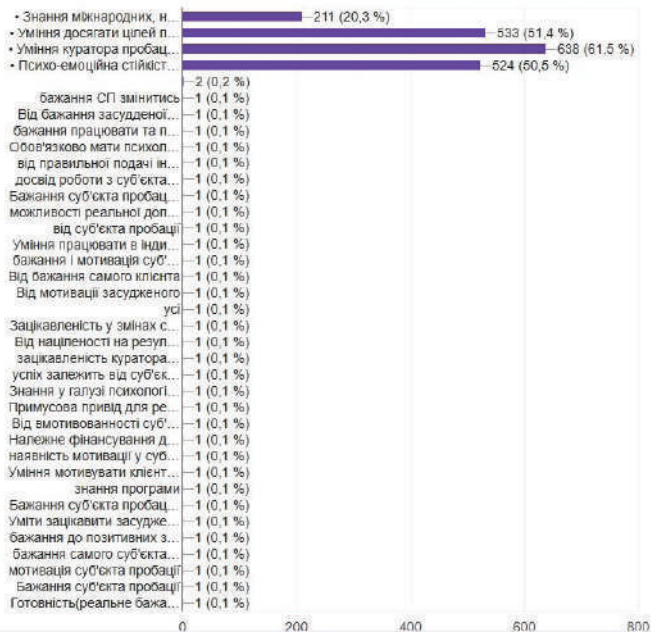
7. Від чого, на Ваш погляд, насамперед залежить успіх реалізації пробаційної програми для запобігання кримінальним правопорушенням? Можна обрати два варіанти відповіді, вказати свій варіант.

- Знання міжнародних, національних стандартів у сфері основоположних прав людини.
- Уміння досягати цілей професійної діяльності.
- Уміння куратора пробаційної програми працювати в команді і автономно.
- Психо-емоційна стійкість куратора пробаційної програми.
- Свій варіант відповіді _____

Відповіді у діаграмі А.7:

7. Від чого, на Ваш погляд, насамперед залежить успіх реалізації пробаційної програми для запобігання кримінальним правопорушенням? Можна обрати два варіанти відповіді вказати свій варіант.

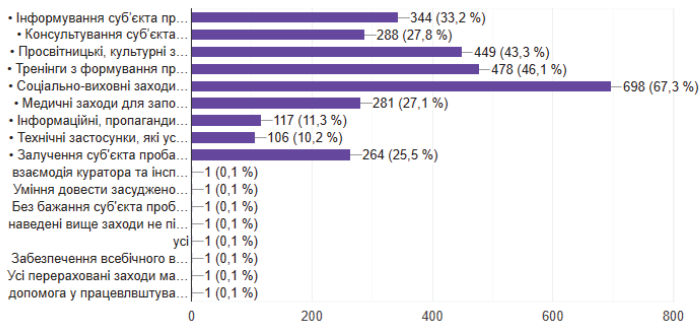
1 037 ответов

8. Які заходи, на Ваш погляд, допомагають проводити роботу із запобігання кримінальним правопорушенням під час реалізації пробаційних програм? Можна обрати три варіанти відповіді або вказати свій варіант відповіді.

- Інформування суб'єкта пробації про можливості забезпечення належного життєвого рівня і реалізацію соціальних гарантій.
- Консультування суб'єкта пробації про відновлення його фінансової, трудової і господарської діяльності.
- Просвітницькі, культурні заходи для формування у суспільстві ціннісних орієнтацій правослухняної поведінки громадян.
- Тренінги з формування просоціальної поведінки суб'єктів пробації.
- Соціально-виховні заходи з формування загальних життєвих компетентностей суб'єкта пробації.
- Медичні заходи для запобігання поширенню соціально небезпечних захворювань, лікування психічних захворювань, корегування психічних станів.
- Інформаційні, пропагандистські заходи з формування в суспільстві навичок безпеки суб'єкта пробації, у тому числі – у мережі Інтернет.
- Технічні застосунки, які ускладнюють можливість вчинення кримінальних правопорушень, дозволяють здійснювати неперервний контроль (камери відеоспостереження, програми контролю за діяльністю в мережі Інтернет тощо).
- Залучення суб'єкта пробації до участі в наданні соціальної допомоги уразливим верства населення (наприклад, літнім людям, особам з нозологіями, з порушеннями в розвитку, з інвалідністю тощо).
- Свій варіант відповіді _____

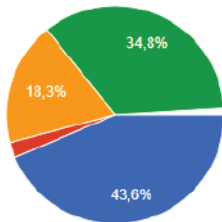
Відповіді у діаграмі А.8:

9. На що Ви насамперед звертаєте увагу в реалізації пробаційної програми для запобігання кримінальним правопорушенням у роботі з повнолітніми суб'єктами пробації?

- На індивідуальні характеристики суб'єкта пробації.
- На культурні потреби, запити, інтереси суб'єкта пробації.
- На соціальні ролі і соціальні зв'язки суб'єкта пробації та можливість їх використання для позитивної соціалізації останнього.
- На здатність та готовність суб'єкта пробації до правослужняної поведінки, самовідновлення.
- Свій варіант відповіді _____

Відповіді у діаграмі А.9:

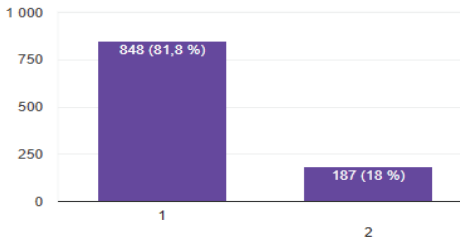

- На індивідуальні характеристики с...
 - На культурні потреби, запити, інте...
 - На соціальні ролі і соціальні зв'язк...
 - На здатність та готовність суб'єкта...
 - пробаційні програми не проводилися
 - сприйняття інформації, довіра, відкр...
 - На його криміногенні потреби
 - На готовність та вмотивованість суб'...
- ▲ 1/2 ▼

10. Яку групу методів і прийомів соціально-виховного впливу Ви уважаєте найбільш дієвою у роботі саме із повнолітнім суб'єктом пробації?

- Методи організації діяльності, спілкування і досвіду поведінки (привчання, вимога, рефлексії, тренування, створення виховних ситуацій, прогнозування, доручення і довіра).
- Методи стимулювання діяльності і поведінки (заохочення і стягнення, засоби режиму, примус, критика, змагання).

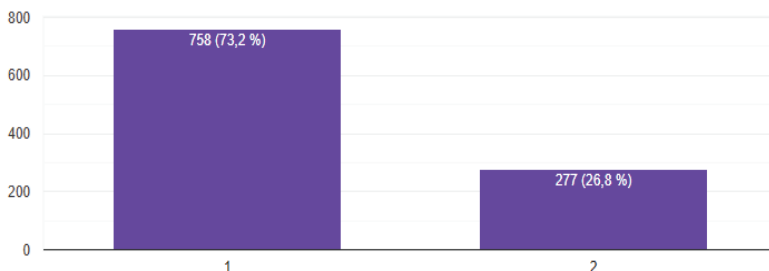
Відповіді у діаграмі А.10:

11. Яка група методів і засобів, на Ваш погляд, результативніша в реалізації чинних пробаційних програм?

- Методи формування і корекції свідомості (освічення, навіювання, переконання, приклад, «психолого-педагогічного вибуху»).
- Регламенти, пам'ятки, застережні і профілактичні заходи і засоби в широкому сенсі, кримінально-правові санкції.

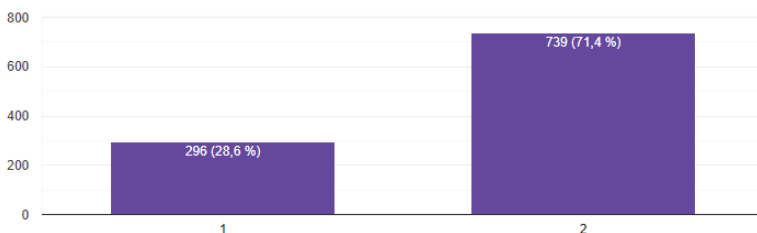
Відповіді у діаграмі А.11:

12. Яка із наведених груп методів, на Ваш погляд, найменш дієва в роботі із повнолітніми суб'єктами пробації?

- Методи індивідуального виховного впливу і моделювання позитивної ідентифікації.
- Методи самовиховання.

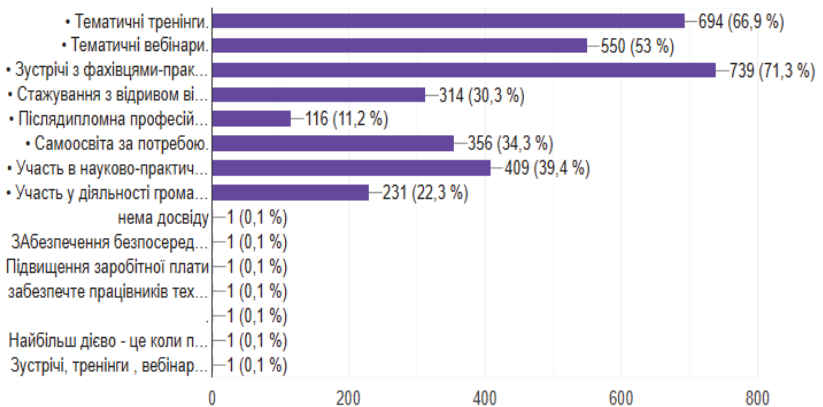
Відповіді у діаграмі А.12:

13. Які форми підвищення кваліфікації для Вас більш прийнятні? *Оберіть чотири варіанти відповіді або запропонуйте свій варіант.*

- Тематичні тренінги.
- Тематичні вебінари.
- Зустрічі з фахівцями-практиками, науковцями з різних галузей знань.
- Стажування з відривом від виробництва.
- Післядипломна професійна освіта.
- Самоосвіта за потребою..
- Участь в науково-практичних заходах (конференції, проекти тощо).
- Участь у діяльності громадської організації, волонтерство, патронат тощо.
- Свій варіант відповіді _____

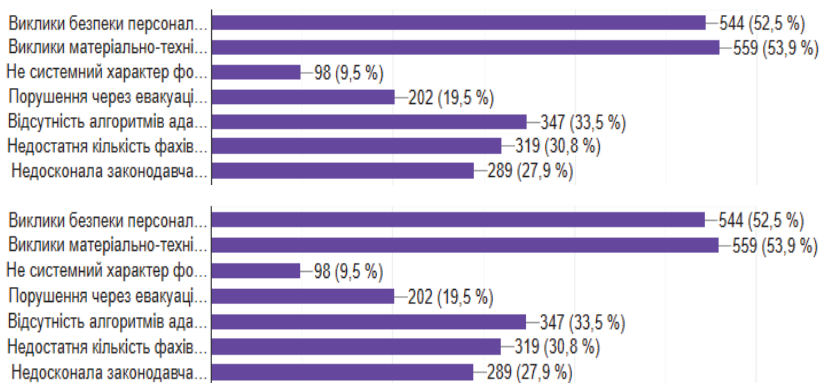
Відповіді у діаграмі А.13

14. Оберіть кілька викликів, які, на Ваш погляд, найістотніше впливають на реалізацію пробаційних програм в умовах воєнного стану. Можна вказати свій варіант відповіді.

- Виклики безпеки персоналу і суб'єктів пробації.
- Виклики матеріально-технічного забезпечення.
- Не системний характер формування високої професійної репутації куратора пробаційної програми.
- Порушення через евакуацію усталених способів співпраці органів пробації з громадськістю, закладами освіти, установами і організаціями.
- Відсутність алгоритмів адаптації до українських реалій успішних світових практик пробації.
- Недостатня кількість фахівців відповідного профілю.
- Недосконала законодавча база, суперечливий характер окремих новел нормативно-правових актів.
- Свій варіант відповіді _____

Відповіді у діаграмі А.14

Vorozhbit-Horbatiuk, V. (2025). Probation programs for adult probationers: European integration vector of the national discourse. monograph. / Viktoriia Vorozhbit-Horbatiuk. Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems National Academy of Law Sciences of Ukraine. Kharkiv: Pravo.

The monograph reveals the national experience of implementing probation programs for adult subjects of probation through the prism of European values. The criminological dimension of such programs is scientifically substantiated, anti-criminogenicity is an important feature of European approaches to probation. For specialists in the practical sphere, scientists, and a wide range of higher education applicants, the results of the study of the readiness of probation program supervisors to implement the tasks of preventing criminal offenses, proposals for improving professional training and advanced training programs for probation specialists and volunteers will be of interest.

Вікторія Ворожбіт-Горбатюк – доктор педагогічних наук, доктор філософії з права, професор, головний науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, м. Харків, авторка понад 200 наукових праць з різних галузей людинознавчих наук.

(Лінк на профіль у QR-коді).

Сфера наукових інтересів: ціннісно-орієнтована пробація, імплементація світового та європейського досвіду пробації на засадах культуровідповідності, штучний інтелект в програмах соціально-виховної роботи і заходах з ресоціалізації суб'єктів пробації, психологічна підтримка фахівців і персоналу пробації, моніторинг якості кримінологічного виміру пробаційних програм.

Наукове видання

Ворожбіт-Горбатюк Вікторія Вікторівна

**ПРОБАЦІЙНІ ПРОГРАМИ
ДЛЯ ПОВНОЛІТНІХ СУБ'ЄКТІВ ПРОБАЦІЇ:
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЕКТОР
НАЦІОНАЛЬНОГО ДИСКУРСУ**

Монографія

Електронне наукове видання

*Видається в авторській редакції
Комп'ютерна верстка О. А. Лисенко*

Підписано до поширення через мережу Інтернет 10.12.2025.

Відповідає формату друкованого видання 60×84/16.

Обл.-вид. арк. 11. Об'єм даних 5,6 Мб.

ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84
Вебсайт: <https://pravo-izdat.com.ua>

Е-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua

Е-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлено ТОВ «Промарт»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. (057) 717-25-44
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5748 від 06.11.2017

